

Várhelyi Ilona

*Hej, Debrecen,
ha rád emlékezem...*

VÁRHELYI ILONA: HEJ, DEBRECEN, HA RÁD EMLÉKEZEM...

HAJDÚ-BIHAR MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

Szerkesztő: **SELMECZI LÁSZLÓ**

54. sz.

*A könyv megjelenését támogatta
a debreceni 48–49-es Emlékbizottság*

A fényképeket és reprodukciókat készítette:

Gál Csaba (Magyar Irodalmi Múzeum)

Láng Klára (MTA Kézirattára)

Lukács Tihamér (Déri Múzeum)

Az OSZK Kézirattára

*Lektorálta: **Bényei Miklós***

Technikai szerkesztő:

Molnárné Balázs Zsuzsanna

ISBN 963 7218 17 3

HU ISSN 0438–4121

Nyomdai munka: Kapitális Bt, Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

Várhelyi Ilona

Hej, Debrecen, ha rád emlékezem...

(Petőfi Debrecenben)

DEBRECEN, 1999

Előszó

Az irodalomtörténet-írás újabban a különféle divatos módszerek egyoldalú alkalmazása miatt gyakran megfélekeznek magáról az alkotóról, az emberről, aki a vizsgált műveket létrehozta. Máskor viszont a fordítottja történik, az alkotó személyiség áll a kutatás középpontjában, s ez leárnyékolja a műveket. Az utókor tehát túlszínezt legendákkal, vagy ezek ellenhatásaként a tudomány szikár tényeivel torzítja, szegényíti az öntörvényű személyiség életművé kristályosuló élményeit. Ez a könyv szeretné elkerülni a legendák csapdáját éppen úgy, mint az élményt élettelen tárggyá aszaló tudálékosság útvesztőit. Azt az egyensúlyt keressük, amely ítélkezés nélkül, de pontosan mutatja be a művek élményhátterét képező apró életeseményeket is.

Petőfi debreceni kapcsolatait közismertek. Bár mindenki tudja, hogy többször is járt a "pusztai városban", mégis leginkább az a bizonyos tél, 1843-44 fordulója él emlékezetünkben az Egy telem Debrecenben c. verse és Orlay Petrics Soma romantikus festménye alapján. Hajlamosak vagyunk úgy ítélni meg Petőfi debreceni tartózkodását, mint valami keserves, terméketlen időszakot, amely kizárólag szenvedést és sikertelenséget hozott a költő számára. Ebbe az egyetlen télbe sűríti a köztudat Petőfi minden keserűségét, ahogy sikereit is a pesti március és a szabadságharc fényes napjaihoz köti. Természetes emberi redukció ez, különösen egy nemzeti jelképpé növekedett, legendákkal koszorúzott költő esetében. Ám aki a legendák mögé szeretne látni, annak pontosabb ismeretekre van szüksége. A keserves debreceni élmények valóságok, de nem kizárólagosak. A művek hitelüket vesztenék, ha szépítgetnénk az életrajzi tényeket. De még a nehéz téli hónapokba is vegyül egy kis melengető öröm, ugyanakkor más debreceni tartózkodásai sem voltak gondtalanabbak. Azon a komisz télen – akár többi debreceni időszakában is – éppen úgy tapasztalhatja a megértő, segítő emberi jószágot, a barátság és a szerelem örömeit és bánatait, mint a kicsinyes féltékenységet, az érdektelenséget és az emberi butaságot. De ugyanezt elmondhatnánk Petőfi életének minden más helyszínéről és korszakáról, mert nem a hely, hanem maga a rapszodikus csapongásokra hajlamos költői szemé-

lyiség rejti-hordozza sorsát, amelyhez életének egy-egy helyszíne csak a kulisszákat adja.

Az olvasó értő közreműködésével árnyalt és igazabb képet szeretnénk tehát rajzolni Debrecen és Petőfi kapcsolatáról. Ennek érdekében bemutatjuk a költő – az irodalomkutatás által feltárt – minden debreceni életeseményét és minden itt keletkezett vagy a városhoz szorosan kötődő versét, levelét, egyéb írását. Személyes kapcsolataiból, a kortársak műveiből, leveleiből csak annyit idézünk, amennyit az életrajzi esemény tisztán látása megkövetel. Korabeli és mai képekkel felidézzük az egykori helyszíneket, hogy segítsük és a realitások medrében tartsuk a képzeletet.

Ajánljuk ezt a könyvet mindazoknak, akik nem elégszenek meg az előítéletekkel, hanem készek arra, hogy a kor és a hely szellemét megismerve keressék és fedezzék fel Petőfi életének debreceni mozaikjait, hogy ezeket az életmű megfelelő helyeire illesztve élethűvé elevenítsék magukban a megfakult vagy túlszínezett képet.

E könyv Debrecen városának anyagi, számos közgyűjtemény és magánszemély erkölcsi támogatásával születhetett meg. A kritikai kiadások, adattárak, monográfiák mellett biztos vezérfonalul használtuk a Bényei Miklós által szerkesztett Petőfi és Debrecen c. kitűnő munkát, amely a Megyei Könyvtár kiadványaként 1973-ban Debrecenben jelent meg. Minden anyagi és szellemi segítségért köszönetet mondva kívánjuk, hogy ez a könyv is segítség legyen azok számára, akik egy nemzet, egy költő és egy város szellemiségét hűen akarják átörökíteni az új évezred nemzedékeire.

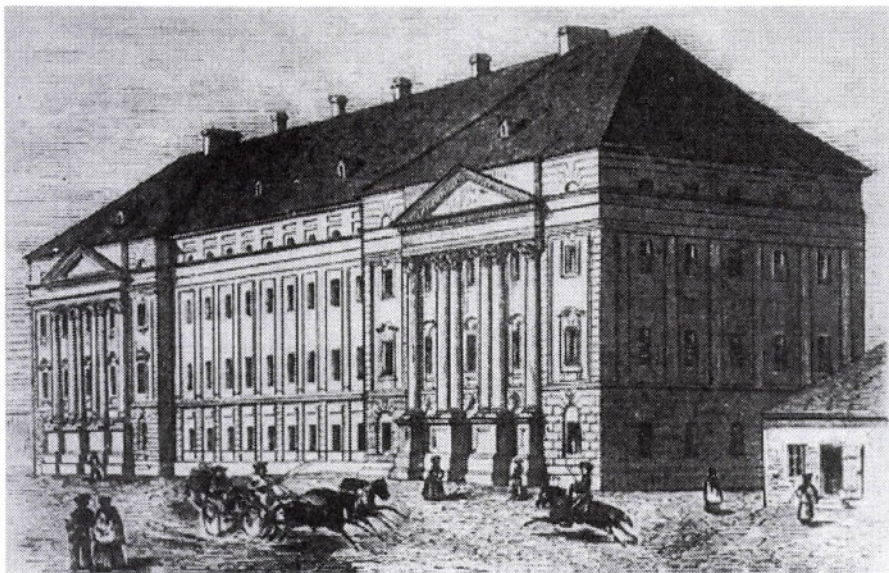
Debrecen, 1998. augusztus 15.

Keresztesné Várhelyi Ilona

I.

Előszőr Debrecenben

1842 októbere és 1849 májusa között tucatnyi alkalommal lépett Petőfi a "pusztai városba – avagy a városi pusztaságba". Alkalmi látogatásai és huzamosabb debreceni tartózkodásai csak részben köthetők ma is felismerhető helyszínekhez. Lakásai, szálláshelyei eredeti formájukban eltűntek már a háború és a városrendezés következtében. Megújult és átalakult az a ház is a Harmincados közben (mai Batthyány u. 16.), ahol Zoltán fiacskájuk meglátta a napvilágot. Ez azonban már a fiatal család életének utolsó közös debreceni helyszíne. Ide majd visszatérünk gondolatbeli utunk végén. Kövessük hát – térben és időben – a költő debreceni lépteit!

Ilyennek láthatta Petőfi a Debreceni Református Kollégiumot 1842-ben

Petőfi nem közelített előítélettel Debrecenhez, amelyben Csokonai hazáját és a protestáns kultúra fellegvárát tisztelte. Első látogatása során ezért csak két helyet keresett fel, a Református Kollégiumot és Csokonai sírját a Hatvan utcai temetőben. Csokonaiban költői életmintát látott bontakozó tehetsége számára, a nyárspolgári erkölcsökre fittyet hányó, öntörvényű személyiség talált lelki társra a renitens debreceni deákban. Az ősi Kollégium pedig – bár kicsapta legjobb fiát – mégis tisztelni való tudást, európai műveltséget, humánus szellemiséget adott neki útravalóul. A ridegnek tűnő Kollégium – nemsokára – meleg szobával és gondolkodó, vitatkozó társasággal ajándékozza meg a falain kívül élő Petőfit is.

„A főiskola könyvtárát, gyűjteményeit egy öreg deák készséggel megmutatta...”

A debreceni diákság körében elevenen élt és büszke öntudatot adott nekik Csokonai emléke. Az ifjúsággal szembeni örök értetlenség és az ez elleni lázadás hőségé emelte őt az emlékezet. Ez a korai kultusz testesült meg Csokonai síremlékében, amelyet – emlékezetes huzavona után¹ – csak hat évvel Petőfi első debreceni látogatása előtt emeltek. A kényelmes megalkuvás helyett az egzisztenciális bizonytalanságot vállaló, az iskolai, családi elvárásokhoz, a konzervatív elvekhez nem igazodó, átütő tehetség szuverén életútjával és költészeti eszményeivel könnyen azonosulhatott Petőfi is. Ezért most is, később is mély benyomást gyakorolt Petőfire ez a monumentális síremlék: az utókor hálájában

¹ A síremlék első terve robbantotta ki a nyelvújítási harcok egyik "ütközetét" Kazinczy és a debreceniek között. A polémia Árkádia-per néven ismert az irodalom- és nyelvtörténetben.

saját halhatatlanságát látta előrevetülni: erősítette hitét abban, hogy a kortársak értetlenségét és féltékenységet az utókor jóváteszi. Kerényi Frigyesnek írja egy későbbi debreceni útjáról:²

...Estefelé értünk Debrecenbe. A temető mellett jöttünk el, hol Csokonai pihen. Hamuszín fátyolként lebegett az alkonyat köde a költő fekete vas-szobrán; szemeim odatapadtak, és mélyen gondolkodtam arról, ha más utazó fog így gondolkodni az én sírom mellett.

„Hamuszín fátyolként lebegett az alkonyat köde a költő fekete vas-szobrán”

A Hatvan utcai temető eltűnt, de a síremlék helyén maradt

² Úti levelek Kerényi Frigyeshez III. 1847. V. 14. P.S. prózai művei. Szépirodalmi, Bp., 1976. 477.

Petőfi Hortobágyon végződő, első debreceni látogatásának előzményeire és egyéb részleteire Orlay Petrics Soma leírása derít fényt:³

Az iskolai szünidőnk határideje közeledett már, s Petőfi Pápara menetele előtt még szüleit is meg akarta látogatni, s Mező-Berényben tovább nem maradhatott. Egy itteni pajtásunkat ügyei Debrecenbe szólították, s szíves hívására, hogy lennénk úti társai, elhatároztuk, hogy e calvinista Róma megtekintése céljából és Csokonai sírja kedvéért ajánlatát elfogadjuk. Utunk az alföldi piszkos falvak és mezővárosokon át odáig semmi említésre méltót nem nyújtott, kivéven a határtalan port, mely egész Debrecenig gyötört bennünket, s ha itt nem adott volna némi kárpótlást a kollégium megtekintése és Csokonai sírja, szint' azon élvezettel lettünk volna kénytelenek megelégedni, melyben már az útban részesültünk. Miután a főiskola könyvtárát, gyűjteményeit egy öreg deák készséggel megmutatta, kimentünk Csokonai vaspyramid sírjához. Petőfi már útra készülve jött ide. Nekem volt egy borjúbőrből készült hátí táskám, egészen a katonákéhoz hasonló, melyet előbbi években tett erdélyi utamra készítettem, Petőfi ebbe pakolta kevés holmiját s hátára csatolta azt. A népköltő hamvainál elváltunk. Petőfi Hortobágyon át Tisza-Füred felé vette útját szokás szerint gyalog, én pedig visszamentem a városba a honnan a reám várakozó alkalommal Mező-Berénybe visszautaztam... Petőfi ez útjának eredménye lett a Hortobágyi kocsmárosné... című szép dala.

Mezőberényi tartózkodását előre tervezte Petőfi. Szeberényi Lajos barátjának már 1842. július 7-én, Pápan kelt levelében említi:⁴

Szeptembert és októbert Békésben töltendek.

Az első debreceni látogatására tehát Petőfi Békésből, pontosabban Mezőberényből, Orlayéktól érkezett, és innen a Hortobágyon át távozott. Ott, a csárdában született a *Hortobágyi kocsmárosné...* kezdetű verse 1842. október 15-e és 20-a között. A vers az Athenaeum 1843. május 1-jei közlése nyomán vált ismertté. A reális élethelyzet és a lírai szerepjátszás együtt van jelen a népies hangvételi költeményben:

³ OrAd351 Kkl. 368.

⁴ P.S. levele Szeberényi Lajosnak Páparól, 1842. júl. 7-én. P.S. prózai művei. Bp., 1976. 637-638.

Hortobágyi kocsmárosné...

*Hortobágyi kocsmárosné, angyalom!
Tegyen ide egy üveg bort, hadd iszom;
Debrecentől Nagy-Hortobágy messze van,
Debrecentől Hortobágyig szomjaztam.*

*Szilaj nótát fütörésznek a szelek,
Lelkem, testem majd megveszi a hideg:
Tekintsen rám, kocsmárosné violám!
Fölmelegszem kökényszeme sugarán.*

*Kocsmárosné, hej hol termett a bora?
Savanyú, mint az éretlen vadalma.
Csókolja meg az ajkamat szaporán,
Édes a csók, megédesül tőle szám.*

*Szép menyecske... savanyú bor... édes csók...
Az én lábam ide s tova tántorog;
Öleljen meg, kocsmárosné édesem!
Ne várja, mig itt hosszában elesem.*

*Ej galambom, milyen puha a keble!
Hadd nyugodjam csak egy kicsit fölötte;
Úgy is kemény ágyam lesz az éjszaka,
Messze lakom, nem érek még ma haza.*

Talán felfedezhetjük a vers lírai alanyában a bort és mulatságot legendásan kedvelő Csokonai alakját is, aki épp ezen a napon került személyes közelségbe Petőfivel, és akit majd viszontlátunk a két évvel később keletkezett *Csokonai* c. művében. Ez az alak olvad össze valami hortobágyi betyártörténet hősével, akivel szintén könnyedén azonosul a lelkében már színész Petőfi Sándor. Lényegében tehát költői szerepjátszásról van szó, amiben azonban fellelhetők reális elemek is. Pl. minden típus-jellegzetessége mellett a hortobágyi kocsmárosné valós személy, kiléte meg is állapítható, a csárda bérlőjének feleségére, Pérchy Viktóriára ráillik Petőfi jellemzése.⁵

⁵ Városi jegyzőkönyvek alapján: Zoltai L.: DebrSz 1934. 271-282

A hortobágyi csárda – ahogy Petőfi látta

A hortobágyi csárda falán emléktábla őrzi Petőfi látogatását. Az emléktábla a költő domborművével Füredi Richárd, debreceni szobrász munkája. Felavatására a Petőfi-centenárium keretében, 1923 végén került sor. Felirata mindössze ennyi:

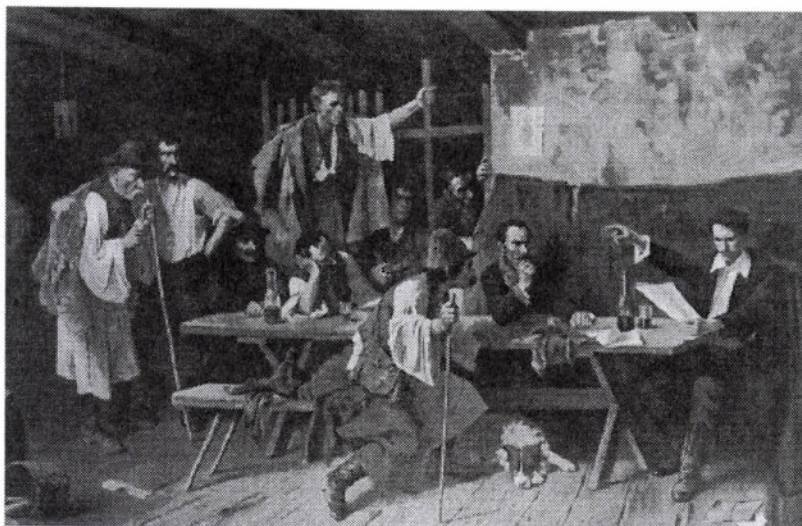
Itt járt Petőfi 1842-ben. Megörökítette Debrecen közönsége 1923.

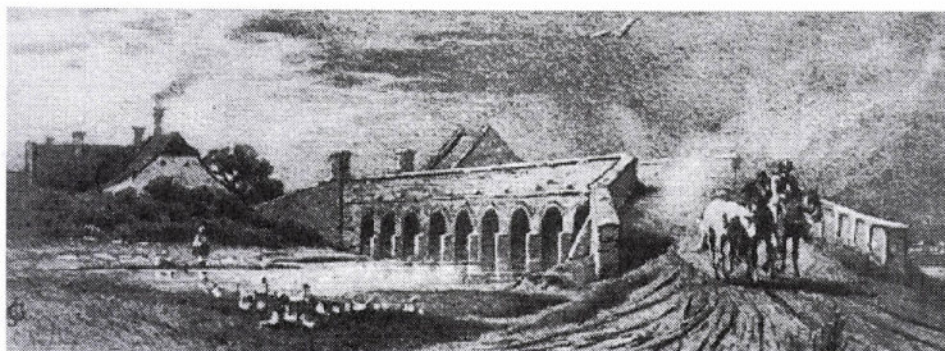
Emléktábla a hortobágyi csárda falán

A költő születésének százados évfordulója alkalmából készítette Füredi Richárd

A hortobágyi borozás esete megjelenik a népszerű, romantikus, nagy példányszámban terjedő későbbi nyomatokon is.

A romantikus ábrázolások a Petőfi-kultusz termékei

A kilenclyukú híd Petőfi korában

II.

A debreceni tél

Petőfi második debreceni látogatása a tervezettnél hosszabbra nyúlt. 1843 szeptember-október fordulóján ismét Mezőberényből, Orlayéktól jött Debrecenbe, azzal a Gödöllőn eltökélt szándékkal, hogy erdélyi színész lesz. Ehhez a célhoz Komlóssy debreceni társulatán keresztül akart eljutni. Szerződéséről tényként ad hírt október elején barátjának, Orlay Petrics Somának.⁶

Somám!

Ideérvén a színházhoz mentem; ott több ismerőmre⁷ akadtam. Azok tudtára adák Komlóssynak ittlétemet, s ez, noha nem volt szándékom, itt marasztott. E szerint Komlóssy társaságában vagyok. Innen egy hét múlva Váradra megyünk, s onnan november elején Kolozsvárra. Csütörtökön vagy szombaton lépek föl először. Szerelmes szerepeket fogok játszani. Tudom, szeretnél néha helyettem játszani, te tudod, kiért. Még többet is írnék, de már nem fog a pelejbászom.

Öllelek, csókollak lelkem barátja.

Petőfi

A dolgok azonban kissé másként alakultak, mint ahogy az első benyomások alapján gondolta Petőfi. Erről számol be a pesti Teleki-házban lakó Bajza Józsefnek a következőképpen:⁸

Mélyen tisztelt Tekintetes Ur!

Debrecen, novemb. 28n 1843.

Szives engedelménél fogva bátorkodom röviden lerajzolni körülményeimet, s noha ezek alkalmasint feketébbek halvány tintámnál mindazáltal örömmel írom le, áthatottan azon édes sejtéstől, hogy talán nincs a Tekintetes Ur minden részvét nélkül sorsom iránt. Legyen szabad ezt remélnem, legyek oly szerencsés, hogy e remény valósuljon; mert elhagyott pályámon Tekintetes Urnak irántam mutatott – s általam aligha megérdemlett – szívessege, leereszkedése ösztönzőm egy magasabb cél felé, igen, vezércsillagom, büszkeségem.

⁶ P.S. levele Orlay Petrics Somához, 1843. okt. elején. In: P.S. prózai művei. Bp. 1976. 645.

⁷ Színész-ismerősei dunántúli és pesti társulatokból kerültek Debrecenbe.

⁸ P.S. levele Bajza Józsefhez, 1843. nov. 28. In: P.S. prózai művei. Bp., 1976. 635.

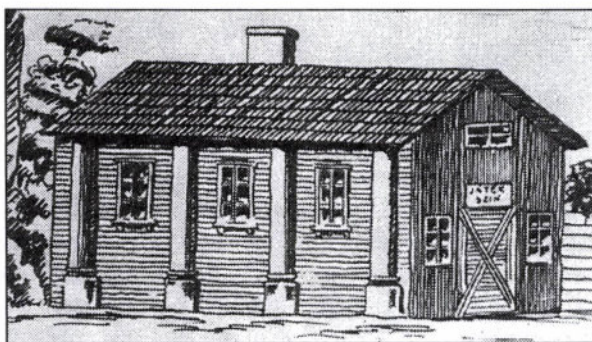
Elhagyva Pestet, Debrecenbe jövék, innen ismét tovább utazandó Erdély felé. De több színész-ismerőm unszolásából Komlósyhoz menék, kinek társasága akkor itt működött, s ki, mint mondá, télre Kolozsvárra menend. Komlósy meglehetősen fogada, s így egy hetet tölték Debrecenben, már mintegy tagja a társaságnak. Ekkor ismét magához szólíta Komlósy, velem körülményesebben értekezendő. De már ekkor nagy meglepetésemre egészen más nótát fűtt, s többek között azt is kijelenté, hogy Kolozsvárrt énekelnem is kellend az operákban. Ez különösen nem tetszett nekem, s amint tőle távoztam, egy kis társaság igazgatójával találkozám. Ez hitt magához, s jó szerepeket, jó fizetést ígért. Ennélfogva – de leginkább azért, mert pénzem már elfogyott, s tovább nem utazhattam – hozzá állék. Diószegre menénk – egy Bihar megyei mezővárosba –, s itt játszánk néhány hétig. Kaptam egypár meglehetősen szerepet, például Tornyaqt a Tisztújításban, Warningot a 30 éves kártyásban stb és 50 ft proporcióba tettem. Innen Székelyhidra menénk, s itt mintegy 3 hétig játszánk. E hónap 24n felbomlott társaságunk, mivel mi Nagykaroly és Szatmárba akaránk menni, s az igazgató erre nem állott. Ennélfogva nem volt mást tennem, mint Debrecenbe jönnöm vissza, s nem csupán azon okból, mert társaságunk szétesz-lott, de leginkább mert beteg vagyok, s betegségem napról napra terhesül. Már Székelyhiden sem játszhatám, s nincs is reményem, hogy egyhamar játszhasam, mert annyira el vagyok gyengülve, hogy erőm visszanyerése bizonyosan belekerül két-három hónapba. Egész csontváz vagyok. Így tengek inséges állapotban, s itt kell a telet Debrecenben töltenem. Azon szemtelenségre valék kénytelen vetemedni, hogy Nagy Ignác Urtól pénzt kérjek kölcsön. Mint szégyenlem, s mégsem tehetek más-képp! – Lauka csakugyan gazember; kicsalt tőlem vagy nyolc pengő forintot Pesten létemkor, s három pengőmmel most is tartozik. A múzsák kerülnek; minden, amit írni tudtam, mióta Pestet elhagyám, két keserves népdal. Tieck dramat. lapjait s Röt-scher Kunst der dramat. Darstellungját szorgalmasan olvasom; ezzel telik minden időm. Vachott Sándornak igen szerettem volna írni, de tán nem is érdekelné levelem. Vannak még, kiket annyira tiszttelek, kiket szeretnék kérni hogy néha-néha emlékezzenek rám, de hiszen én oly csekély vagyok, s ezt tenni nem merem... Bocsásson meg Tekintetes Ur, hogy ily hosszan alkalmatlankodom, és bocsásson meg levelem zavartságaért. Melyek után, szíves indulatába ajánlva magamat maradok

a tisztelt Tekintetes Urnak

alázatos szolgálja
Petőfi Sándor

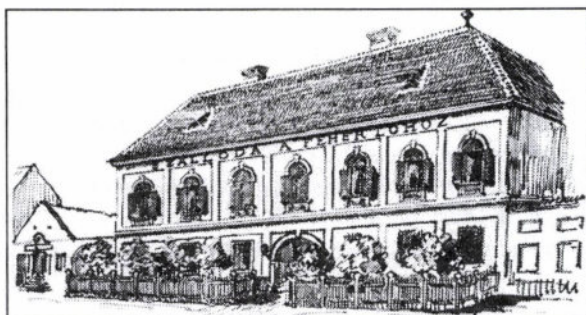
Ebből a levélből Bajza pontosan megismerhette Petőfi helyzetét. Ő jól tudta, hogy Komlóssy Ferenc⁹ a legismertebb vidéki színigazgatók közé tartozott. Társulatában a kor legnevesebb színészei is megfordultak, így nála szerződést kapni komoly művészi rangot jelentett. A társulat Debrecenben az ún. Nánássy-féle színpadon játszott, amely nevét onnan kapta, hogy az épület eredetileg Nánássy Gábor magtára volt, ebből alakították át színházzá. Kb. 300 néző fért el benne. 1835. augusztus 1-től játszottak itt.

⁹ 1797-1860.

Komlóssy társulatának debreceni játszóhelye a Nánassy-féle szinkör

Petőfi tehát nem lépett fel az Orlyainak jelzett napokon, hiszen mégsem szerződtette őt hivatalosan Komlóssy. Debrecenben maradt, mint ezt a Polgári Casino október 9-i bejegyzése bizonyítja. A Polgári Casino a Fehér Lóhoz¹⁰ címzett híres vendégfogadó emeletén működött, az akkori Vár (ma Piac) utcán. Petőfi legkönnyebben itt juthatott a pesti újságokhoz, amelyekből értesülhetett a főváros irodalmi és színházi eseményeiről. Ezekben a napokban levélben gratulált Jókainak az Akadémia pályázatán kapott dicséretéhez.¹¹

A Fehér Ló fogadóban működött a Polgári Casino

Egy kisebb társulathoz, az alig ismert Demjén Mihályhoz szerződött tehát Petőfi, s így került Diószegre. A levelet egy-két nappal Debrecenbe való visszaérkezése után írta Bajzának. Ebből kitűnik, hogy ugyanezen a napon előbb Nagy Ignácnak, pesti támogatójának is írt kölcsönért.¹²

¹⁰ Ez a fogadó a debreceni "hivatásos" színjátszás bölcsője, hiszen a Nánassy-féle játszóhely kialakítása előtt, 1798 óta itt voltak a rendszeres színi előadások.

¹¹ Jókai Mór: Petőfi mint színész. In: *Hatvany Lajos: Így élt Petőfi*. Bp. 1967. I. k.

¹² P.S. levele Nagy Ignácához, 1843. nov. 28. P.S. prózai művei. Bp. 1976. 652-653.

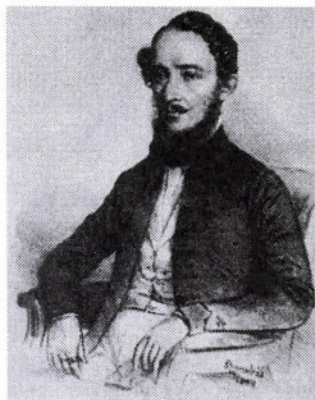
Mélyen tisztelt Tekintetes Úr!

Írántami szives tettei, melyeket meghálálni nehezen leszek képes, de mikre hálás érzettel emlékezni meg nem szűnök, bátorítanak föl, a Tekintetes Urnál egy alázatos kérelemmel alkalmatlankodni. A balsors, mely engem már négy év óta példás állandósággal környékez, most ismét különösen érzeteti velem súlyos hatalmát. Már az uton, hogy Pestet elhagyám, kezdék betegeskedni, s betegségem mindeddig folyton növekedik, annyira, hogy már három hét óta nem is játszhatom. Ezen okból, de különben is szétoszolván a társaság, melynél valék, kénytelenítettém Debrecenbe jöni vissza, hol a telet töltenem kell; mert ha hamarjában kigyógyulok is, erőm annyira megfogyott, hogy alig lézengek, s egypár hónapi nyugalom és pihenés okvetlenül szükséges.

Ily körülmények között kénytelen vagyok a Tekintetes Urhoz folyamodni, szíveskednék mintegy negyven pengő forinttal segélyemre lenni, minek visszatérítésére mindjárt felgyógyulásom után minden erőmet fordítani el nem mulasztandom. Ha terhére nem esnék a Tekintetes Urnak alázatos kérelmem teljesítése: kiragadtatnám a legnagyobb inségből, melyben ember lehet. Ezen esetben méltóztassék becses levelét ekkép címezni: Petőfi Sándor színésznek özvegy Fogas Józsefné házában közel a kath. kórházhoz. De ha kérelmem nem teljesíthető: azért esdek, ne méltóztassék vakmerőségemért, mire végső szükség kiszte, neheztelni. Melyek után maradok

a tisztelt Tekintetes Urnak

*alázatos szolgálja
Petőfi Sándor*

A Nagy Ignác¹³ negyven pengőjére várakozó Petőfit szorongatott helyzetében Pákh Albert¹⁴ segítette ki, aki a Kollégiumban végzős joghallgató volt, és házi-tanítóságból tartotta fenn magát. A színház közelében, a Harmincados közben, a Kis-Varga utcának is nevezett részen (ma a Batthyány utca 13.) lakott Schwartz Sámuel házában. Az első napokban itt szállt meg Petőfi is. Pákh Alberttől nemcsak szállást és kosztot, hanem melegebb ruhát és egy kevés pénzt is kapott.

Nagy Ignác

¹³ Nagy Ignác (1810-1854) író, újságíró, szerkesztő, ekkor még a királyi kamara tisztviselője, majd Kossuth kinevezésével minisztériumi fogalmazó.

¹⁴ Pákh Albert (1823-1867) humorista, szerkesztő. Tagja a Tízec Társaságának. Életrajzát Ágai Adolf írta meg. In: *Hatvany Lajos: Így élt Petőfi*. Bp., 1967. I. k.

Néhány nappal később Petőfi szállást bérelt özv. Fogas Józsefné (Jánosné?) Várad utca végén (ma: Petőfi tér 12., a pályaudvar bal oldali szárnyépületének helyén) álló házában. Ez lesz keserves téli hónapjainak az *Egy telem Debrecenben* c. versből és Orlay Petrics Soma festményéről¹⁵ jól ismert helyszíne. Nagy Ignáchoz írott levelében lakhelyét a katolikus kórház közelében lévőnek nevezi. Valóban itt állt a város által 1779-ben épített római katolikus szegényápoloda, de Petrics Somának, a cimborának más, legalább ilyen híres viszonyítási pontot ír: lakását az akasztófa tövében állónak említi.¹⁶ A házhoz valóban közel volt e nevezetes hely, valamint a Várad utcai temető is.

Fogas Józsefné színházi jegyszedő volt. Nevét Petőfi – legalábbis eleinte – nem egészen pontosan tudta. A Játékszíni Zsebkönyv 1845-ben ugyanis Fogasch Jánosné néven említi a két jegyszedő egyikét. Megérdemli, hogy nevééről megemlékezzünk, mert nagyrészt neki köszönhető, hogy Petőfi december végén már optimistábban látja a világot, mint egy hónappal azelőtt. A Kerényihez írott *Úti levelekben*¹⁷ így emlékezik vissza erre az asszonyra:

Az 1843/4ki telet e kövér városban húztam ki éhezve, fázva betegen egy szegény de jó öreg asszonynál, az isten áldja meg. Ha ő gondomat nem viselte volna, most e levelet a más világról írnám.

A kis ház egyik szobájában lakott Petőfi. Ferenczy Zoltán¹⁸ még a szoba szerény berendezését is leírja, alighanem Orlay festménye nyomán, aki talán járt is ebben a szobácskában. A berendezés egy ágyból, Petőfi utazóládájából és néhány szalmaszékéből állt, de volt benne búboskemence is, igaz leginkább fűtetlenül. A falra itt is fölkerült Vörösmarty és Victor Hugo arcképe. Pákh Albert gyakori látogatója volt a beteg Petőfinek.

Debrecennek ez a része Petőfi kora óta többször is átalakult. Előbb a vasútépítés, majd pedig a II. világháború szőnyegbombázása "rendezte át" ezt a városrészt. Jókai Mór azonban még az eredeti házacska avatta fel az első emléktáblát. Az épület megsemmisülése után a szomszéd házra, majd pedig az új pályaudvar szárnyépületére került a Petőfi lakhelyét jelölő emléktábla. Felirata:

E házban lakott Petőfi Sándor 1844-ben.

¹⁵ Petőfi Debrecenben. A festmény 1857-ben készült. A nagyobb méretű, eredeti kép a Magyar Irodalmi Múzeumban (Bp.), a kisebb méretű a Debreceni Irodalmi Múzeumban látható.

¹⁶ Orlay Soma: Adatok Petőfi életéhez. Budapesti Szemle, 1879. XIX.

¹⁷ Úti levelek Kerényi Frigyeshez. III. lev. P.S. prózai művei. Bp. 1976. 477.

¹⁸ Ferenczy Zoltán: Petőfi Sándor Bp. 1896. I.k. 331.

Petőfi lakhelyének környéke a tér átépítése előtt

A régi emléktábla alatt kiegészítésként az alábbi felirat áll:

A fenti táblát Jókai Mór avatta fel Petőfi 1844-es telének szálláshelyén. A tábla a Petőfi tér átrendezéseig a házon állt. Áthelyezte a Béke u. 19. sz. isk. II. Rákóczi Ferenc szakköre 1961. évben.

Emléktáblák Petőfi debreceni telének megváltozott helyszínén

Élő halott

*Egem ki nem derül,
Ha jó a kikelet;
Egem be nem borúl,
Ha látom a telet.*

*Mint őszi alkonyon
A félhomályu köd,
Fásult egykedvűség
Mereng szívem fölött.*

*Ellenség, jó barát,
Végeztem veletek;
Senkit nem gyűlölök,
Senkit nem szeretek.*

*Nincs semmi örömem,
Nincs semmi bánatom;
Érzelmim, vágyaim
Mind, mind elaltatom.*

*Ohajtásim közül
Ébren csak egy marad:
Aludjam én ... minél
Előbb ... a föld alatt.*

Az *Élő halott* c. vers hűen tükrözi Petőfi december eleji hangulatát. Nem gondoljuk, hogy a romantikában jól ismert dekadens halálvágy szólal meg ebben a költeményben, hanem inkább a kilátástalanság nyomasztó érzése tör fel őszinte realitással a költőből. Ne felejtjük el, Petőfi ekkor mindössze húsz éves, és még forrong benne a tehetség, amely ekkor még inkább a színjátszás felé hajtja. A betegség, amelyben színészi kibontakozásának akadályát látja, szinte depressziót vált ki belőle.

E vers gondolatainak folytatásaként is felfoghatjuk az ugyanekkor keletkezett *Temetésre szól az ének...* kezdetűt:

Temetésre szól az ének...

*Temetésre szól az ének,
Temetésre kit kísérnek?
Akárki! már nem földi rab,
Nálam százszorta boldogabb.*

*Itt viszik az ablak alatt;
Be sok ember sírva fakadt!
Mért nem visznek engemet ki,
Legalább nem sírna senki.*

Ez a rövid vers is valós élethelyzetre utal. A költő elkieseredéséhez jól illik az ablakból szemlélt temetési jelenet. A Várad utcai temetőbe tartó gyászmenetet valóban láthatta Petőfi a ház utcai szobájából. A versből következtethetünk lelkiállapotára, amelyben talán az elhagyatottság volt számára a legfájdalmasabb.

E versek is sejtetik, hogy a költő debreceni szenvedéseinek mélypontja december eleje, ekkor a halál gondolata foglalkoztatta. A hónap közepén valami halvány jele van a gyógyulásnak, hiszen már a szerelem lelki élménye is megjelenik.

Matildhoz

*Mért vagy hozzám olyan idegen?
Mért tekintesz rám oly hidegen?
Hidegen, mint téli napsugár,
Melynek mosolya is faggyal jár.*

*Be sokat szeretnék mondani,
S alig merlek megszólítani;
Alig merlek nézni, hej pedig
Elnéznék világ végeig!*

*Emelj föl magadhoz engemet,
Fogadd el neked szánt lelkemet,
Annyibul ha megérdemli tán:
Hogy szeretni képes igazán.*

*Oh, szerelmem, forró szerelem,
Forróbb, mint a dél nyárközepen;
Ha a nap ily tűzzel sütné ránk,
Rég elégett volna a világ.*

Ez a vers arra enged következtetni, hogy december közepére Petőfi egészsége jobbra fordul, legalábbis annyira, hogy néha a színházba bejárjon. A fellobbanó szerelem kilendíti a költőt apatikus állapotából, még akkor is, ha sok reményt nem lát arra, hogy érzelmei viszonzásra találjanak.

Matild alakját – úgy tűnik – a múlt tapintatos fátyla takarja előlünk, kilétéről semmi biztosat nem tudunk. A feltételezések és kutatások arra mutatnak, hogy Matild Debrecenben (is) fellépő színésznő lehetett. A korábbi véleményekkel szemben, amelyek egy jelentéktelen színésznőt sejtene a név mögött, az új kritikai kiadás jegyzetében figyelemre méltó érveléssel az a feltételezés kerül napvilágra, hogy a vonzalom irányulhat Lendvaynéra is, sőt az *L.....né*, a *Matildhoz* és a *Megúnt rabság* c. versek a körülöttük keletkezett dalokkal együtt vagy azok nélkül egy szerelmi ciklus csíráját képezik. Ez a feltételezés azért is reális, mert Lendvayné ekkor Pyat-Sue: *Matild* c. darabjának címszerepét játszotta, s ezt Petőfi láthatta. Ráadásul Petőfi nagy mintaképe, Heine is "Mathilde"-nak nevezi párizsi szerelmét, majdani feleségét. Talán ez az érzelem az oka, hogy a hónap végén született versek könnyedebbek és optimistábbak. A december második felétől a versekben egyre erősebben érezzük a visszatérő életkedv lendületét.

A virágnak megtiltani nem lehet...

*A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljk, ha jön a szép kikelet;
Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre viritani kénytelen.*

*Kedves babám, meglátalak, szeretlek!
Szeretője lettem én szép lelkednek -
Szép lelkednek, mely mosolyog szelíden
Szemeidnek bűvösbájós tükrében.*

*Titkos kérdés keletkezik szivemben:
Mást szeretsz-e, gyöngyvirágom, vagy engem?
Egymást űzi bennem e két gondolat,
Mint ősszel a felhő a napsugarat.*

*Jaj ha tudnám, hogy másnak vár csókjára
Tündér orcád tejhen úszó rózsája:
Bujdosója lennék a nagyvilágnak,
Vagy od'adnám magamat a halálnak.*

*Ragyogj reám, boldogságom csillaga!
Hogy ne legyen életem bús éjszaka;
Szeress engem, szívem gyöngye, ha lehet,
Hogy az isten áldja meg a lelkedet.*

Ennek a versnek különleges utóélete lesz Debrecenben. De ne szaladjunk az események elé! Még csak 1843 december közepe táján járunk. Biztos, hogy ekkor már Petőfi be-bejárt a városba, s mivel még színésznek tartotta magát, és háziasszonya is színházi alkalmazott volt, bizonyára leginkább a színházba vágyott. Közei barátai – Pákh Albertet kivéve – nem nagyon voltak. A színészek között azonban bizonyára ismerősökre talált. Az utóbbi vers arról árulkodik, hogy a feltámadt szerelem-érzését nem hűtötte le gyors és határozott visszautasítás. Ezért is mondhatja a szegényes körülmények között is boldogan:

Nem megyek én innen sehova...

*Nem megyek én innen sehova,
Noha sorsom itten mostoha;
Hát ha volna még mostohább is,
Nem maradnék-e itt tovább is?*

*Nagyon kedves nekem ez a hely;
Elmegy majd a tavasz, menjen el,
Elmehet a nap, a csillagok...
De én nem mék, én itt maradok.*

*Fa vagyok én, lelkem a gyökér,
Gyökér nélkül a fa meg nem él;
S hogy téphetném azt ki földéből,
Idevaló mátkám szívéből?*

*Azért nem mék innen sehova,
Noha sorsom igen mostoha;
De ha volna még mostohább is,
Megmaradnék itten tovább is.*

Úgy tűnik tehát e vers alapján, hogy az előző napokban megfogalmazott kérdésre Petőfi számára pozitív válasz született, szerelme viszonzásra talált. Így aztán nyoma sincs annak a halálvágnak, amit még egy-két hete érzett. *Nagyon kedves nekem ez a hely* – mondja, pedig a körülményei semmit sem változtak. Akárki is volt e fellobbanó szerelem kiváltója, hálás lehet neki az utókor, hiszen ő ragadta ki Petőfit a reménytelenség mélyéről.

A következő versek december vége felé születtek. Az iménti szerelmi történet lezáródását is sejthetjük bennük, de az első vers esetében nem a szomorúság, hanem a költői fantázia kedves humora és helyzetteremtő képessége tűnik fel:

Síkos a hó, szalad a szán...

*Síkos a hó, szalad a szán,
Esketőre viszik babám,
Esketőre viszik szegényt
Mások kívánsága szerint.*

*Jaj, ha mostan hó lehetnék:
A szán alatt beroskadték;
Fölfordulna, s kedves babám
Még egyszer átkarolhatnám -*

*Átkarolnám, ajakára
Csókot nyomnék utóljára,
S melegtől hű szívének
Elolvadnék... úgy halnék meg!*

Az 1843. esztendő utolsó versében egy nagy érzelmi elrugaszkodást érzünk. A gyógyító, de önfeladással járó szerelem helyét nem a csüggedés és csalódottság, hanem a szabadság lelkesítő lendülete tölti be:

Megúnt rabság

*Mindent elkövettem,
Amit lehetett,
Jó remény fejében,
Hogy majd megszeret.*

*Féktelen, szilaj volt
Lelkem, mint a tűz,
Melyet a szél meggyúlt
Háztetőkön űz;*

*És lettem szelíd láng,
Min melegszenek
Őszi estén békés
Pásztoremberek.*

*Voltam mélybe omló
Bérci zuhatag,
Habjaim robajjal
Szakadoztanak;*

*S lettem méla csermely,
Halk, morajtalan,
Kedvemet lelő a
Part virágiban.*

*Voltam sziklahomlok,
Zordon és magas,
Hol lakott mennydörgő
Villám s büszke sas;*

*S lettem völgy ölébe
Rejtezett berek,
Melyben csalogányok
Búja kesereg.*

*Voltam ... mi nem voltam!
Mivé nem levék!
És a lányka most is
Csak a régi még.*

*Nem, tovább nem űzöm!
Mert ez drága bér;
Tán ily áldozattal
A díj föl sem ér.*

*Szerелеm, lerázom
Fölvett láncodat,
Kedves lánc, igaz, de
Mégis lánc marad.*

*Most hát lelkem, repdess
Régi szárnyadon,
Merre a szabadság
Végtelenje von!*

Ebben a versben a szabadság értelmezése még meglehetősen individuális. Az öntörvényű személyiség szabadul meg a természete megváltoztatására kényszerítő bilincstől. A néhány hete még sóvárgott szerelem teherré vált, s e teher letétele a lélek felszabadulását hozza.

Az 1844. esztendő első versében megtörténik a fordulat: személyes gondjait a hazaszeretet vallomásában oldja fel.

Honfidal

*Tied vagyok, tied, hazám!
E szív, e lélek;
Kit szeretnék, ha tégedet
Nem szeretnék?*

*Szentegyház keblem belseje,
Oltára képed.
Te állj, s ha kell: a templomot
Eldöntöm érted;*

*S az összeroskadó kebel
Végső imája:
Áldás a honra, istenem,
Áldás rája! -*

*De én nem mondom senkinek,
Ki nem kiáltom:
Legkedvesebbem hogy te vagy
A nagy világon.*

*Titkon kísérem lépteid,
S mindegyre híven;
Nem, mint az árny az útasót,
Csak jó időben.*

*De mint az árnyék nő, midőn
Az est közelget:
Nő bűm, ha sötétedni kezd,
Hazám, fölötted.*

*És elmegyek, hol híveid
Pohárt emelve
A sorstól új fényt esdenek
Szent életedre;*

*S kihajtom egy cseppig borát
A telt üvegnek,
Bár keserű ... mert könnyeim
Beléperegnek!*

Tőle tudjuk, hogy betegsége heteiben Petőfi német színházesztétikai műveket olvasott, fordított, s rövidesen verseinek összeírását is elkezdi. Közben szórva-nyosan megjelenik Pesten egy-egy verse, sőt január 11-én az első elismerő kritika is. Mindez fokozza vágyát, hogy visszakерülhessen a társasági életbe. Ő maga azonban még mindig színésznek gondolja magát, az *Úti levelek* későbbi tanúsága szerint: *Olyan elhagyott kis vándorszínész fiú voltam, kire se isten se ember nem nézett, nem ügyelt.*¹⁹

1844 januárjában, ahogy egészsége javul, egyre gyakrabban bemegy a városba, főként a színházba, de többször meglátogatja barátját, Pákh Albertet is, aki már nehezen viselte barátja bizonyítatlan színészi önbizalmát. Pákh inkább a költői hivatást igyekezett erősíteni Petőfiben. Ám Petőfi még nem tudta elválasztani magában a kétféle tehetséget, csak a feszítő erejét érezte, s alig várta, hogy a színpadra léphessen. Ennek a kiutat kereső, magányos és tehetetlen lelkiállapotnak lenyomatát őrzik a következő versek:

¹⁹ *Úti levelek* Kerényi Frigyeshez. III. lev. P.S. prózai művei. Bp. 1976. 475.

Elmondanám...

*Elmondanám: "Megállj, leányka,
Megállj, virágom, csillagom!
Egy istenadta szívet bírok;
Nesze, ha kell, neked adom."*

*Elmondanám, hogy: "Szívem tenger,
Uralkodjál e tengeren!
Jól jársz vele, mert a legszebb gyöngy,
A hűség gyöngye itt terem."*

*Elmondanám, hogy: "Tiszta fényét
E gyöngy örökre tartja meg."
Elmondanám ezt, s többet ennél;
De nem mondom, mert nincs kinek.*

Dal

*Bölcsőben sír az éber csecsemő;
Bölcső előtt
A dajka zeng – el szokják a dalok
Altatni őt.*

*Sok szenvedésem síró gyermeke
A fájdalom;
Dalt dalra költök – dalaimmal őt
Elaltatom.*

Úgy látszik, a Pákh Alberttel folytatott vitáiból Petőfi nem sokat tanult, nem tett le színészi próbálkozásairól. Január elejétől ismét a fellépés gondolata foglalkoztatja. Nem is eredménytelenül, hiszen a január 15-i előadás színlapjának tanúsága szerint Shakespeare *Velencei kalmár* c. művének egyik szerepét, a "maroccoi herceget" Petőfi játssza. A fennmaradt színlap tipográfiája és stílusa arra utal, hogy nem a társulat tagjaként, hanem mint színész pályára menendő ifjú – jelelt szerepet próbatételül választván, – a t.c. Közönség kegyes részvételébe ajánlja magát.²⁰

²⁰ Petőfi Adattár I. k. Akadémiai Kiadó, Bp. 1987. 15-16.

Ez az előadás Fánicsy Lajos vendégszínházával valósult meg, s már nem Komlóssy igazgatása alatt. De sem a többi vendégszínház, sem pedig a rendes előadások színlapjain nem találkozunk többé Petőfi nevével. Ebből és a *Fütyty* c., ekkoriban keletkezett verséből arra következtetünk, hogy a közönség kegyes pártfogása elmaradt, így a színház nem szerződtette, legfeljebb néhány kis feladattal (szavalattal) bízhatta meg Petőfit.

Fütyty

*Adta finnyás közönsége!
Csúnyaság, amit mivel:
Minden este megköszönti
Társaságunk, fütytyivel.*

*És aztán a fütytyök mellett
Milyen a jövedelem?
A színész elébb-utóbb is
Csak megszökni kénytelen.*

*Ej, egy rókát kétszer nyúzni,
Ez, urak, mégsem megyen;
Már ha fütyty van, legalább hát
Tele színházban legyen!*

Hogy Petőfi nem kapott szerződést, abból is gondolhatjuk, hogy még a debreceni évad vége (április) előtt elhagyta a várost, a társulat pedig május elején átmenetileg Egerbe költözött. A *Fütyty* keletkezése azonban nem föltétlenül a személyes sikertelenségével függ össze, mivel a kutatás mai állása szerint valószínűbb, hogy még a január 15-i fellépés előtt keletkezett, inkább nézőtéri, mint színpadi élményei alapján. A korszak debreceni színházi életéről valló adatok is azt bizonyítják, hogy a város közönsége nem pártolta a színjátszás ügyét, ízléséből pedig a művészet iránti fogékonyság teljesen hiányzott.

Arra, hogy a január 15-i fellépés nem hozta meg Petőfi számára az olyannyira áhított sikert, joggal következtethetünk abból a szomorú indulatból is, amellyel Pákh Alberttel szakít a *Végző *** hoz* c. versében.

*Végző *** hoz*

*Isten veled, te elpártolt barát,
Vesztett ebként ki szívem megmarád,
Isten veled;
Fogadd a vett sebért emlékül,
Mely fölszívároგ belsejébül,
Lelkemnek vérét, könnyemet.*

Nem a legelső rajtam már e seb,
De egyik sem volt fájóbb, mérgesebb
A sok között,
Melyet vétkes könnyelműséggel
A hűtelenség fegyverével
Bennem baráti kéz ütött.

Dúsgazdag bánya a tapasztalás,
Melyből sok ember életkincset ás -
Nem én, nem én!
Gyönyörszomjas szívem ... remélve ...
Az annyiszor megnyílt örvénybe
Hanyatt-homlok rohan, szegény.

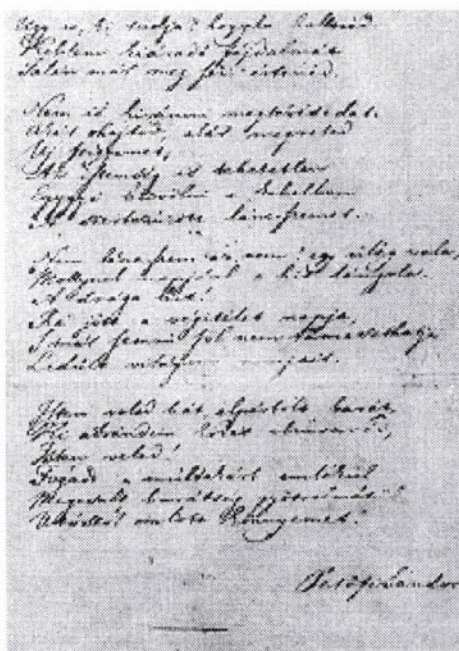
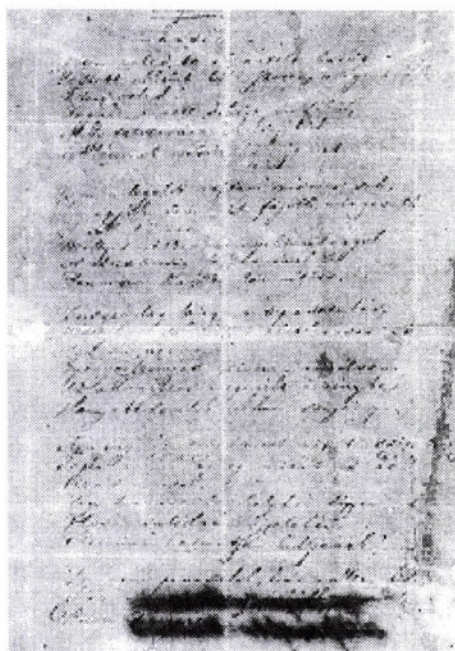
Remény, remény, mért vagy te szép virág?
Téged nekünk az ég miért is ad?
Azért-e csak?
Hogy hervadandó kelyhed légyen,
Hová csalódás éjjelében
Szemünk harmatjai hulljanak...

De nem panaszlok, bár keblem teli,
S az elfojtás még inkább neveli
Búm tengerét;
Ugyis ki tudja? hogyha hallnád
Lelkem kiáradó fájdalmát:
Talán már meg sem értenéd.

Nem is kívánom megtérésedet,
Akár ohajtod, akár megveted
Új frigyemet.
Az istenség is tehetetlen
Eggyé bűvölni e kebelben
A szertezúzott láncszemet...

Nem láncszem az, nem! egy világ vala,
Melynek napjául a hit lángola,
A drága hit!
Rájött a végítélet napja,
S már semmi föl nem támaszthatja
Ledúlt világom romjait.

Isten veled hát, elpártolt barát,
 Ki ábrándim ködét elzavarád,
 Isten veled!
 Fogadd a múltakért emlékül
 Megcsalt barátság gyötrelmétül
 Utószor omlott könnyemet.

A vers kézírata (MIM)

Pákh Albertet Petőfi még Sopronból ismerte, így régi barátságuk alapján fogadta be és segítette a költőt betegsége idején. Pákh maga is írogatott. Ennek a versnek megtaláljuk ironikus párját Pákh Albert művei között *Csont*²¹ címmel. Jó humoráért sokan kedvelték Pákhót az irodalmi élet jeles alakjai közül, így pl. Jókai Mór és Tompa Mihály is. De kapcsolatban állt Szemere Miklóssal is, 1846-47-ben pedig az irodalmi élet egyik befolyásos alakjának számított.

²¹ *Csontnak* Petőfit nevezte Pákh. Ez a vers az első a Petőfiről írottak között. Részlet a versből: *Három színész Létára tart, / Éhenhalásra kész; / Három komédiás előtt / Csont a kóbor színész. // Mind lumpok ők, mind rongyosok, / Mind éhes hazafi, – stb.* In: Tatay István (szerk.): *Költészeti és szónoklati remek.* 1847.

A *Végszó* közvetlen kiváltó oka ismét az, hogy Pákh megsértette Petőfi színészi hiúságát. Hogy ez egy beszélgetés keretében történt-e, vagy – mint Fekete Sándor gondolja²² – a *Csont* c. paródiáját mutatja meg Pákh Petőfinek, nem tudhatjuk, de nem is fontos, hiszen a *Végszó* "haragja" nem tartott sokáig, néhány nap múlva Pákh kezdeményezésére kibékülnek. A *Végszót* ő maga, a címzett küldi el az Életképek számára, amely ott meg is jelenik április vége felé, a 8. füzetben.

A színházi kudarcot nehezen heveri ki Petőfi. Debreceni rossz közérzetében meghatározó szerepet játszhatott a közönség értetlensége és irodalmi műveletlensége, hiszen az *Úti levelek*ben még 1847-ben is ezt panaszoja:²³

Pákh Albert idősebb korában

Mennyi hízott disznó van itt! – a szellem még is olly sovány, hogy csak úgy csörög a bordája, épen mint az idevaló híres talyigáslovaknak. Itt ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak.

Utólag nehéz eldönteni, tehetséges színész volt-e Petőfi, vagy sem. A január 15-i debreceni szerepe nem is volt alkalmas arra, hogy tehetsége megmutatkozzék. Az csak természetes, hogy mint ambiciózus színész, a közönséget hibáztatja sikertelenségéért: *senkitől figyelembe nem véve játszottam kis szerepemet.*²⁴ Másfél év múlva majd ismét találkozunk a debreceni téátrum házatáján Petőfivel.

A mai debreceni városképből már következtetni is nehéz a Nánássy-féle színház helyére. A Batthyány és Szent Anna utca saroképületén (Batthyány u. 17-19.) emléktábla hirdeti:

E ház helyén állott 1835-61-ig az a színház, amelyben Arany János²⁵ és később Petőfi Sándor is fellépett. Megjelölte a Béke u. 19. sz. ált. isk. II. Rákóczi F. tört., irod. és néprajzi köre.

²² Petőfi, a vándorszínész. Bp. 1969. 159.

²³ Úti levelek Kerényi Frigyeshez. III. lev. P.S. prózai művei. Bp. 1976. 475.

²⁴ Úti levelek Kerényi Frigyeshez. III. lev. P.S. prózai művei. Bp. 1976. 475.

²⁵ Arany János még 1836-ban kísérletezett itt a világot jelentő deszkák világával, éppoly kevés sikerrel, mint későbbi barátja, Petőfi.

Ma csupán egy emléktábla jelöli a Nánássy-féle színház helyét

Valószínűleg Pákh Albert figyelmességének köszönhető az is, hogy januárban, főleg a hónap második felében gyakran bejárt Petőfi a kollégiumi Olvasó Egyesület könyvtárába, amely az ún. Ócska Kollégium emeletén a XVIII. sz. szobában volt elhelyezve. A diákok barátként fogadták, bár számukra Petőfi neve tekintélyt is jelenthetett, hiszen verseit olvashatták az *Athaeneumban*, vagy az 1843 októberében megjelent könyv, Charles Bernard: *A koros hölgy* című regényének címlapján találkozhattak Petőfi nevével, fordítóként.

A diákok visszaemlékezései²⁶ arra engednek következtetni, hogy ez a tekintély nem vált a barátság gátjává, mert korszakos tehetségét ekkor még nem lehetett felismerni, és mert ők maguk is verselgettek, így a fiatal színészben valamilyen sorstársukat látták. Inkább szálnalmat éreztek iránta gyenge kondíciója

²⁶ *Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. Bp. 1967. 1. k.*

és öltözete miatt. Egyiküknél-másikuknál Petőfi fiatalabb is volt. A diákok leírásaiból egy kicsit más kép rajzolódik ki, mint amilyen a köztudatban él Petőfiről. Szerénynek, halkszavúnak, zárkózottnak jellemzik.

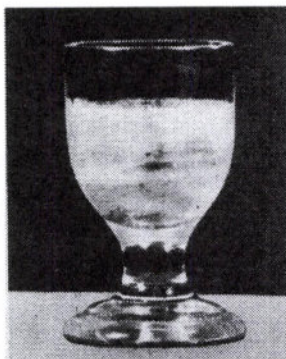
Petőfi ekkor főleg a Pápan megkezdett francia nyelvtanulását igyekezett folytatni, és eredetiben olvasta V. Hugo, Balzac és Béranger műveit. A kortárs magyar irodalom is érdekelte, Vörösmarty, Bajza, Garay verseit, Széchenyi és Wesselényi műveit olvasta, és figyelemmel kísérte a pesti újságokat és folyóiratokat. Az Olvasó Társulatnál megtalálható volt a Pesti Hírlap, a Honderű, az Életképek, természetesen az Athenaeum és még számos újság és folyóirat. Ezek Petőfi számára fontos információkat adtak az irodalmi élet fővárosi eseményeiről és erővonalairól. Olvasmányairól szívesen beszélgetett, vitatkozott a diákokkal.

Különösen megnövekedett Petőfi tekintélye január vége felé, amikor az Életképekben megjelent három verse, köztük egy már a debreceni termésből. Kollégiumi ismeretségeinek következménye az is, hogy Kovács József, a kántus praesese dallá komponálja *A virágnak megtiltani nem lehet* és a *Szerелеm, szerelem* kezdetű verseket, amelyek a diákság ajkán gyorsan elterjedtek országszerte. Ezeket a dallamokat később tévesen Egressy Béninek tulajdonították.

Kovács József a könyvtár körül is forgolódott, gyakran Somogyi Józseffel, a könyvtárossal együtt saját nevükre vették ki a könyveket, amelyeket Petőfinek kölcsönöztek. Petőfi személyes ismerőseinek köre ezekben a hetekben hirtelen kiszélesedett. Székely József, Böszörményi Károly, Kovács János, aki ekkor senior volt, valamit Gönczy Pál, Bangó Péter, Emődy Dániel, Buglyovszky Gyula és még mások is Petőfi közelébe kerültek.

A kollégiumi beszélgetések és barátságok elkísérik Petőfit rövid élete során. Itteni ismerősei egyikét-másikat látjuk majd a márciusi ifjak körében is.

E kapcsolatokra emlékeztet egy hatalmas Petőfi-szobor a Református Kollégium középső épületének dísztermi fölépcsőjével szembeni reprezentatív belső falfülkéjében. Ez tulajdonképpen a pesti Duna-parti Petőfi-szobor eredeti méretű, festett gipszmintája, amely Izsó Miklós és Huszár Adolf munkája. A művet az Országos Petőfi Szoborbizottságtól kapta ajándékba a Kollégium 1883-ban.

*Ilyen pohárból ihatott
Petőfi is a Kollégiumban*

Ezekben a hetekben – talán Pákh Albert tanácsát megfogadva és verseinek pozitív fogadtatása miatt – érlelődik meg elhatározása, hogy verseit összeírja, s megpróbálja Pesten kiadatni. Ez a szándék a mérföldkő, amely Petőfinek a szí-

nészet ábrándjával való leszámolása és költői identitásának kialakítása között áll. Január közepétől február 10-éig, Debrecenből való távozásáig a kötet anyaga összeállt. A másolgatás közben szép számmal születtek új versek is, pl. a *Szomjas ember tűnődése*, *Ivás közben*, *A nemes*, a *Halvány katona*, a *Boldogtalan voltam egész életemben*, a *Nem ver meg engem az isten*, *Hírös város az aafődön Kecskemét*, az *Így ni, látod...* kezdetű töredék, de mellettük már érett alkotások is megjelennek, pl. a *Tél végén*.

E versek pontos keletkezési sorrendjét nehéz megállapítani. Álljanak itt abban a sorrendben, ahogy a legismertebb kiadásokban olvashatjuk!

A pesti Petőfi-szobor eredeti gipszmintája a Kollégiumban

Így ni...

(Töredék)

.....
*Így ni, látod, ennyi az egész,
 Mi van ebben? ... Nemde megy?
 No de hogy páratlan ne legyen,
 Nesze hát még ez az egy.*

*Jaj! Te kis csik, már elsiklanál?
 A világért nem szabad!
 Három a tánc s minden, ami jó!
 S így vedd három csókomat.*

Ráadásul még a többihez
Tedd el a negyediket!
Bizony isten örömet adom!
Édesörömet neked!

Végre – azt mondják, úgy jó a pénz,
Hogyha megszámlálva van;
Hanem a csók csak nem pénz talán? ...
Hadd legyen hát számtalan.

A nemes

Deresre huzzák a gazembert,
Bűnét botokkal róni le;
Lopott, rabolt, és tudj' az ördög,
Még mit nem mívele.

De ő kiált ellenszegülve:
"Hozzám ne nyúljatok!
Nemes vagyok ... nincs nemesembert
Botozni jogotok."

Hallottad e szót, meggyalázott
Ősének szelleme?
Most már őt húzni nem deresre:
Akasztófára kellene!

Halvány katona

Volt a honvédő legénység
Harcra készülőben;
Volt egy ifju a sereg közt,
Halovány színében.

"Hát kendnek tán az inába
Szállt a bátorsága?"
Kérdi egy tiszt gúnyolón, "hogya
Képe olyan sárga".

'Tiszt uram', felelt az ifju,
'Már az az én gondom:
Mérthogy olyan sárga képem?
És azt meg se' mondom.

Még ma úgyis kipiroslik,
Hogyha nem egyébtől:
A kardomról rája feccsent
Ellenség véréből'.

Szomjas ember tünődése

*Ejnye, mi az istennyila!
Üres már a ládafia?
Üres ám -
Jaj pedig be ihatnám!*

*Száraz kút a gégém csapja,
Süti a szomjúság napja;
Még meggyul,
Ha rá boreső nem hull,*

*Hm, biz a nem tréfa volna,
A felhőből hogyha folyna
Boreső -
Volna! itt a bökkenő.*

*Volt a szőlőben határom,
De eladtam tavaly nyáron,
S az ára
Garatomon lejár.*

*A kocsmából meg már régen
Kikopott az emberségem;
"Addsa – ne!"
Ilyen szépen főznek le.*

*... Valami jutott eszembe!
Zalogúl majd azt teszem be.
Előre,
Hitvesem fejkötője!*

*Jaj de hisz már sírba zártam
Szerelmetes hitestársam,
S ott véle
Nyúgoszik fejkötője.*

*Oh miért is emlékezem
Halálodra, én kedvesem?
Könny gördül
Azonnal két szememből.*

*Hátha könnyeimnek árja,
Uram bocsá'! borrá válna:
Akkor még -
Hej, akkor többet sírnék!*

Ivás közben

*Hányadik már a pohár? ... csak
Ötödik?
Teremt' ugyse! becsülettel
Működik.
Máskor megfe-felelek kétannyinak:
S lábaim most már öttől is inganak.*

*Ing a lábam, a nyelvem meg
Elakad -
Torkom a therpomyléi
Szorulat,
Ledionas a bor, mely lecsepege,
Gondolatim Sex ... Rex ... Xerxes serege.*

*Sehogy se t'om kifejezni
Magamat -
Azt hiszitek, hogy talán a
Bor miatt?
Ne higgyétek, édes atyámfiai,
Nékem a bor nem szokott megártani.*

*Nekem a bor hogymikép is
Árthatna?
Hát hiába voltam volna
Katona?
Úgy biz, aki fölmarkolta, katona -
Mégpedig bakancsos voltam valaha.*

*Zöld hajtókás, sárga pitykés
Közlegény...
Egész a közlegénységig
Fölvivém!
Jó: bakancsom hogy hamar lerúghatám;
Még idővel degradáltak volna tán.*

*Tyű, látjátok, ott az könnyen
Megesik,
Mert a katonai pálya
Fene sík;
Legkivált az olyfélének, mint magam,
Kinek kissé akaratos feje van.*

*Útmutatást nekem ne is
Adjatok,
Szent Dávid hárfájára sem
Hallgatok!
Orrnál fogva senki engem nem cibál, -
Azt cselekszem, ami tetszik ... tudja Pál,
Mit kaszál.*

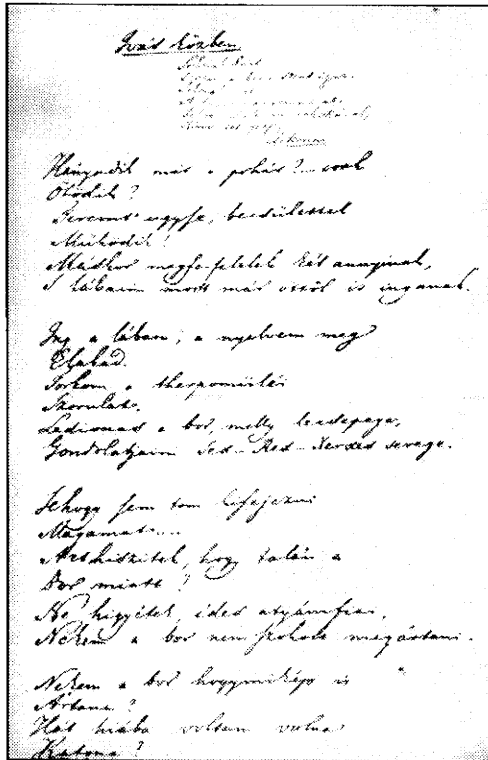
*...Eh, de én itt egyre-másra
Mint malom.
Csak darálok, csak darálok,
S szomjazom.
Adjatok bort! a malom jól nem megyen:
Hogyha nincs nedv, ami hajtsa, bőviben.*

*Hadd igyam hát! hogy forogjon
Kerekem -*

Meg sem állok, csak a kancsó-
Fenekén.
Bárha mindjárt – amint Falstaff szólana -
Bárha, mondom, egy mérföldig tartana.

Hol is hagytam? ... tudja gólya ...
Úgy igaz!
A malom volt az utolsó...
Vagy nem az?
Mit is mondtam a malomról ... én bizon
Hogyha présbe csavarítanak sem tudom.

Annyi szent: a szemem héja
Oly nehez,
Mint malomkő ... tán az álom
Környekez.
Elég is ma a tivornya, ágyba hát!
Álmodozzuk folytatását... jó'jszakát!

A vers kézírata (MIM)

Boldogtalan voltam

*Boldogtalan voltam
Teljes életemben;
Csak az vigasztal, hogy
Meg nem érdekelttem.*

*Boldogtalan leszek
Koporsóm zártáig;
Csak az vigasztal, hogy
Nincs messze oddáig.*

*Hiába biztattok,
Hiába beszéltek -
Tudom azt az egyet,
Nem sokáig élek.*

Nem ver meg engem az isten

*Nem ver meg engem az isten,
Hogy szeretőt mást kerestem.
Te hagytál el, nem én téged;
Délibáb volt a hűségem.*

*Mért búsulsz? tán megbántad már,
Hogy engemet megbántottál?
Sose búsulj! úgyis késő;
Ami elmúlt, vissza nem jó.*

*Iskolába nem járatlak,
Olvasni nem tanítottak,
De szemedből kiolvastam,
Hogy szívedben bánat vagyon.*

*Találtam már mást magamnak,
Találj te is mást magadnak;
Éljed világotat vele,
Áldjon meg az isten vele.*

Hírös város az aafődön Kecskemét...

Tisza-Duna közti tájbeszéd szerint

*Hírös város az aafődön Kecskemét,
Ott születtem, annak őszöm könyerét.
A búzáját magyar embör vetötte,
Kakastéjjee szép mönyecske sütötte.*

*Nincs énnéköm mestörségöm, nem is kő,
Van azé jó keresetöm, jobb se kő,
Vót is, van is, lösz is, hiszöm istenöm,
Még utast lát a pusztába két szömöm.*

*Ómáspej a nyergös lovam, nem vöttem,
Szögénylegény szépszörívee szörözttem.
Csillagos a feje, kese a lába -
Mögeresztöm, a szél sem ér nyomába.*

*Ezön járok, mint kiskiráj, kényősen,
Borjúsájas ingöm lobog szélősen,
Süvegöm a jobb szömömön viselöm,
Mindön embör előtt mög se emelöm.*

*Be-benézök a bugaci csárdába,
Öszöm, iszom kedvem szörént rovásra;
Ölégségös hitelöm van ott neköm,
Megfizetök, böcsületöm nem sértöm.*

*A vármögye embőreit pej lovam
Csak ojan jól megősmeri, mint magam.
Ha érköznek, nagyot nyerít – rátermők;
S ha rajt vagyok, gyühetnek már ökelmők!*

Tél végén

*Örültök ügye a kies tavasznak?
Maholnap eljő, s annyi élvezet ad!
A réteken majd méhek táboroznak,
Megostromolni a virágokat.*

*S amíg elszántan ütközetre mégyen
A szűz bimbók mézéhes ellene:
Csicsereg a szomszéd lombozat hűsében
Madárajakról lelkes harczene. -*

*Elzárkoztában a kihalt kebelnek
Engem virág, dal, méh nem érdekel...
Ohajtásim mégis mivégre kelnek?
Hogy menjen a tél, menjen gyorsan el.*

*Én a tavaszt csak annyiból kívánom,
Mert melegebbek lesznek a napok,
S mint mostan, akkor hűlt rideg tanyámon
Kopott ruhámban fázni nem fogok.*

Láthatjuk tehát, hogy az a keserves tél a szenvedések mellett örömöket is tartogatott Petőfi számára. A fiatalok társasága sok jókedvű percet ajándékozott a költőnek, kárpótlásul a színházi kudarcért. A versek között egyre több könnyed, népies hangvételű és humoros dalt találunk. Talán a legendák Csokonaijának szellemi közelsége most tapintható ki legjobban Petőfi költészetében.

Az ifjú költő tehát rátalált első, komoly életcéljára: verseinek kiadására. Ezután már semmi sem tarthatta Debrecenben. Február 12-én el is hagyta egy időre a várost. Lelkiállapotáról később így vall az Úti levelekben:²⁷

Debrecenből utaztam Pestre, 1844-ben, februáriusban, kopott ruhában, gyalog, egypár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám, ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek.

Gyalog indult Tokaj felé, majd Miskolcon át Egerbe, s onnan február végén érkezett Pestre. Az útra is Pákh Alberttől kapta a pénzt, aki talán egy darabig elkísérte Petőfit. Előbb azonban kezességet vállalt barátja adósságáért. Kb. 40 pengő forinttal tartozott szállásadójának. Ez tetemes összegnek számított. Kévséke holmiját még Debrecenben hagyta. A kollégiumi barátaitól kapott egy ócska vászontarisznyát és egy ólmos végű pásztorbotot, és búcsúzóul elénekeltek neki még egyszer a *Szerelem, szerelem* kezdetű versét. Útközben is mindenütt akadt egy-egy jó barát, aki továbbsegítette.

Test és lélek hatalmas utat járt be egyetlen év alatt! Egy fél évvel későbbi levelében így számol be egyik barátjának²⁸ debreceni távozásáról és pesti terveinek megvalósulásáról:

Amint a tavasszal Debrecenből Pestre jöttem (természetesen gyalog – az út egyébiránt mulattató volt, mert a sár csak néhol folyt be csizmám szárán), tehát amint Pestre jöttem, verseimet, melyeket még Debrecenben összeírtam, több helyen kínlgatám, hogy vegyék meg; mert pénzre volt szükségem, ha élni, s ami több, becsüлетem fönn tartani akartam. Debr. ben volt adósságom, s azt bizonyos időre le kellett fizetnem. Kínáltam tehát verseimet jobbra-balra, míg egy számár (különben literátor) az egész kötetért 60 váltó forintot ígért. Történetesen elmondom Vörösmarty-nak körülményeimet, s ő azt mondja, hogy várjak, ha lehet, majd eszközöl valamit. És azt eszközölte, hogy verseimet a nemzeti Kör adja ki; s a költségek levonása után

²⁷ Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. Bp. 1967. 1. k.

²⁸ Samarjay Károlyhoz, 1844. augusztus 10-én, Pestről. I.m.: 657-658.

az egész jövedelem az enyém. Ezer példányban nyomják ki, s ha mind az ezer elkel, a tiszta jövedelem mintegy 1,500 váltó forintra fog menni.

Pesten tehát új fordulatot vesz élete. Egyelőre ugyan itt is segítségre szorul, de sikerül a terve: 1844 novemberében megjelenik első verseskötete, amelynek előlegéből határidőre megfizette debreceni tartozását. Az erre vonatkozó levelezés elveszett, de az április 15-én kelt levél²⁹ sejteti, hogy előzőleg is adott hírt magáról Pákh Albertnek, hiszen 45 nap alatt ígérte megfizetni adósságát.

Frici barátom!

Pest, Apr. 15. 1844.

Mit írtam, mit nem írtam előbbi levelemben? nem tudom – az igaz, még azt sem tudom, mit fogok most írni? Tárgyam ugyan elég volna, de nem tudom, hol kezdjem. Tehát rajtad kezdem, azaz Kaján Ábel barátunkon³⁰ – hisz ismered? hogyan? most jött ki egy cikkje az Életképekben, épen ma. Reggel Frankenburgnál³¹ vagyok hát a (!) mondja hogy aszondja: ki is az a K. A.? hát aszondom, hogy izé, Pakk Adalbert, jó barátom. – Ugy hát, aszondja rá Frankenburg, csak önnek adom a honoráriumot, aszondja, s ön majd adja át neki, aszondja. – Jól van mondok, majd átadom, csak bizza rám, mondok, – De később jobban meggondolván a dolgot, azt határozom, hogy én bizon nem adom oda Kaján Ábel barátunknak azt a négy pengő forintot, mert magamnak is roppantott nagy szükségem van rá. Különben sem teszem föl Kaján barátunkban azt a szemtelenséget, hogy első föllépteért pénzt vegyen el. Köszönje meg, hogy nevét nyomtatva látja.

Ebbéli határozatomat légy szíves, Berti pajtás, Kaján barátunknak tudtára adni. – Te pedig, ha még utra nem indítottad ládámat, hát csak egymásután. Vörösmarty arcképe is kinn lóg a falon, ott ne maradjon. A mi pedig engem illet, barrrátom!! a mi engem illet: lelépek a színészi pályáról (de bizonyosan mindazáltal nem tudom, örökre-e vagy sem?) lemondok tehát a színi pályáról, s tudod mi leszek? vagy is mi vagyok már úgyszólván? hát izé: a Regélő³² segédszerkesztője, a jövő félévtől kezdve Vachot Imre mellett. Már bizonyos. Bajza, Vörösmarty, Nagy Ignác s általján mindnyájan helyeslik e lépésemet. Vachot Imre maga szólított föl. Hát te nagy ítélőtehetségű barátom (mint a physiognosisból olvasók), hát te mit tartasz felőle? Legközelebb elvárom leveledet Dunavecseré, hol a következő két hónapot tölteni fogom. Husvétü innepekre is otthon voltam néhány napig. A napokban megyek ismét

²⁹ P.S. levele Pákh Alberthez. I.m. 656-657.

³⁰ Pákh Albert írói álneve.

³¹ Az Életképek kiadója.

³² Regélő Pesti Divatlap

haza. Tehát írd minél előbb. A levél címe: Petőfi Sándornak, átadandó a mézár-széknél Dunavecsén. De te többet írd ám, mint írt

*literatortársad
Petőfi*

A tavasz folyamán – némi elfogultsággal és túlzással azt mondhatjuk – Debrecenből él Petőfi, hiszen sorra jelennek meg itt írott versei. Áprilisban a *Vég-szó* ***hoz az Életképekben, utána mindjárt az *Ivás közben* a Regélő Pesti Divatlapban, májusban a *Szomjas ember tünődése* szintén az Életképekben, majd augusztusban a *Honfidal* a Honderűben.

1844. augusztus 7-én, alig fél évvel azután, hogy Debrecen elhagyta, szelíd iróniával tekint vissza nyomorúságaira az *Egy telem Debrecenben* c. versében. Az alapvetően megváltozott pesti körülményei közül szinte kívülállóként idézi emlékeit:

Egy telem Debrecenben

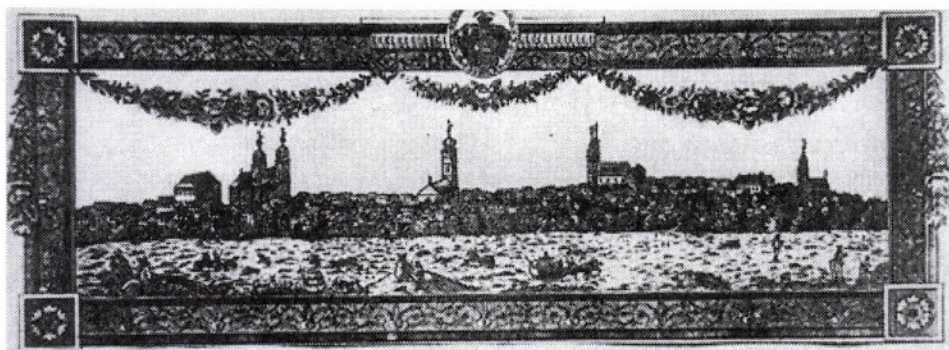
*Hej, Debrecen,
Ha rád emlékezem! ...
Sokat szenvedtem én tebenned,
És mindamellett
Oly jólesik nekem,
Ha rád emlékezem. -*

*Pápista nem vagyok.
És mégis voltak bűjtjeim, pedig nagyok.
Jó, hogy az embernek csontfoga van,
Ezt bölcsen rendelék az istenek,
Mert hogyha vas lett volna a fogam,
A rozsdá ette volna meg.*

*Aztán a télnek kellő közepén
Kifogya szépen
A fűtőszalmám,
S hideg szobában alvám.
Ha fölvevém kopott gubám,
Elmondhatám,
Mint a cigány, ki a hálóból néze ki:
"Juj, be hideg van odaki!"*

*S az volt derék,
Ha verselék!
Ujjam megdermedt a hidegben,
És ekkor mire vetemedtem?
Hát mit tehettem egyebet?
Égő pipám
Szorítgatám,
Míg a fagy végre engedett.*

*Ez inségben csak az vigasztala,
Hogy ennél már nagyobb inségem is vala.*

Debrecen látképe

Az *Egy telem Debrecenben* csak 1845. március 29-én jelenik meg az Életképekben. Orlaynak e könyv címlapján látható festményén a vers főbb mozzanatai elevenednek meg.

A november első felében megjelenő verseskötet – mint tudjuk – egycsapásra híres emberré teszi Petőfit. Vannak ugyan fanyalgók, akiknek nem tetszik ez a hallatlanul egyszerű hang, mégis Petőfi előtt megnyílnak a szerkesztőségi és társasági ajtók. A kötetben minden debreceni versét megtaláljuk.

Szintén 1844 novemberében veti papírra Csokonai című versét, amely nem sokkal később meg is jelenik a Pesti Divatlap december 15-i számában. A költeménynek nagy szerepe van a Csokonai-anekdota széles körű elterjedésében. Már említettük, hogy Csokonai miatt jött Petőfi először Debrecenbe, s az ő szellemével találkozott a Kollégium falai között nap mint nap a 44-es év januári napjaiban. Szellemi rokonságukat nem fejtegeti Petőfi, hanem a hangsúlyt a bor és mulatság kedvelésére teszi, s amivel Csokonait belopja az emberek szívébe, azzal maga iránt is jóindulatot vált ki.

Csokonai

Egy kálomista pap s Csokonai
Egymásnak voltak jó barátai.
Kilódul egyszer Debrecenből
S a jó barát előtt megáll,
S: ihatnám, pajtás! így kiált föl
Csokonai Vitéz Mihály.

"No ha ihatnál, hát majd ihatol,
Akad még bor számodra valahol,
Ha máshol nem, tehát pincémben;
Ottan nem egy hordó bor áll,"
Szólott a pap, s leballag véle
Csokonai Vitéz Mihály.

"Ihol ni, uccu!" fölkiált a pap,
Amint egy hordóból dugaszt kikap;
"Szaladj csapért! ott fõnn felejtém;
Szaladj öcsém, de meg ne állj!"
És fölrohan lóhalálában
Csokonai Vitéz Mihály.

A likra tette tenyerét a pap;
Csak vár, csak vár, hogy jön talán a csap,
S a csap nem jött, és a pap morgott:
"De mi az ördögöt csinál,
Hol a pokolba' marad az a
Csokonai Vitéz Mihály?"

Tovább nem győzte várni a csapot,
Ott hagyta a hordót (a bor kifolyt),
Fõlmén a pincébõl a házba,
De ott fõnn senkit nem talál.
Csak késõ este érkezett meg
Csokonai Vitéz Mihály.

Hát a dologban ez volt az egész:
Kereste ott fõnn a csapot Vitéz,
Zeget-zugot kikutat érte,
De csak nem jön rá, hogy hol áll,
És így csapért szomszédba mégyen
Csokonai Vitéz Mihály.

A szomszédban valami lakzi volt.
Elébe hoztak ételt és italt;
És im az étel és bor mellett
És a zenének hanginál
Csapot, papot, mindent felejtett
Csokonai Vitéz Mihály.

Mai szemmel, az irodalomtörténet aspektusából tekintve vissza erre a télre, elmondhatjuk, hogy a nehéz hónapok költővé érlelték Petőfit. Testileg is itt gyógyult meg, és ezzel együtt személyisége is beérett.

III.

Szelíd és viharos kalandok 1846 őszén

1846 őszén Petőfi Erdélyben járt. Útjának politikai célja volt: az országgyűlés miatt ment oda, de más eredménye lett: ekkor ismerkedett meg Szendrey Júliával.

Szatmárról készült vissza Pestre, és ismét Debrecenen át vezetett útja. Nem csak a kényszerűség, hanem érdeklődés is vezette ide.³³ Hallania, olvasnia kellett ugyanis, hogy Debrecenben új ellenzéki lapot szándékoznak indítani, amelyben költészet és politika együtt szerepelne. Egy ilyen lapterv nem kerülhetett el Petőfi figyelmét, hiszen fokozott érdeklődéssel követte nyomon a debreceni, bihari, szatmári eseményeket. Alighanem szerepe is lett volna ennél a lapnál, hiszen egykori kollégiumi ismerőseitől származott a terv, akik úgy gondolhatták, hogy lapjuknak jól tenne az egyre népszerűbb költő neve. Valószínűleg a Telegdi-testvérek, László³⁴ és Lajos³⁵ tervezték az újság megindítását.

Talán november 7-én este érkezett Debrecenbe³⁶. Előbb nagykárolyi ismerőseit, Telegdi Lászlót akarta meglátogatni, aki azonban nem volt itthon, így öccsénél, Telegdi Lajosnál, a könyvkereskedőnél és kiadónál szállt meg. Telegdi Kovács László a mai Batthyány u. 5. számú házban, öccse pedig vagy itt, vagy apjuk Várad utcai (ma Piac u. 64.) házában lakott. Könyvüzlete a Városháza alatt (ma: Piac u. 20.) volt.

Ebben az üzletben találkozott régi kollégiumi olvasóköri ismerőseivel, Emődy Dániellel (1819-1891), akivel később a márciusi ifjak között találkozunk. Ő ekkor Erdélyi József (1795-1863) teológiai professzornál nevelősködött, s meghívta a családhoz Petőfit, aki ott újabb ismerősre bukkant, Kovács Jánosra (1816-1906), a professzor vejére, a fiatal, tehetséges természettudósra. Valószínűleg át is költözött ebbe a házba, a Kollégium közelébe, a mai Kálvin térre, Emődyhez.

³³ Martinkó András: Petőfi útja a győri Hazánkhoz. In: Petőfi és kora. Bp. 1970. 94-95.

³⁴ Telegdi Kovács László (1816-1894) debreceni ügyvéd, a kulturális közélet ismert alakja. Csátáry Ottó álneven irodalmi és publicisztikai munkái jelentek meg.

³⁵ Telegdi Lajos (1818-1873) híres, nagy műveltségű kiadó, európai kapcsolatokkal rendelkező sajtóüzletember, Debrecen megbecsült könyvkereskedője.

³⁶ Vö: Pap Endre levele Erdélyi Jánoshoz 1846. nov. 7. In: Erdélyi János levelezése. Bp. 1960. I. k. 282.

Így került szomszédságba Könyves Tóth Mihállyal (1809-1895), a nyitott szellemű református lelkésszel, akivel Erdélyiek által barátságot kötött. Erdélyiek lányának, a 16 éves Rózának barátnője volt a szomszéd lelkész 14 éves nevelt lánya, Király Janka. A két kislány Erdélyiekkel és Petőfivel együtt töltött néhány kellemes napot Erdélyiek érmel-

Az egykori Kálvin téri parókia

léki kúriájában. Debrecenbe visszajöve gyakori vendég volt Könyves Tóth Mihály házában. (A lelkész a szabadságharc idején tábori szolgálatot vállalt, s ezért meghurcolták, várfogságra ítélték.)

Erdélyi professzor házat is hiába keressük Debrecenben, helyén ma nagy irodaház áll, ennek falán helyezték el az alábbi emléktáblát:

E ház helyén álló házban lakott Hatvani István, a Református Kollégium természettudós professzora, később Erdélyi József teológiai tanár, Arany János egyik pártfogója. Arany János és Petőfi Sándor többször vendége volt e háznak. Megjelölte a Béke u. 19. sz. dolgozók ált. iskolája.

Ma már csak eldugott emléktábla őrzi a debreceni értelmiség egyik legfontosabb találkozási helyét, Hatvani István, majd Erdélyi professzor házát, amelynek Petőfi is szívesen látott vendége volt.

A régi, kellemetlen debreceni emlékeket már-már feledtették a szép napok, csakhogypetőfiben feltört a színház iránti nosztalgia. Felkereste Feleki Miklós színigazgatót, aki beleegyezett, hogy a november 14-i előadáson a felvonások között Petőfi szavaljon. Még a színlapon is megjelent a hír. Így vált szükségessé, hogy a cenzornak bemutassák az előadni szándékozott művet. Úgy tudjuk, hogy az *Erdélyben* c. versről volt szó, amelyet alig három hete írt Koltón, s amelynek politikai tartalma (unió Erdéllyel) és forradalmi hangvétele miatt a cenzor nem adott engedélyt. Nem debreceni versről lévén szó, csak néhány részlet álljon itt a műből:

*Egy nemzet és két ország hallja meg,
Mi bennem eddig titkon forra csak,
S amit keblemből mostan kiröpítek,
Mint a volkán az égő köveket,
Az forra bennem, az fájtnékem,
Hogy egy nemzetnek két országa van, hogy
E kétországos nemzet a magyar!*

*Mely ördög súgta, hogy kettészakadjunk,
Hogy szétrepesszük a szent levelet,
Mit diadalmas őseink írnak,
Szívök vérébe mártván kardjokat?*

*Lábbal tiportak bennünket. Könyűket
És jajkiáltást küldöttünk az égbe,
De panaszunkat az be nem fogadta,
A rabszolgákat nem hallgatja az meg,
Mert aki jármot hágy nyakába tenni,
Méltna reá, hogy hurcolja is,
Míg össze nem dől a korbács alatt.*

*Tartottunk volna össze, nem törölnénk
Szemünkben annyi fájdalmas könyűt,
Midőn forgatjuk reszkető kezünkkel
Történetünknek sötét lapjait.*

*Iparkodjunk. A század viselőse,
Születni fognak nagyszerű napok,
Élet-halálnak vészes napjai.*

*Tartsuk meg a szép, szent kézfogást,
Tartsuk meg azt, oh, édes nemzetem!
Ki legelőször nyujta ki kezét,
Azé legyen a hála és a dicsőség;
S ki elfogadni azt vonakodik?
Annak porára szálljon minden átok,
Melyet sírunkra majd virág helyett
Ültetni fognak maradékaink,
Kiket örökre megnyomorítánk!*

E részletek alapján is elképzelhetjük, mekkora lendülettel és hatással szavaltta volna el e versét Petőfi. Bizony, a cenzor tiltása nem volt alaptalan! (Még ma sem nagyon meri senki ezt a verset elszavalni!)

A cenzor ekkor Kardhordó Ambrus páter (1804–1886) volt, a piarista gimnázium igazgatója. Más városokban is úgy volt, hogy a gimnázium igazgatója látta el a cenzori feladatokat. Már korábban, Kecskeméten is volt dolga Petőfi-nek egy piarista cenzorral, páter Schemberával, akivel a *Disznótörő* c. vers miatt gyűlt meg a baja.³⁷ Petőfi most Debrecenben is ingerülten kereste fel a szerzetest, és választékosan nyers kifakadással sérelmezte a tilalmat.³⁸

Az alföldi nyájak körül igen sok szamarat, a magyar irodalom körül sok számár cenzort ismertem már, s bátran mondhatom, hogy úgy az alföldi szamaraknak, mint az irodalmi számár cenzoroknak zoológiájában a legelső prototypuson számár a debreceni piarista cenzor.

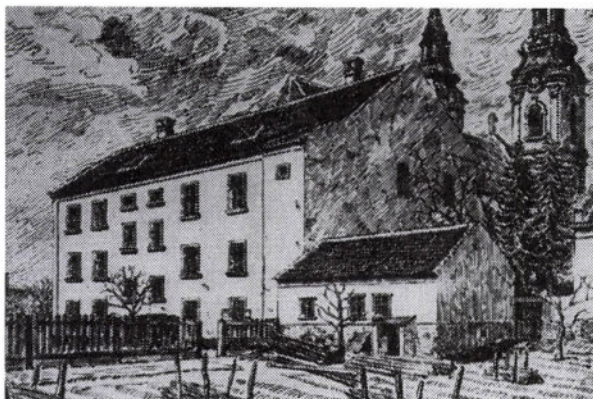
A páter nem nyelte le némán a sértést, hanem kipanancsolta szobájából a költőt, és első felindulásában jelentette az esetet a királyi biztosnak, akitől elégtételt kért az esetért. Feljelentésében Petőfit vándor írónak nevezte, s kifejtette, hogy az effajta kóbor íróknak semmi keresnivalójuk sincs a színpadon.³⁹

... a cenzurát zsarnokságnak őtet pedig ostobának nevezé, miért is őt kipanancsolván, a színház igazgatóságnak felsőbb névvel meghagyá, hogy az említett Petőffy Sándornak, még felsőbb helyről íranta valami rendelet nem érkezik, a színpadon semmi szín alatt helyt ne adjon; ezeknél fogva Petőffyt megfenyíttetni kéri, a színházi társaságokhoz nem szegődött kóbor írókat felsőbb rendelet által a színpadoktól egészen eltiltandóknak vélvén.

³⁷ Petőfi Sándor összes művei (új kritikai kiadás) I. 385–388. és III. 184–185.

³⁸ Péchy Imre: Petőfi Debrecenben. In: Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. Bp. 1967. I. k. 30.

³⁹ Kovács Magda: Petőfi afférja a debreceni cenzorral. Alföld, 1973. I.sz. 77.

A cenzor a piaristák rendházában lakott

E sorokból arra következtethetünk, hogy a cenzornak semmit nem jelentett Petőfi neve, nem ismerte korábbi debreceni életét, műveit, még nevének írásmódját sem. Pedig a költői híre ekkorra már a társadalom minden olvasó rétegébe eljutott, így a népszerű költő ismerete egy kinevezett cenzortól elvárható lett volna. Ő azonban csak egy izgága és modortalan fickót látott benne, akit meg kell fegyelmezni. Másfelől a cenzurarendelet szerint a döntés a szabályoknak megfelelő volt, más cenzor sem adhatott volna engedélyt a vers színpadi előadására.

Nem tudhatjuk, mi lett volna, ha Feleki Miklós színigazgató eltekint a szabályoktól, és a színlapon nem tesz említést a tervezett szavalatról, hanem a spontán megoldást választja. Ekkor a cenzori engedély kikerülhető lett volna ugyan, de az utólagos retorziók esetleg kellemetlenebb helyzetet teremtenek a társulat és Petőfi számára egyaránt. Az eset azonban így növelte Petőfi népszerűségét.

A cenzorral való affér híre azonnal elterjedt a városban, vélhetően maga Petőfi járt élen terjesztésében. Talán nem is független az esettől, hogy a színház aznap teltház előtt játszott. Petőfitől tudjuk azt is, mi történt aznap este. Az *Úti levelekben*⁴⁰ így emlékezik erre:

Amint beléptem a nézők közé, minden szem rajtam függött, s a lelkesedés az égi háború hangján kiáltá: éljen Petőfi Sándor! ... Talán ha harmadszor lépek e színházba évek múlva, ismét nem vesznek észre, mint nem vettek először, talán nem lesz, aki tudná, hogy itt engem egykor megéljenzett a közönség. Ilyen a hír; jön és megy. Ilyen a világ; csak azért emeli az embert hírre, hogy legyen kit felednie. S a magyar különösen szeret felejteni ... azért nem fog az ő emléke sem fennmaradni.

⁴⁰ *Úti levelek* Kerényi Frigyeshez.

Petőfi keserősége nem alaptalan. Nem is olyan régen ezen a színpadon nagyon akarta a sikert, s nem kapta meg, most pedig azért éljenezték, mert nem szavalhatott. Lehet ebben valami lázadás is. De még valami hozzájárult ehhez a sikerhez: most köztisztelőben álló vendég volt Petőfi Debrecenben, akkor pedig város szélén nyomorgó senkiházi.

A piarista rendház, ahol Kardhordó Ambrus lakott, a Nánássy-féle színházzal szemközt, a Szent Anna templom mellett, a Varga utca sarkán állt. Az épület helyén a piaristák később nagyobb rendházat építettek, amely ma is áll. Az épületen emléktábla nincs.

Már a cenzorral való szembeszegülés is gazdag tartalmat adott volna Petőfi harmadik, jelentősebb debreceni tartózkodásának, de itt még nincs vége a történetnek.

Másnap, november 15-én három kis emlékverset ír Petőfi, egyet *Kovács Jánosné emlékkönyvébe*, egyet *Erdélyi Róza kisasszony emlékkönyvébe*, a harmadikat pedig *Király Janka kisasszony emlékkönyvébe*.

Kovács Jánosné emlékkönyvébe

*Jellemtelenség e kor bélyege;
Pedig csak egy, csak egy: a jellem az,
Ami az embert emberré teszi,
Enélkül hitvány, öntudatlan tárgyak,
Vagy legföllebb is állatok vagyunk.
Oh, hölgy! könyörgök hozzád, a haza
S az emberiség kettős szent nevében:
Ha gyermekekkel áld meg majd az isten,
Olts gyermekid szívébe jellemet,
Szeplőtlent s megtántoríthatlant.
És nem szükség, hogy mást is adj nekik;
Mindent adál, ha jellemet adál.*

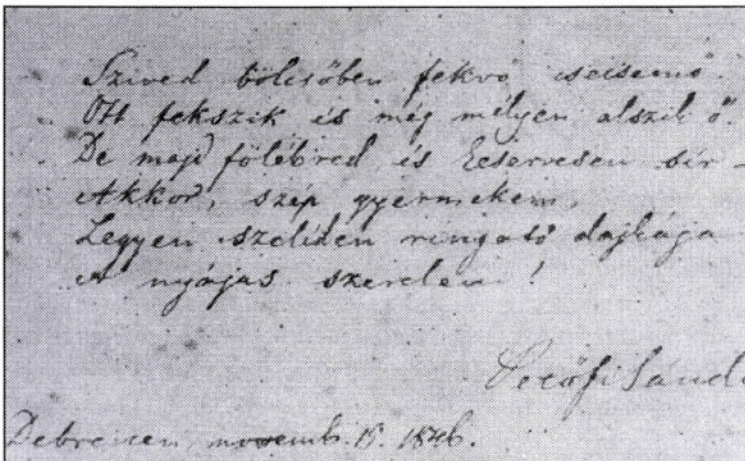
E. R. kisasszony emlékkönyvébe

*Tavasszal menj ki a szabadba,
Hol friss patak suttog szaladva,
Kergetvén az est szellejét,
Mely virágok illatával,
És a csalógányok dalával*

Fut a mezőben szerteszét,
Míg mosolyogva néz le rája
A csillagok s a hold sugára. -
S ha patakszajjal, madarak dalával,
Virágillattal, csillag- s holdsugárral
Iffúi lelked, lyányka, megtelik,
Eredj haza, s aludjál reggelig,
És amit ekkor álmodol jót, szépet,
Adja meg mindazt a jövődő néked!

K. J. kisasszony emlékkönyvébe

Szíved bölcsőben fekvő csecsemő;
Ott fekszik és még mélyen alszik ő,
De majd felébred és keservesen sír...
Akkor, szép gyermekem,
Legyen szelíden ringató dajkája
A nyájas szerelem.

Az emlékkvers kéziratát a Debreceni Irodalmi Múzeum őrzi

Talán ezeket a verseket köszönetnek és búcsúzásnak szánta Petőfi. A két előbbit be is válogatta az 1847. március 15-én megjelent összes költeményei kiadásába.

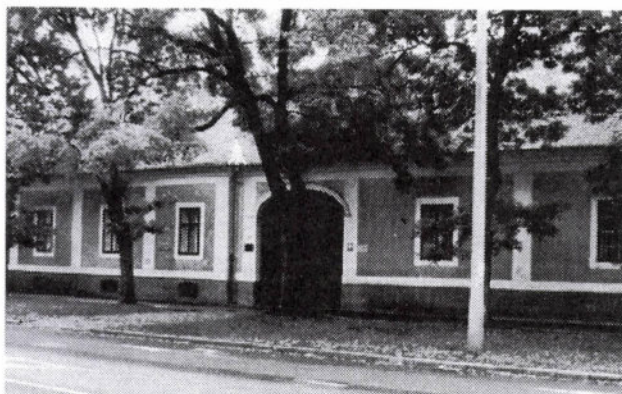
Petőfi nem tervezte ilyen hosszúra debreceni tartózkodását. November 17-én mégis ismét a debreceni színházban látjuk. Kezdetét veszi a 46-os debreceni időzésének harmadik nagy jelenete.

Szigligeti Ede *Két pisztoly* c. darabját játszották ezen a napon. Lenkét, a női főszerepet Prielle Kornélia alakította. A neves és ünnepezt színésznő észrevette Petőfit a nézőtérben, s a mű egyik dalbetéte helyett az ekkor már dalként is igen népszerű, még 44-ben Debrecenben megzenésített *A virágnak megtiltani nem lehet* c. Petőfi-verset énekelte el. Az előadás után Petőfi a színpadra sietett, hogy köszönetet mondjon Kornéliának, akit már Pestről ismert. Ez azonban nem volt elég. Másnap hirtelen és váratlanul megkérte Prielle Kornélia kezét.

Petőfi heves felindulásában szerepe lehetett annak a hírnek, miszerint Szendrey Júlia, akitől alig egy hónapja vált el lángoló szerelemmel, férjhez készülni, már az eljegyzése is megvolt. Nem az utolsó ilyen hír volt ez. Júlia szülei mindent megtettek, hogy lányuk találjon valakit, aki jobban megfelel az ő elvárásaiknak.⁴¹ Hogy Juliát a hűtlenségben megelőzze, Kornéliával még aznap éjjel házasságot akart kötni. Nelli meggondolatlanul igent mondott, így Petőfi álmából verte fel barátját, Könyves Tóth Mihályt, hogy adja őket össze. A lelkes kitért a "megtiszteltetés" elől, s próbálta Petőfit jobb belátásra bírni. Hivatkozott azokra a formai akadályokra, amelyek az ilyen gyors házasságkötést lehetetlenné teszik: Kornélia katolikus lévén, a váradi püspök diszpenziója nélkül nem köthet házasságot egy evangélikus férfival, de más hivatalos okmányok sem voltak kéznél. Ráadásul az volt a szabály, hogy háromszori "kihirdetés" nélkül nem lehet esküvő. Bár Petőfi arra hivatkozott, hogy neki azért ilyen sürgős a házasságkötés, mert másnap föltétlenül Pestre kell mennie, mégsem indult útnak.

Kornélia már kezdett megnyugodni, hogy hirtelen beleegyezésének mégsem lesz visszavonhatatlan következménye, Petőfi azonban nem adta föl. Másnap reggel elment Molnár Péterhez, a római katolikus préposthoz, s arra kérte, szerezzen nekik 24 óra alatt engedélyt, s eskesse őket össze, és ő is áttér a katolikus hitre. A prépost természetesen szintén átlátta a helyzetet, és a kérést elutasította, mire Petőfi valami megbotránkoztató kijelentést tett. Petőfi debreceni látogatásainak helyszínei közül talán csak a Szent Anna plébánia és a városháza épülete őrizte meg eredeti építészeti karakterét. A plébánián valószínűleg később is megfordult, de az már egy másik történet.

⁴¹ Ismerünk egy 1847. április 6-án Júlia barátnőjének, Térey Máriának szóló Petőfi-levelet, amelyben boldog házasságot kíván az – értesülései szerint – férjhezmenés előtt álló Juliának. In: P.S. prózai művei. Bp., 1976. 733. Júniusban Szalontáról sürgeti Sass Károly barátját, hogy tudakozódjon Júlia felől, mert nem kap választ leveleire. Uo. 732.

A Szent Anna plébánai épülete

*A gyors esküvő elmaradt
Prielle Kornéliával*

Prielle Kornélia dél körül megnyugodva vette tudomásul, hogy nem lesz aznap sem esküvő. Este Petőfi nagyot mulatott, éjjel után szerenádot adott Kornélia ablaka alatt: Bokával, az öreg cigánnyal elhúzatta *A virágnak megtiltani nem lehet* kezdetű dalát, hajnalban pedig gyorskocsival Pestre indult. Még egy utolsó kísérletként írásban arra kérte Kornéliát, vegye fel nevét a pap áldása nélkül is. Aztán a hónap fordulóján egy levélváltás véglegesen lezárta a Kornélia-ügyet. Sajnos a levelek nem maradtak fenn, de az esetről az egész város tudott. Szokatlan volt a lassú Debrecenben egy ilyen gyors döntés. A színházi körökben azonban hamar napirendre tértek az ügy fölött. Egyébként is néhány nap múlva a társulat Erdélybe költözött.

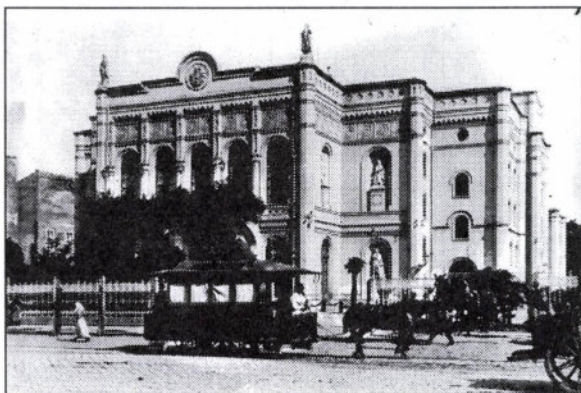
Szendrey Júlia még két év múlva is fájdalommal gondol az esetre. 1848. október 14-én ezt jegyzi naplójába:⁴²

...846-ban, november 5-én elmentél tőlünk, és Endréden olly csúfos hazugságokkal lázítottak föl ellenem, minek következtében majd örökre elvesztettelek...

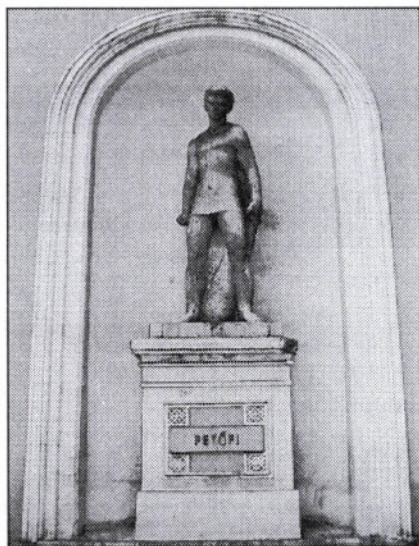
⁴² Szendrey Júlia naplója. Petőfi Adattár II. 118.

November 20-án tehát eseményekben igen gazdag két hét után ismét kudarc-
élménnyel távozott Debrecenből.

Petőfi debreceni színházi próbálkozásának emlékét őrzi a mai Csokonai
Színház egyik homlokzati szoborfülkéjében elhelyezett Petőfi szobor. A színház
főbejárattól balra látható szobrot eredetileg 1866-ban készítette Marschalkó Já-
nos. Az épület rekonstrukciója után azonban a megrongálódott szobor helyett
Szabó Iván művét helyezték el.

Az 1865-ben megnyílt kőszínház

A színház homlokzati szobrai közül az egyik Petőfit ábrázolja

IV.

Átutazóban Júliához

Fél évvel a mozgalmas debreceni tartózkodása után, 1847. május 14-én ismét Debrecenben találkozhatunk Petőfivel. Most csak átutazóban járt itt, Erdődre utazott, Júliához. Az éjszakát valószínűleg a Bika fogadóban töltötte, s reggel már indult is tovább Nagykároly felé. Még éjszaka papírra veti a Kerényinek szóló beszámolóját. Erről az útról is részletesen ír, de elragadtató sorai között jól megfér a korábbi tapasztalatok alapján kialakult véleménye is a városról.⁴³ Már néhány részletet megismertünk ebből, de – mert nemcsak Debrecenről szól, hanem itt is keletkezett – álljon most itt az egész levél!

Voltál-e már Debrecenben, barátom? láttad-e a pusztai várost, vagyis e városi pusztaságot? ha porba vagy sárba akarsz fürüdni, csak ide jőj, itt legkönnyebben célt érhetsz; de az orrodát jól befogd, mert különben, mielőtt megfulnál a guta út meg a szalonaszagnak miatta. Mennyi szalonna, mennyi hízott disznó van itt! a szellem mégis oly sovány, hogy csak úgy csörög a bordája, épen mint az idevaló híres talyigáslovaknak. Itt ha vesznek is könyvet, tán csak azért veszik, hogy bele szalonnát takarjanak. Az 1843/4-iki telet e kövér városban húztam ki éhezve, fázva, betegem egy szegény, de jó öregasszonynál, az isten áldja meg. Ha ő gondomat nem viselte volna, most e levelet a másvilágról írnám hozzád. Olyan elhagyott kis vándorszínész fiú voltam, kire se isten, se ember nem nézett, nem ügyelt. Harmadfél évvel utóbb ugyanazon színházban, hol akkor senkitől figyelembe nem véve játszottam kis szerepemet, harmadfél évvel utóbb, mondom, amint beléptem a nézők közé, minden szem rajtam függött, s a lelkesedés az égiháború hangján kiáltá: éljen Petőfi Sándor! ... Talán ha harmadszor lépek e színházba évek múlva, ismét nem vesznek észre, mint nem vettek először, talán nem lesz, aki tudná, hogy itt engem egykor megéljenzett a közönség. Ilyen a hír; jön és megy. Ilyen a világ; csak azért emeli az embert hírre, hogy legyen kit felednie. S a magyar különösen szeret felejtetni ... azért nem fog az ő emléke sem fönnmaradni. –

Füzesabonytól, hol a mult éjet töltém, egy nap alatt értünk ide Debrecenbe. Napkeltekor már Poroszlón voltunk, melyet a Tisza különösen kedvel, mert gyakran kilátogat hozzá; nem resteli a nagy utat. Most is őt tisztelkedik. A fogadótól jobbra-

⁴³ Úti levelek Kerényi Frigyeshez. 3. lev. I.m.: 474-477.

balra tengert láttunk, melyben nyakig usznak a fák, mint valami szerencsétlen hajótörést szenvedők. A víz közepén nyúlik végig, mint a magyar nadrágon a zsinór, az a nevezetes töltés, melynek oly sok ló köszönheti már, hogy e siralomvölgyéből Ábrahám keblébe jutott. Hosszasága egész félórányi ugyan, de jó időben négy lovas kocsi – nyolc ökör segítségével – egy nap alatt is megjárja. Száraz időben az a szép tulajdonsága van, hogy odavarázsolja az alföldre a Kárpátok táját, olyan hegyek és völgyek keletkeznek rajta. E tekintetből jónak láttam leszállni a gyors szekérről s gyalog zárándokolni át a töltésen, hogy a feldőlés ellen biztosítsam magamat, mert én fejemmel szerezem ugyan kenyeremet, de azért nyakamat sem imádom kevésbé, mint fejemet. – A gyors szekérről egy óránegyeddel előbb értem a Tisza hídjához, s ezalatt gyönyörködve néztem jobbra-balra a tájat, mely a kiöntés által hasonlíthat Amerika őserdeihez regényességben. És az az átkozott szabályozás majd mind e regényességnek véget fog vetni; lesz rend és prózaiság. Bizony nem szeretnék mostanában a Tiszának lenni. Szegény Tisza! Eddig kénye-kedve szerint kalandozta be a világot, mint valami féktelen szilaj csikó; most pedig zablát vetnek szájába, hámba fogják, s ballaghat majd szépen a kerékvágásban. Így teszi az élet a lángészt filiszterré!

Átkelve a Tiszán, éri az ember Füredet, s mindjárt ennek szélén az istenben boldogult vagy ördögben boldogtalanult Józsa Gyuri elkezdett s abbahagyott palotáját. Ott álldogál mogorván vakolatlan falaival s ásító ajtókkal és ablakokkal, mint egy óriási csontváz. Üres termein át tolvajként szalad a szél, s bosszankodó süvöltéssel hagyja ott, hogy nem lelt semmit. Maga Füred is ilyen kietlen, szomorú, rideg ... düledező házak, ezek földelén és az udvarokon buja fű és paréj, az emberek sápadtak és szótlanok, az utcák üresek, zajtalanok... hagyjuk el ezt az élő sirboltot, és menjünk, vágatassunk kelet felé, nagyszerű látvány következik: a pusztá, a Hortobágy!

Hortobágy, dicső rónaság, te vagy az isten homloka!

Megállok közepeden s körültekintek oly elragadtatással, milyet nem érez a schweizi az Alpeseiken, milyet csak a beduin érez Arábia sivatagjaiban. Milyen szabadon lélekzem, mint tágul keblem!

Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetetlen a láthatár, s olyan, mint egy kerek asztal, beborítva az ég világoskék üvegharangjával, melyet egy felhőcske sem homályosít. Gyönyörű tavaszi nap van.

Az útfélen itt-ott egy-egy pacsirta emelkedik fölfelé dalán, mint fonalán a pók.

Néhány lépésnyire az uttól csillog egy kis tó, szélén sötétzöld káka és világoszöld sás; mellette bibicek nyargalásznak búbos fejeikkel, s a tó közepén nagyokat lép hosszú, piros lábaival a melankólikus gólya.

Egy dülőföldnyire legel a gulya; hosszú botjára támaszkodva áll mögötte a gulyás és megemeli előttünk kalapját, nem szolgáltságból, mint a felföldi németés tót, hanem emberségből, mint magyarhoz illik.

Mik azok a T alakúak ott a távolban? azok elszórt gémes kutak, de oly messze vannak már, hogy karcsu ostorfaik nem látszanak.

Amott a látkör peremén a hortobágyi csárda, de nem a földön, hanem az égen ... oda emelte föl a délibáb. A csárda mellett a ménes, szinte a levegőben, mintha egy

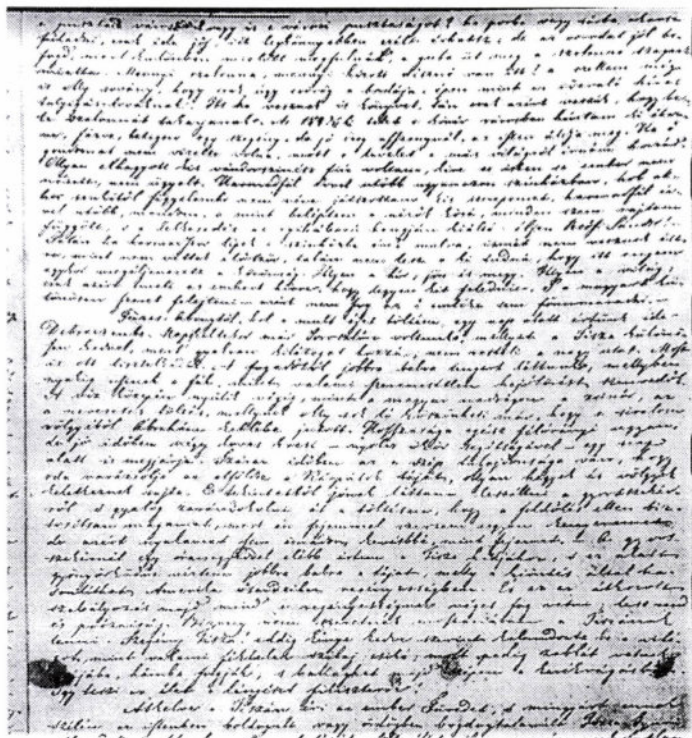
elfáradt darucsoport szállna. Kedves délibáb! úgy tartja ölében a tárgyakat, mint gyermekeit az anya.

Némán merengve ül az ösnyúgalom a térségen, mint tűzhelye mellett karszékben a százéves aggastyán, ki az élet zajos napjait zajtalan szívvel gondolja át.

Mily egyszerű a pusztá és mégis mily fönöséges! de lehet-e fönöséges, ami nem egyszerű? –

Fél napnál tovább tart az út a Hortobágyon keresztül, s én, noha már sokszor jártam erre, nem győztem kibámulni magamat. Égő arccal, ragyogó szemekkel, hullámzó kebellet néztem köröskörül, s utitársaim azon gyönyörködtek, hogy én annyira gyönyörködöm, s a tisztelendő úr huga azt az észrevételt tette, hogy boldog lesz egykor feleségem, ha úgy fogom szeretni, mint a pusztát szeretem. Eszerint nagyon boldog lesz az én Juliskám, mert én őt még a pusztánál is sokkal jobban szeretem, sokkal, sokkal! –

...Estefelé értünk Debrecenbe. A temető mellett jöttünk el, hol Csokonai pihen. Hamuszín fátyolként lebegett az alkonyat köde a költő fekete vas-szobrán; szemeim odatapadtak, és mélyen gondolkodtam arról, ha más utazó fog így gondolkodni az én sírom mellett!

Részlet az Úti levelek kéziratából (OSZK)

Ez a Debrecenben született, érzékletes útleírás Győrben jelent meg először, augusztus 31-én és szeptember 2-án, két részletben, a Hazánk hasábjain. Közvetlen debreceni fogadtatásáról nincs tudomásunk. Később azonban gyakran használták az Úti levelek Debrecenről szóló sorait a debreceniek bosszantására. Petőfi szubjektív véleményének indítékait már megismertük. Ha a tények ellene is szólnak⁴⁴, e negyedik, rövid debreceni látogatása örökbecsű művel ajándékozta meg a magyar irodalmat.

*Káplár Miklós festménye
"Hortobágy, dicső rónaság, te vagy az Isten homloka!"*

Talán a debreceniek sértődöttsége is hozzájárult ahhoz, hogy 1848-ban éppen Debrecen játszik elég felemás szerepet *A királyokhoz* c. vers kapcsán kialakult vitában. A pesti forradalom napjaiban, március 28-án jelenik meg ez a vers egy röplapon. Csak az utolsó versszakát idézzük emlékeztetőül:

*Nem lázítok, mert nincs erre szükség;
Miért ráznám meg erőszakosan
Azt a fát, amelynek gyümölcse
Már túlérve rothadásba' van.
Ha megéri a gyümölcs, fájárul
Magától a földre hull alá...
Bármit mond a szemtelen hizelgés,
Nincsen többé szeretett király!*

⁴⁴ Vö.: Bényei Miklós: "Hej, Debrecen, ha rád emlékezem..." Alföld, 1973. I. 60-69.

Az újságok közül elsőként a Debreczen-Nagyvárad i Ért esít ő közli, igaz mindjárt helyet adva Mez ő Dániel ellenversének is, *Honfi szózat* címmel.

Mez ő Dániel hajdúböszörményi ügyvéd volt, őt verszakos verse alatt azonban neve mellett titulusként ez áll: "nemzetőr". A vers a lojalitás és az intolerancia túlhajtása. Pet őfit éretlennek, hazaárulónak, "betyári nyelvű dalnok"-nak nevezi, akasztófára és börtönre méltónak tartja. Álljon itt ízelít őül néhány sor a *Honfi szózatból*!

*A magyar nép szívében király s trón
H ő szerelme rendületlen áll;
S bár mit mond az éretlen Pet őfi,
Él fölöttünk szeretett király.*

*És a hűtlen betyári nyelvű
Dalnok erre béhunyá szemét;
H őtig hű magyarra nyomni készül
A gyalázó hűtlenség jegyét.*

*E zavar-halászt, e béke és hon
Gyűlöl őt mindenki vesse meg;
Trón s király ellen ha szólna többé
Vakmer őn, hon-átok sujtsa meg:
D őgmirigy t ől könnyebb ovakodni
Mint lázzít ő szók hatásít ől;*

*Megkonduland hűtelen föl őt ted
Mit megingatsz, a halálharang;
Egy hű nemzet ennyi sérelemről
Hozzá ill ő büntetést adand.*

Véleményével nem állt egyedül a böszörményi poéta, a közvélemény egy része megrettent a forradalomtól és várható következményeitől. Mint a korabeli beszámolók írják, többen költségeket nem kímélve, sokszorosítva is terjesztették a lapot, sőt április 23-án Debrecen város könyvnyomdájában, "utánn nyomni szabad" megjegyzéssel, külön röplapon is terjeszteni kezdték. Példányai az ország távolabbi pontjaira is eljutottak. Április 29-én Pet őfi naplójában is foglalkozik az esettel. Álljon itt az erre vonatkozó részlet:

Valami böszörményi nemzetőr meg a "királyokhoz" című versemre egy ellenverset írt. Ez aztán a gyerek! e' majd megőrzi a nemzetet, vigyázzatok rá. Ez a fiatal óriás azt bizonyítgatja ellenemben, hogy van szeretett király. Jól van hát no, legyen, isten neki; de ha azok, kik a királyokat szeretik, mindnyájan ilyen legények, mint őkelme, ugyan nagyra lehetnek velők a királyok. Szegény királyok, most már igazán sajnálni kezdek benneteket, ezt látván, hogy ilyen nyomoru prokátorokra szorultatok. Ebben a versben engem mindenféle címmel tisztelnek meg; a legszelidebbek ezek: hongyűlöl ő, honárul ő! – Megnevezem azt a fickót, ki engem e nevekkal illet? nem fogom megnevezni. Ő belém kapaszkodott, hogy fölemeljem őt magammal... nem nyulok tiszta tollammal szennyos nevéhez ... lerúgom őt, mint a férget, mely csizmámra mászott!

A KIRÁLYOKHOZ.

Azt adok, mit vajmi ritkán kaptok,
Ti királyok, nyílt őszinte szót;
A hogy tetszik, köszönjétek meg, vagy
Büntessétek a fölcsóválót.
Áll még Munkács, áll az akasztófa,
De szívenben félelem nem áll . . .
Bármit mond a szentelen hízélgés,
Nincsen többé szeretett király!

Szeretet . . . hah, ezt a szép virágot
Töveztől kitéptétek ti régg,
S kidobátok azt az országutra,
S ott átment rajt a szekérkerék,
A melly megtört esküvés-ítéssel
Megterhelten világszerte jár . . .
Bármit mond a szentelen hízélgés,
Nincsen többé szeretett király!

Csak túrnak már titeket a népek,
Csak túrnak, mint szükséges roszt,
S nem szeretnek . . . odafönn az égben
Megszámolták napjaitokat,
Majd halljátok a nagy ítéletszót
Attul, a ki mindenkit bírál . . .
Bármit mond a szentelen hízélgés,
Nincsen többé szeretett király!

A vers röplapon kiadott szövege (OSZK)

Föllázítsam a kerek világot,
Föllázítsam-e ellenetek,
Hogy a dühnek Sámson-erejével
Millióként nektek essenek?
Megkondítsam a halálharaangot,
Hogy borzadatok hangjainál?
Bármit mond a szemtelen hízélgés,
Nincsen többé szeretett király!

Nem lázítok, mert nincs erre szükség:
Mért rázzam meg erőszakosan
Azt a fűt, a melynek a gyümölcse
Már túlérve, rothadáshoz van?
Ha megérik a gyümölcs, fűjára
Magától a földre hull alá
Bármit mond a szemtelen hízélgés,
Nincsen többé szeretett király!

Petőfi Sándor.

Ára 2 pengő kr.

A szerző engedélye nélküli utánnnyomat szigorúan tiltatik.

1848. május 1-jén önálló füzetben más feljegyzéseivel együtt jelentek meg az idézett – nem minden indulattól mentes – naplósorok. De előző nap, április 30-án a Debrecen-N/agy/váradi Értesítő ugyancsak lehoz egy másik ellenverset is *Viszhang* címmel. Szerzőjét nem ismerjük. Petőfi királyellenes gondolatait fordítja a költő ellen. Ebből is csak részletet idézünk:

*Fölszólítom e' széles magyar hont,
Téged polgári megvessenek,
Lázításidért dalodba beszótt
Átkaid fejedre teljenek;
És kondítsák a halálharangot,
Mert e' hon szent üdvében dulál,
Esküvél hűséget a királynak,
Meggzegéd, s most megvetés talál.*

Május 2-án viszont Pesten is megjelenik – ugyancsak röplapként – Mező Dániel *Honfi szózata*. Két nap múlva viszont a Jelenkorban, a lap debreceni tudósítója, Nagy József kel Petőfi védelmére:⁴⁵

Ha Petőfi szeretett jó királyunkról szólna: ám megérdemelné. De ő ezt nem teszi. Hogy pedig a mit mond, sok más királyra ráillik: bizony nehezen lehet tagadni. Kár volt tehát Mező Dániel polgártársnak csapszéki poesisével Sándort befeketíteni akarni. No de ha épen oly nagy vágya van, ne rontsuk el gusztusát. Hadd hányja guba alatt fricskáit.

A Debrecen-Nagyváradi Értesítő, amelynek hasábjain eredetileg a problematikus vers megjelent, május 8-án helyet ad Rosenthal Mór Petőfi védelmében írt versének: *Felelet Mező Dániel honfi szózatára* címmel. Június 5-én pedig erre válaszol egy Z. L. monogrammal jelölt "polgárhölgy" Petőfit támadva *Rosenthal Mór védszózatára* c. versével.

A Jelenkorban május 16-án jelenik meg Nagy József 8-án kelt levele, amelyben azt fejtegeti, hogy itt nem Petőfi és Mező vitájáról, hanem a republikánus és konzervatív erők egymásnak feszüléséről van szó. Hasonlóan értékeli a helyzetet Petőfi is az Életképekben június 11-én megjelent cikkében:⁴⁶

⁴⁵ Endrődi Sándor: Petőfi napjai a magyar irodalomban. 1842-1849. Bp. 1911. 416-417

⁴⁶ P.S. prózai művei. Bp. 1976. 568-569.

Ami a "királyokhoz" című versemet illeti, mely népszerűtlenségem fő oka, az a republikanizmus első nyilvános szava volt Magyarországon, és határtalanul csatlakoznak, akik azt hiszik, hogy az utolsó is egyszersmind. A monarchia Európában vége felé jár; a mindenható isten sem mentheti meg többé. Ha valamely eszme világszerűvé lesz, előbb lehet a világot magát megsemmisíteni, mint belőle azon eszmét kiirtani. És ilyen most a reszpublika eszméje.

Azonban e monarchiának van még jövője nálunk, sőt mostanában elkerülhetetlen szükségünk van rá, ezért nem kiáltottam ki a reszpublikát, nem lázítottam (mint rám fogják), csak megpendítettem az eszmét, hogy szokjunk hozzá. Ennél többet tennem esztelenség lett volna, ennyit tennem a haza- és emberszeretetet kényszerített a magam fölládozásával is. Igen, a haza- és emberszeretet.

Átalakulásunk mindenestre vérbe fog kerülni, arról szó sincs; azon kell hát lennünk, hogy minél kevesebb vérbe kerüljön...

A keresztyén vallásnak csak tizenkét apostola volt, mégis eltejedt; hogyan terjedne el a reszpublika, melynek már annyi apostola van és annyi mártírja volt!

Nem sokkal *A királyokhoz* c. vers megjelenése után V. Ferdinánd király fel ségsértésnek minősítette a művet és leiratban követelte a szerző megbüntetését. A felelős magyar kormány illetékes minisztere Deák Ferenc volt, aki hozzá illő bölcsességgel elfektette az iratot, és nem indított eljárást.

Lassan a sajtóvita is elült a vers körül, fontosabb kérdéseknek adva át a helyet Petőfivel kapcsolatban, nevezetesen szabadszállási követválasztási vereséggel foglalkoztatta híveit és ellenségeit. A debreceni sajtó élénk figyelemmel kísérte az ügyet és következményeit, de más köze nincs a városhoz, ezért a részletekre nem térünk ki.

V.

Kiképzőtisztként

Történelmi, irodalmi és magánéleti események forgatagában telt el az a néhány hónap, amíg nem találkoztunk Petőfivel Debrecenben. 1848. szeptember 26-án azonban ismét ő szállt le a postakocsiról a Nádor fogadó (Bika) előtt. Nem is egyedül, hanem Júliával, aki gyermeket várt. Még augusztus végén, amikor Júlia levélben jelentette be anyjának, hogy unokára számíthat, nem gondolták, hogy egy hónap múlva már Erdődön lesznek:⁴⁷

Csak avval vigasztalom most magamat, hogy most helyett majd tavasszal megyünk haza; már akkor aztán valami szép ajándékot is vihetünk édes kedves Mamámnak /.../ még ilyen ajándékot nem kapott kedves jó Mamám, azért hát kimondom, de csak titokban, hogy új esztendei ajándékul egy kis unokát várhat édes Anyám, ha az isten megsegíti.

A Bika fogadó

⁴⁷ Petőfiné Szendrey Júlia levele Szendrey Ignácnéhoz 1848. aug. 28-án. Petőfi Adattár II. 78-79.

A körülmények azonban úgy alakultak, hogy mégis jobbnak látták, ha a fiatalasszony a szülői házában tölti a szülés előtti hónapokat. Pest már nyugtalanul veszélyes hely volt.

Néhány nap múlva, október 2-án, Erdődről visszafelé jövet ismét megállt Petőfi a városban. Azonnal levelet írt Juliskának, aki ezt – naplója szerint – 4-én kapta meg. Sajnos a levél nem maradt ránk. Folytatta útját Pestre, hogy mielőbb jelentkezzen szabadságharcos honvédnak. Nyáry Pál, az Országos Honvédelmi Bizottmány nevében levélben kérte Nádosy Sándor alezredest, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökét, nevezze ki Petőfi Sándor önkéntest szatmári honvéd századosnak.⁴⁸

A szatmári honvédek a Debrecenben megalakuló zászlóaljhoz kerültek. Petőfi közel akart maradni Juliskához, ezért kérhette magát ide. Alig két hét múlva ki is nevezték századossá,⁴⁹ és a debreceni 28-as honvéd zászlóajhoz osztották be.

Október 16-án – Erdődre menet – ismét átutazott Debrecenen. Visszafelé jövet, október 23-án jelentkezett debreceni állomáshelyén Huszóczy Dénes parancsnoknál, aki a 2. századhoz osztotta be az újoncok kiképzéséhez. A zászlóalj az ún. Salétrom-kaszárnyában volt elhelyezve, bár Arany Jánosnak írott humoros levele arra enged következtetni, hogy állandó szállása még nemigen volt, s gyakran járhatott a városban. Aranyt ugyanis – mint látjuk – arra kéri, Debrecenben járva Telegdi könyvesboltjában tudakozódjék, hol található éppen. A honvédségi viszonyokról tréfálkozva így ír a levél utóiratában:⁵⁰

Ha eljössz, megtraktállak tetüpecsenyével; vannak nagy bőségben legényeimnek gubáin s akkorák, hogy kitesznek akármelyik szalontai házhoz disznón, tégedet sem véve ki oh Jankó!

Ez a levél 1848. október 31-én kelt, Debrecenben, álljon itt tehát a teljes szövege:

⁴⁸ Urbán Aladár: Petőfi Sándor honvédszázados. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1972. 4. sz. 622-647.

⁴⁹ A kinevezés hivatalosan az 1848. október 16-i Közlönyben jelent meg.

⁵⁰ P. S. prózai művei. Bp. 1976. 717.

Arany Jánosnak

Nagyvárad

Szalontán

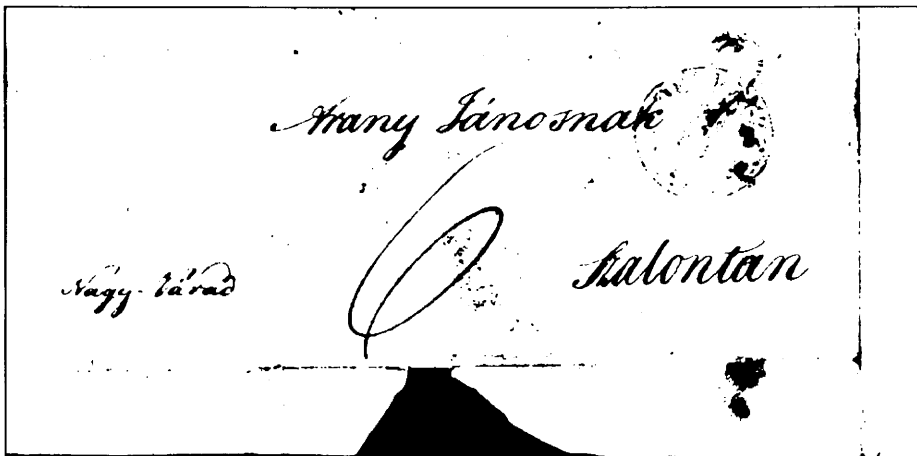
Oh Jankó!

Debrecen, okt. 31. 1848.

Irtam vala néked Erdődről a minap, hogy röpjél ide Debrecenbe, és te nem rö-
pültél. Nem kaptad meg levelemet? vagy makacskodol, oh Jankó? Láncos lobogós,
ha te makacskodni mernél! de ezt nem teszem föl rólad; inkább vagyok hajlandó
hinni, hogy elveszett levelem. Abban az volt szép ékesen megírva, hogy én itt vagyok
a 28dik zászlóaljnál Debrecenben, s hogy minél előbb told ide (milyen szójáték! a
told ide-ben benne van a Toldi! ezért meggyilkolna Vahot Imre, hogy ezt nem ő ta-
lálta ki), tehát hogy minél előbb told ide imádott pofádat, melyet még egyszer
ohajtanék látni, melőtt a harcok fergetege hetedhét országon túl sodor, mint a le-
szakított nefelejcset. Ohajtalak látni, hogy hozzászokjam a szörnyetegekhez. Oh Jan-
kó, tehát siess, mert Toldid is itt van, aki már vén legény arra, hogy haditársam le-
gyen; jobb lesz neki Szalontán a kuckóban. Azért siess, oh Jankó! ajánlom neked,
hogy siess. Ha megérkezel, Tegledi könyvárusnál kérdezősködjél utánam. Tisztelem
a tisztelendőket, és csókolom a Bábel tornyának az ő képmását, a te ormányodat, oh
Jankó! s maradok koporsóm bezártáig a te hűséges Bencéd

Petőfi Sándor
capitaneus

Az aláírás után áll a fent már idézett utóirat.

[illegible]

capitales. r.

(No aljive, mayatibillat taligastayim; vau,
nad mag bithig bay lagiyagut gabim &
almot bag hileshet almolelt galen-
taj kint? Hamaud, biget sen vena bi
oh kint!)

A szokatlan légkör és feladat kedvez ihletének, október–november fordulóján több verset is ír Debrecenben: *Tiszteljétek a közkatonákat!*, 1848, *Hideg idő, hűs őszi éj...*, *Milyen lárma, milyen vígadalom!*, *Hogy volna kedvem...*, *Téged keresnek szemeim...* kezdetű töredék, és az angol Moore után *Itt alszik a költő*. Ekkori verseinek két alapélménye a szabadság és a szerelem, a katonaélet és a Júlia iránti vágy.

*Tiszt vagyok ... ha lát a közlegénység,
Tisztelkedve megyen el mellettem;
Én pirúlok, gondolván magamban:
Nincs igazság, nincs igazság ebben.
Nekünk kéne köszönteni őket,
Mert minálunk sokkal többet érnek. -
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.*

*Velők állunk a csaták tüzeiben,
De mi tudjuk, hogy miért csatázunk,
Mert van, ami győzelemre buzdít,
Vagyon elvünk, van tán gazdagságunk,
S von előre csábító varázsa
A dicsőség ragyogó szemének. -
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.*

*Ők az elvet hirtől sem isméri,
És a haza? kemény mostohájok,
Izzadásuk díjában nekik csak
Kenyeret vet s rongyokat dob rájuk,
S a zászlóaljhoz hogyha odaállnak,
Nyomorért csak új nyomort cserélnek. -
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.*

*S mit tudják ők, mi az a dicsőség!
S ha tudnák is, mi hasznuk van benne?
Nincsen lap a történet könyvében,
Ahol nevök följegyezve lenne.
Ki is győzné mind fölírni, akik
Tömegestül el-elvérezének?
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.*

*Ha megtérnek csonkán a csatákból,
Koldusbotot ad a haza nekik,
S ha elesnek, a felejtés árja
Foly sirjukon s neveiken végig.
És ők mégis nekimennek bátran
Az ellenség kardjának, tüzeinek! -
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.*

A KIRÁLYOKHOZ.

Azt adok, mit vajmi ritkán kaptok,
Ti királyok, nyílt őszinte szót;
A hogy tetszik, köszönjétek meg, vagy
Büntessétek a fölszólalót.
Áll még Munkács, áll az akasztófa,
De szívenben félelem nem áll . . .
Bármit mond a szemtelen hízélgés,
Nincsen többé szeretett király!

Szeretet . . . bah, ezt a szép virágot
Tövestül kitéptétek ti régg.
S kidobátok azt az országutra,
S ott átment rajt a szekérkerék,
A melly megtört esküvésítéssel
Megterhelten világszerte jár . . .
Bármit mond a szemtelen hízélgés,
Nincsen többé szeretett király!

Csak túrnak már titeket a népek,
Csak túrnak, mint szükséges rosztat,
S nem szeretnek . . . odafönn az égben
Megszámlálták napjaitokat.
Majd halljátok a nagy ítéletszót
Attul, a ki mindenkit bírál . . .
Bármit mond a szemtelen hízélgés,
Nincsen többé szeretett király!

A vers röplapon kiadott szövege (OSZK)

Ezernyocszáznegyvennyolc, te csillag,
 Te a népek hajnalcsillaga! ...
 Megviradt, fölbredett a föld, fut
 A hajnaltól a nagy éjszaka.
 Piros arccal
 Jött e hajnal,
 Piros arca vad sugára
 Komor fényt vet a világra;
 E pirulás: vér, harag és szégyen
 A fölbredt nemzetek szemében.

Szégyeneljük szolgaságunk éjét,
 Zsarnokok, rátok száll haragunk,
 S a reggeli imádság fejében
 Istenünknek vérrel áldozunk.
 Álmainkban
 Alattomban
 Megcsapolták szíveinket,
 Hogy kioltás életünket,
 De maradt még a népeknek vére
 Annyi, ami fölkiált az égre.

Áll a tenger nagy elbámultában
 Áll a tenger és a föld mozog,
 Emelkednek a száraz hullámok,
 Emelkednek rémes torlaszok.
 Reng a gályá
 Vitorlája
 Iszaposan összetépve
 A kormányos szíve képe,
 Aki esztét veszve áll magában
 Beburkolva rongyos bíborában.

Csatatér a nagyvilág. Ahány kéz,
 Annyi fegyver, annyi katona.
 Mik ezek itt lábaim alatt? ... hah,
 Eltépett lánc s eltört korona.
 Tűzbe véle! ...
 No de mégse,
 Régiségek közé zárjuk,
 De nevöket írjuk rájuk,
 Különben majd a későn-születtek
 Nem tudnák, hogy ezek mik lehettek.

Nagy idők. Beteljesült az Írás
 Jóslatja: egy nyáj, egy akol.
 Egy vallás van a földön: szabadság!
 Aki mást vall, rettentőn lakol.
 Régi szentek
 Mind elestek,
 Földült szobraik kövéből
 Új dicső szentegyház épül,
 A kék eget vesszük boltozatnak,
 S oltárlámpa lészen benne a nap.

Hideg idő, hűs őszi éj...

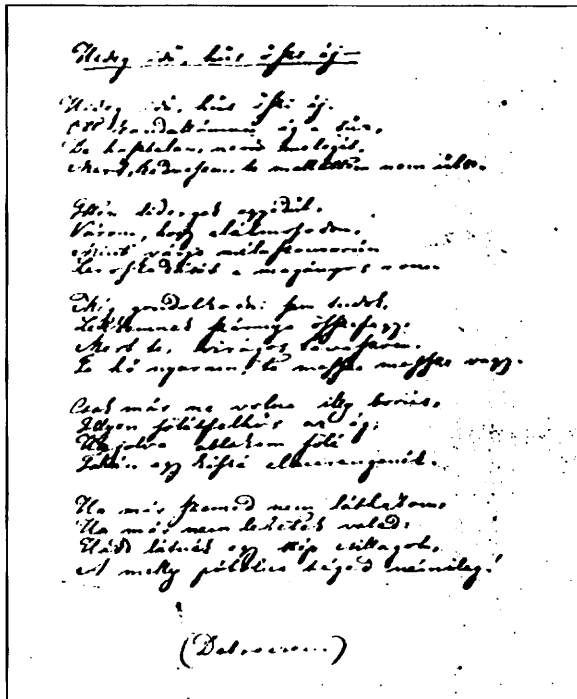
Hideg idő, hűs őszi éj.
Ott kandallómon ég a tűz,
De hasztalan, nem melegít,
Mert kedvesem, te mellettem nem ülsz.

Itten didergek egyedül,
Várom, hogy elálmosodom,
Mint várja mélaszomorún
Leroskadását a magányos rom.

Még gondolkodni sem tudok,
Lelkemnek szárnya összefagy,
Mert te, virágos tavaszom,
Te hő nyaram, te messze, messze vagy.

Csak már ne volna ily borús,
Ilyen sötét-felhős az ég;
Hajolva ablakom fölé
Talán egy kissé elmerengenek.

Ha már szemed nem láthatom,
Ha már nem lehetek veled:
Hadd látnék egy szép csillagot,
Amely pótolna téged némileg!

A vers kézírata (OSZK)

Milyen lárma, milyen vígadalom!

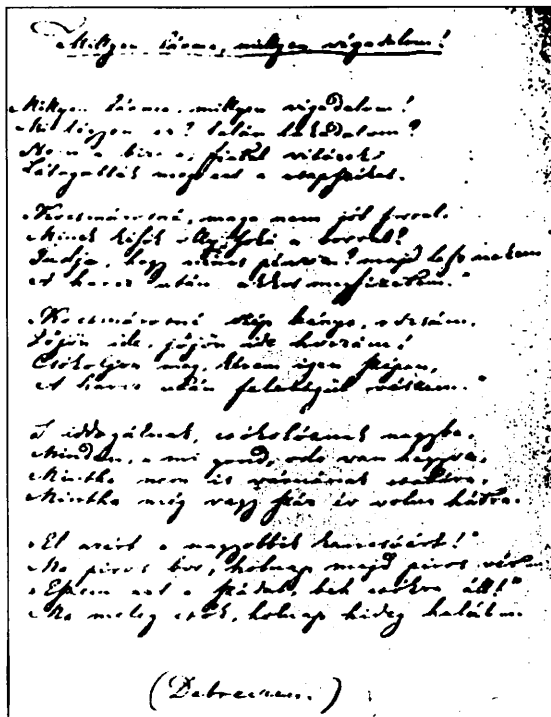
Milyen lárma, milyen vígadalom!
Mi legyen ez? talán lakadalom?
Nem a' biz a; fiatal vitézek
Látogatták meg ezt a csapszéket.

"Kocsmárosné szép leánya, rózsám,
Jöjön ide, jöjön ide hozzám!
Csókoljon meg, kérem igen szépen,
A harc után feleségül vészem."

"Kocsmárosné, maga nem jót forral,
Minek késik oly soká a borral?
Tudja, hogy nincs pénzem? majd lesz nékem
A harc után, akkor megfizetem."

S iddogálnak, csókolóznak nagyba',
Minden, ami gond, oda van hagyva,
Mintha nem is várnának csatára,
Mintha még vagy száz év volna hátra.

"El azért a nagyobbik kancsóért!"
Ma piros bor, holnap majd piros vér...
"Eszem azt a szádat, be csókra áll!"
Ma meleg csók, holnap hideg halál!...

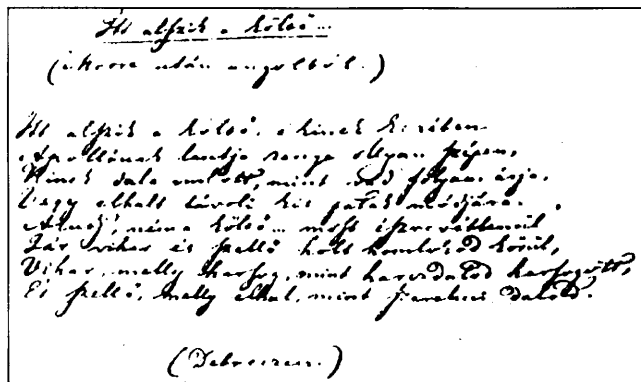

A vers kézírata (OSZK)

Itt alszik a költő

Moore után angolból

Itt alszik a költő, akinek kezében
Apollónak lantja zenge olyan szépen,
Kinek dala omlott, mint vad folyam árja,
Vagy elhalt távoli kis patak módjára.
Aludj, néma költő ... most észrevétlenül
Jár vihar és szellő holt homlokod körül,
Vihar, mely harsog, mint harcdalod harsogott,
És szellő, mely elhal, mint szerelmi dalod.

A vers kézírata (OSZK)

Hogy volna kedvem...

Hogy volna kedvem, örömem nekem,
Midőn távol vagy, édes kedvesem!
Hiszen sötét van, ha a nap lemén.
De emléked velem jött és marad,
Az vet reám bús halvány sugarat;
Emléked a hold, sorsom éjjelén.

Nyílik körülöm itt-ott egy virág,
Nézek busúlva, szívszakadva rá,
Mert harmat reszket mindenik felett.
Nézek busúlva, szívszakadva rá,
Azt gondolván: a harmatos virág
Felém tekintő könnyező szemed.

Tudom, tudom, hogy sokszor megsiratsz,
Könnyektől ázik ama kedves arc,
Amelyet annyiszor csókoltam én.
Most víz van ott, hol egykor tűz vala!
Igy áll a záporfelhők fátyola
Az elenyészett csillagok helyén.

Sirass, sirass, egy kis vigasztalás
A bús sziveknek a könnyhullatás,
Sírj, s könnyeid megkönnyebbítsenek.
Miért ne sírnál? férfi vagyok én,
S véres csatáknak állok küszöbén,
És mégis néha én is könnyezzek.

Miért szégyelném én megvallani,
 Hogy folynak olykor könnyem árai,
 Ha bennem elválásunk kínja dül;
 Azért hiszem, megállok a csatán!
 Az oroszán legrettentőbb talán,
 Midőn elvesztett párjáért busúl.

Hogy volna kedvesem...

Hogy volna kedvesem, örömeim nekem,
 Midőn látni vagy, ides kérészem!
 Késem fűtöt van, ha a nap kényszer,
 De emelked velen jött és marad,
 Az ut vesim kút halvány sugarat,
 Emelked a hűt, forsom szíjjeltem.

Szűkít kényszerem, itt ott egy virág,
 Késem kényszerem, fűtöt kényszerem.
 Késem kényszerem, fűtöt kényszerem,
 Késem kényszerem, fűtöt kényszerem,
 Az kényszerem, ha kényszerem,
 Fűtöt kényszerem, kényszerem, kényszerem.

Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Kényszerem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Kényszerem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Kényszerem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Kényszerem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Kényszerem, kényszerem, kényszerem, kényszerem.

Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem.

Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem,
 Késem, kényszerem, kényszerem, kényszerem.

(Késem, kényszerem.)

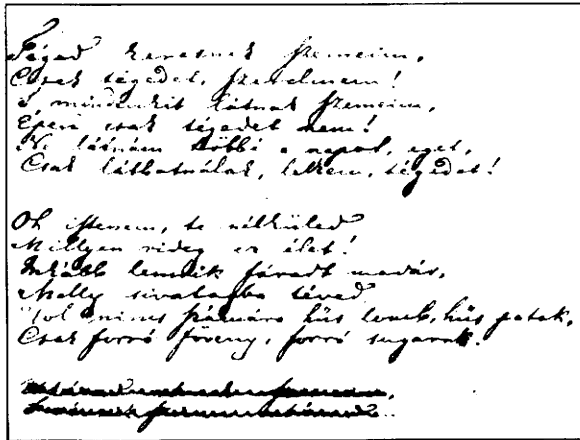
A vers kézirata (OSZK)

Téged keresnek szemeim...

(Töredék)

Téged keresnek szemeim,
Csak tégedet, szerelmem!
S mindenkit látnak szemeim,
Épen csak tégedet nem!
Ne látnám többé a napot, eget,
Csak láthatnálak, lelkem, tégedet!

Oh istenem, tenélküled
Milyen rideg az élet!
Inkább lennék fáradt madár,
Mely sivatagba téved,
Hol nincs számára hűs lomb, hűs patak,
Csak forró fövény, forró sugarak.

A vers kézirata (MIM)

Eközben levelezése is megélénkül. November 3-án ezt írja Orlaynak⁵¹:

Petri Somának

Zöldkert-utca, Havasház

3dik emelet, nro 18.

Pesten

Öcsém Samu!

Debrecen, nov.3. 1848.

Megkaptam a levélsomagot, melyet küldtél. Ideje is volt már, hogy elküldd. Amit Pack ügyében tettél, nagyon jól tetted. Buzdítsd azokat a fiúkat az én nevemben is. Szeretném, ha kompozícióidat megkaphatnám; a gyorskocsin kívül más alkalmat nem tudok. Egészségem tökéletesen jó; de mennyi a dolgom? arról csak annak lehet fogalma, aki tudja, mit tesz az: kétszáz parasztból kétszáz katonát csinálni. Eredj el

⁵¹ P. S. prózai művei. 650.

Orlay Petrics Soma nemcsak leghűségesebb barátainak egyike, hanem rokona (másodunokatestvére) is volt Petőfinek. Egész életükben leveleztek, de mindössze nyolc neki szóló Petőfi levél maradt fenn.⁵² Pesten együtt lakott Petőfi szüleivel. Ezért bizalommal kérhette őt pesti ügyeinek intézésére. A levélből látjuk, a háttérből Petőfi gondoskodott szüleiről és figyelemmel kísérte barátai sorsának alakulását. Így Pákh (Pack) Albertét is. Orlay készségesen teljesítette Petőfi megbízásait. Közbenjárására jelent meg az Életképek november 19-i számában *A vén zászlótartó*. A levélben említett (Melles) György Orlay inasa volt, aki Petőfiéknél is szolgált, de lopáson érték.

November 7-én Arany János Telegdihez címezi Petőfinek szóló levelét. Bizonyára Petőfi itt olvashatta a pesti újságokat, s talán sok feladata mellett jó könyvekre és régi barátokra is bukkant.

November 10-én azonban a Nemzetőrségi Haditanács parancsot ad ki, amely szerint a debreceni honvédszászlóaljnak Nagybecskerekre kell vonulnia. Az ottani helyőrség volt a szabadságharc déli hadműveleteinek központja. November 17-én indult volna a zászlóalj Petőfivel együtt. Be is jelenti ezt Erdődre írt levelében, amelyre Júlia azonnal válaszol. Felháborodását nem rejtí véka alá, hogy férje a szülés közvetlen közelében magára akarja hagyni. A közérdek és a magánélet sokszor megélt konfliktusa ez.

Júlia már jóideje vívódik. Szüleivel él, pedig férje mellett szeretne lenni. Közismert tény, hogy Szendrey Ignác és felesége nem fogadták örömmel ezt a házasságot, és Petőfivel szembeni fenntartásaik később sem csökkentek. Ebben a légkörben Júlia félelmekkel, féltékeny gondolatokkal és ezek miatti lelkifurdalással készül gyermekük fogadására.⁵³

...főboldogságomnak tekinteném, ha Sándoromat követhetném, ha csak vele lehetnék, amerre ő megy, ha csak mindig láthatnám él-e? ha szívem egyszerre szűnnék meg dobogni szívével. Ha a csata után élne, hogy én lehetnék az első, ki őt üdvözleném, s ha elesnék, hogy karom lenne a koporsóm melly őt felfogná s én lennék az árnyék, melly utána szállna sírba s ott véle együtt enyészne el.

És még ennyit sem tehetek! el kellene maradnom tőled, mint naptól az éjnek, nem élhetek nem halhatok meg veled együtt.

De ez még nem elég: hónapok óta tartottam őt is vissza rimánkodásim által; nem elég, hogy én illy tehetetlen vagyok, hanem még őtet is tétlenségre kárhoztatám, elvontam attól, mi az ő lelkének főélménye volna, mi kielégíthetné tettek után szomjazó lelkedet és megfelelni magasztos küldetésednek. El kellett tűrnöd miattam a gyávaság gyanúját, tűrnöd kellett olly hitvány semmirekellők gyalázását, kik nem méltók, hogy lábadat csókolnák.

⁵² A levelek egy részét az osztrák megszállók kobozták el a Pesten rekedt Orlaytól 1849 elején.

⁵³ Szendrey Júlia naplója. Petőfi Adattár II. 117.

Szendrey Júlia

Október 14-én pedig Júlia féltékeny gondolatai hagynak nyomot naplója lapjain:⁵⁴

...Bármilly iszonyú kétségbeesés venne is rá, hogy csak egy pillantással is vétkezz szerelmünk ellen, csak egy lépésnyit is távozz a legszigorúbb hűség útjáról, mondom, nem lenne többé mentség a kétségbeesés, melly megmentene bennünket. Isten őrizz illy gondolatoktól!

Másnap azonban bocsánatkérőleg írja:⁵⁵

Bocsáss meg nekem, édes Sándorom, méltatlanul bántottalak tennap; most már nyugodtabb vagyok és hiszem, hogy nem érdemled meg tennapi vétkes gondolataimat. Igen, én tisztának hiszlek, mint az isten angyalát, én hiszem, hogy ilyen maradsz örökké s így foglak szerethetni életünk végpercéig. Azért nem töröltem vagy hagytam ki a tennapi sorokat, hogy lásd, mire visz a magány, milly rémekkel kell küzdenem, ha téged nem látlak, ha jelenléteddel szét nem űzheted ez ördögöket, mellyek mindig várnak s ha távol tőled, védtelenül találhatnak, rám rohannak és mindenféle kínokkal halmozzák el prédájokat. Mindenféle alakban látlak ilyenkor, s a tennapi egy a legkínosabbak közül.

Petőfi Júlia kérésére megváltoztatja elhatározását, hogy csapatával együtt menne Becskerekre, és felesége közelgő szülésére való tekintettel – a szolgálati

⁵⁴ Ua.: 118.

⁵⁵ Uo.

utat megkerülve – a minisztériumtól kér szabadságot. Felesége aggályait pedig a *Szeretlek, kedvesem!* c. hatalmas szerelmi vallomással oszlatja el.

Szeretlek, kedvesem!

Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Szeretem azt a kis
Könnyű természetet,
Fekete hajadat,
Fehér homlokodat,
Sötét szemeidet,
Piros orcáidat,
Azt az édes ajkat,
Azt a lány kis kezét,
Melynek érintése
Magában élvezet,
Szeretem lelkednek
Magas röplését,
Szeretem szívednek
Tengerszem mélységét,
Szeretlek, ha örülsz,
És ha búban bánt,
Szeretem mosolyod,
S könnyeid egyaránt,
Szeretem erényid
Tiszta sugárzását,
Szeretem hibáid
Napfogyatkozását,
Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Amint embernek csak
Szeretnie lehet.
Kivüled rám nézve
Nincs élet, nincs világ,
Te szövődöl minden
Gondolatomon át,
Te vagy érzésem
Mind alva, mind ébren,
Te hangzol szívemnek
Minden verésében,
Lemondanék minden
Dicsőségről érted,
S megszereznék érted
Minden dicsőséget,

Nekem nincsen vágyam,
Nincsen akaratom,
Mert amit te akarsz,
Én is azt akarom,
Nincs az az áldozat,
Mely kicsiny ne lenne
Érted, hogyha te
Örömet lelsz benne,
S nincs csekélység, ami
Gyötrelmesen nem sért,
Hogyha te fájlalod
Annak veszteségét.
Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Mint ember még soha,
Sohasem szeretett!
Oly nagyon szeretlek,
Hogy majd belehalok,
Egy személyben minden,
De mindened vagyok,
Aki csak szerethet,
Aki csak él érted:
Férjed, fiad, atyád,
Szeretőd, testvéred,
És egy személyben te
Vagy mindenem nekem:
Lyányom, anyám, húgom,
Szeretöm, hitvesem!
Szeretlek szívemmel,
Szeretlek lelkemmel,
Szeretlek ábrándos
Örült szerelemmel! ...
És ha mindezért jár
Díj avagy dicséret,
Nem engem illet az,
Egyedül csak téged,
A dicséretet és
Díjat te érdemled,
Mert tőled tanultam
Én e nagy szerelmet!

A zászlóalj átvezényelt négy százada, köztük a Petőfié is, november 17-én valóban elindul Becskerekre. Petőfi azonban szabadságkérésére választ várva – őrnagya engedélyével – Debrecenben maradt. Másnap azonban indulnia kellett volna százada után, ő azonban Erdőd felé vette útját. Abban bízott, hogy a szabadság engedélyezése néhány nap múlva megjön, s akkor ő hiába tette volna meg Nagybecskerekig az utat. Előbb azonban Debrecenben biztonságba helyezte Arany kéziratát, a készülő Toldi estjét, amely olvasásra nála volt. Mivel Arany nem tudott érte jönni, Kiss Lajos⁵⁶ városi főjegyzőnél helyezte el a kéziratot.

A csapat tervezett indulásáról Arany Jánosnak is beszámol. Az "angolosan" humoros levélben már tényként említi januárig tartó szabadságát, valamint jelzi a szülés várható időpontját, amellyel befejeződik a "szárazkomaság":

My dear Dzszenko!

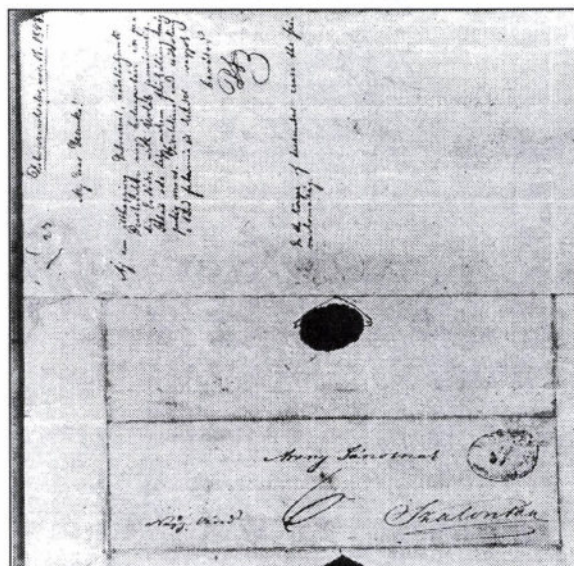
Debrecenchester, nov 15. 1848

Áj em itthagying Debrecent, zászlóaljunk Becskerekre megy holnapután, én pedig Erdődre with Úrláb januáriusig. Tehát oda légy nekem firkáling, mégpedig mocs. Tiszteling end csókoling a tied falamia és kendet vagyok

barátod

P S

In the közepe of december cease the szárazkomaság.

A humoros levél kézírata (MTA)

⁵⁶ Kiss Lajos (1814-1885) ügyvéd, később szabadságharcos lovastiszt Bem seregében. 1861-től átmenetileg Debrecen polgármestere, 1865-től ellenzéki képviselő.

Közben, november 19-én a Pesti Hírlapban megjelent az 1848 című verse, amiből arra következtetünk, hogy folyamatosan kapcsolatban állt a pesti lapokkal. Talán november 13-i vagy még az előző levelében küldte el a verset Csen-gery Antalnak, a Pesti Hírlap szerkesztőjének, akinek az alábbi sorokat írta:⁵⁷

Tisztelt barátom,

az én verseim ritkán szerencsések az ön lapjába jutni; ha ez sem kellene, legyen szíves Jókainak átadni. A minap küldtem egy levelet önnek, melyben 15 pengő volt Pák számára; nem tudom, megkapta-e ön vagy se? ... mi 17kén indulunk innen Erdélybe. Isten önnel!

*barátja
PtfSndr*

November 24-én Erdődön éri utól az Országos Nemzetőrségi Haditanács levele, miszerint szabadságért a Honvédelmi Bizottmányhoz kell fordulnia. Meg is írja kérvényét, hogy 1849. február 1-ig távol lehessen zászlóaljától. Nem nevezi meg kérelme okát, hanem így fogalmaz:

...A haza jelen viszonyai között csak a legfontosabb körülmények kényszeríthetnek ezen kérelemre.

Az engedély megadását elősegíthette a november 26-án az Életképek hasábjain megjelent szép, debreceni verse, a *Tiszteljétek a közkatonákat!*, majd december 3-án a *Hogy volna kedvem?* c. költeménye. Miközben Petőfi kérvénye járta a hivatalokat, váratlan fordulat következett be a család életébe, amely egycsapásra megoldani látszott a problémákat.

⁵⁷ P. S. prózai művei 753.

VI.

Katonai gondok – családi örömök

Petőfi Debrecenből is gyakran járt át Erdődre. Érzékelhette hát az erdélyi és partiumi románok mozgolódását, amely a tehetősebb magyar családokban féltelmet váltott ki. November végére Szendreyéket is veszélyeztette a románok lázadása. De legalább Júlia vágya teljesült: Petőfi értük ment, és Debrecenbe költöztette át a családot. A Színház utcában, a Petőfi számára olyannyira ismerős Harmincados közben, a mai Batthyány u. 16. szám alatt béreltek egy kis lakást Ormós József szabómester házában.

Arany Jánoshoz írott, december 1-jén Debrecenben kelt leveléből megismerhetjük ekkori helyzetüket:⁵⁸

*Az én kedves komámnak
Arany Nepomuk Jánosnak
Nagyvárad*

Szalontán

Druszája Hunyadi Mátyás apjának és az idevaló Bika-vendégfogadó egyik pincérének! Szalonta pennája és Mars pangantéja!⁵⁹ nakunknak jó barátom isten ugyse!

December, debrecen 1. 1848.

aazzal kezdem leveletem, amivel ma már két levelet kezdtem, hogy "megint Debrecenben vagyok." Bejöttem Erdődrül perepütyostul, mert a környékbeli oláhok nagyon szerelmesen mosolyognak az odavaló magtárra és pincére, s én nem akartam, hogy családom útjokban legyen; különben emberhusra is nagy gusztusuk jött, eltanulták a szatmármegyei nemzetőröktől és önkénytesektől, kik Urbán emberein olyan diadalmat vívtak ki ma egy hete, hogy Dézsnél elkezdtek futni, "s a Tiszáig meg sem álltak,"⁶⁰ noha csak tizenötezren voltak, amazok meg legalább is hétszázan. És ezt, barátom, ne vedd nagyításnak, bernátgazsiféle hyperbolának⁶¹, hanem vedd betű-

⁵⁸ P. S. prózai művei. 720-721.

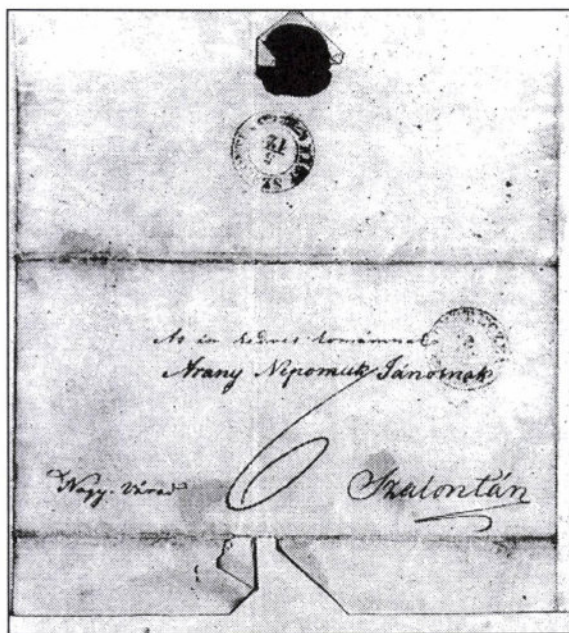
⁵⁹ Mars szuronya. Ezzel céloz P. Arany szalontai, rövidéletű nemzetőri kalandjára.

⁶⁰ Urbán Károly császári ezredes győzelmére és Vörösmarty vessorára utal.

⁶¹ Bernát Gazsi (1810-1873) túlzásairól híres pesti humorista, akit Petőfi jól ismert és szeretett.

szerinti igazságnak, és kacagj a megalomlásig, mint én tettem, mert ilyen alkal-
mad több nem volt és nem lesz, hidd el nekem. De én tennap este értem Debrecenbe,
ma reggeltől estig lóttam-futottam, s most nem azért fogtam tollat, hogy satyrico-
philosophopolitizáljak, hanem csak azt akarom tudtadra adni, hogy ezentúl ide írj,
vagy üsse mennykő a leveledet, jőj magad helyette. Ohajtva ohajtom látni cserfako-
szorús füleidet, aztán meg a keresztfiatok vagy lányotok is meglesz 15-ke táján.
Komámasszony is bejöhetne, mert komádasszony igen-igen szeretné, ha bejönné, hát
jöjön be az isten áldja meg. Hallgasd meg kérelmemet, Jánoskám, te szende bivaly!
s akkor a többi szóval mondja el

hőstetteid bámulatában nyakig
uszó barátod
Petőfi Sándor

Az Arany Jánoshoz írt levél borítékja (MTA)

Aranyék látogatására – mint Arany Jánostól tudjuk – december 4-9-e között került sor⁶². Amint az iménti kézíraton láthatjuk, ezt az információt a Petőfi-levélre jegyezte föl Arany János.

⁶² Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Bp. 1967. 672.

déglátásra pedig egyáltalán nem alkalmas. Így a férfiak ezekben a napokban "a Bikában tanyáztak".⁶³

Közben Petőfit el nem intézett szabadságotlansági ügye nyugtalanítja, így azt levélben sürgeti. Csak növeli lelkiismereti terhét megcsappant népszerűsége, sőt a sok helyen ellene fordult közhangulat. A kortársak levelezéséből is nyomon követhetjük a közhangulat Petőfi ellen fordulását. Egressy Gábor már április 20-án így jellemzi Aranyt Petőfit:⁶⁴

Érdekes ember az a Petőfi Sándor, ki a márciusi napok óta olyan, mint a kéneső. Szörnyen nyughatatlan, sehol sem találja helyét...

Tompa Mihály pedig augusztusban Szemere Miklósnak ezt írja:⁶⁵

Petőfi elcsendesedett nagyon, a vidéken, tapasztalatom szerint, – keresztfára feszítené minden ember; ez nekem igen fáj, látom benne az író sorsát, ki bár milly talentomos legyen is, rövid idő alatt annyira lejárja az emberek előtt magát, hogy plane utáltatik.

Később tovább erősödik ez a tendencia. Egressy Gábor, már mint szegedi kormánybiztos, levélben köszönti a katona Petőfit, szintén hangot ad ennek az általános véleménynek:⁶⁶

A vörös zsinórral nagy terhet emeltél le rólam, Sándor! "Egy gondolat bánt engemet: /Ágyban, párnákon halni meg!" Ezt mondád egykor. Az emberek jogosítva voltak a márciusi napok után a harcosok élén látni, a csaták tüzeiben. /.../ Vádakat kellett hallanom a következtetlenségtől, az ellentmondásról, melyben dalod és életed állanak szemközt. /.../ Légy üdvöz Sándor, hogy az vagy, minek lenned kell!

⁶³ Gyöngyösi László: Arany János élete és munkái. In: Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. Bp. 1967. I. 509.

⁶⁴ Petőfi Adattár II. 87.

⁶⁵ Petőfi Adattár II. 79.

⁶⁶ Egressy Gábor levele Petőfi Sándorhoz 1848. dec. 6-án. In: Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Bp. 1967. 636.

Ezért érthető, hogy Petőfi egyre inkább rendezni szeretné katonai ügyeit. Ezekben a napokban írja meg *Csatadal* c. versét, és elküldte a képviselőháznak, hogy azt kinyomatva szétosszák a magyar katonák között. Ha már személyesen egy ideig nem lehet a harctéren, legalább versével buzdítsa bajtársait.

Csatadal

*Trombita harsog, dob pereg,
Kész a csatára a sereg.
Előre!
Súvít a golyó, cseng a kard,
Ez lelkesíti a magyart.
Előre!*

*Föl a zászlóval magasra,
Egész világ hadd láthassa.
Előre!
Hadd lássák és hadd olvassák,
Rajta szent szó van: szabadság.
Előre!*

*Aki magyar, aki vitéz,
Az ellenséggel szembenéz.
Előre!
Mindjárt vitéz, mihelyt magyar;
Ő s az isten egyet akar.
Előre!*

*Véres a föld lábam alatt,
Lelőtték a pajtásomat,
Előre!
Én se leszek rosszabb nála,
Berohanok a halálba,
Előre!*

*Ha lehull a két kezünk is,
Ha mindnyájan itt veszünk is,
Előre!
Hogyha el kell veszni, nosza,
Mi vesszünk el, ne a haza,
Előre!*

(Csatádál.)

Frönchita hartog, dob pereg,
Rész a csatára a sereg.
Előre!
Súvít a golyó, cseng a kard,
Es telhetetlenség a mihelyzart.
Előre!

Föl a vészalvát magatva,
Ez a világ hadd láthasson.
Előre!
Hadd lássát is hadd olvassák,
Rajta: jöjjetek föl: felelősség.
Előre!

A ki maggat, a ki ritér,
Az ellenfelel jömbenér.
Előre!
Mihelyzart ritér, mihelyz maggat,
Ő s az ifjú egyet arat.
Előre!

Veins a föld lakom alatt?
Lelöttek a jömbenfelel jömben.
Előre!
Eis fa lestek rosmak mila,
Derohantok a halálba,
Előre!

Ha lehall a rit kerünte is,
Ha mindnyáján itt vesztet is,
Előre!
Magga el hall vesztet, mesze.
Ha vesztet el, ma a haza.
Előre!

(Debreceen.)

A vers kézírata (OSZK)

December 8-án tehát e levél kíséretében küldte el a Csatadalt⁶⁷:

Képvielő polgárok!

Milyen nagy fontosságú lehet egy kis költemény, bizonyítja egy francia tábornok levele, ki azt írta a konventnek, hogy vagy küldjenek neki tetemes segédsereget, vagy küldjenek egy kiadást a marseillaise-ből. – Ha elég buzdítónak találják önök a következő költeményt, nyomtassák ki annyi példányban, amennyit szükségesnek fognak látni, s küldjék szét országszerte a magyar táborba. Részemről igen ohajtom, hogy miután szigorú körülményeim elvonták egy kis időre a hadi pályáról személyemet, legalább lélekben azalatt is részt vegyek nemzetem harcaiban.

Petőfi Sándor

A Közlöny híre szerint december 14-én Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke felolvasta Petőfi levelét és költeményét, amely iránt "a ház részéről tetőzés nyilvánult". Így azt átküldték a Honvédelmi Bizottmányhoz, hogy az nyomtassa ki és terjessze a katonák között. Erre azonban a történelem nem hagyott időt. Rövidesen a kormánynak és a hivataloknak el kell hagynia Pestet. Még az utolsó pesti napokban, december 20-án több lap, az Életképek, a Közlöny, a Nemzeti Ujság, a Pesti Hírlap megjelentette a *Csatadalt* és Petőfi levelét.

December elején még más, buzdító versek is születnek Debrecenben: *A csámpás legény* és az *Itt a nyílam, mibe löjjem?* Pár nap múlva újabbak követik: *Egész világ a harcmezőn...*, *Akasszátok föl a királyokat!*, *Kont és társai*, *Vesztett csaták, csufos futások*. Petőfi felfogása egyre nyíltabban radikalizálódik.

A csámpás legény

*Póru! jártak a leányok,
Eddig én jártam utánok,
Most ők járnak énutánam;
Látod, látod, csámpás lábam!*

*A legénység szépe, java
Egytül-egyik elment tova,
Mind elmene katonának,
Én billegek, itt hagyának.*

*Kata húgom, jut eszedbe?
Kértelek: végy a szivedbe.
Kinevettél akkor csúfúl,
Ha nevettél, mostan búsulj.*

*Aki eddig rám se nézett,
Most én arra rá se nézek,
Ha nézem őt, azért nézem,
Hogy őkegyelmét lenézzem.*

⁶⁷ P. S. prózai művei. 755.

Itt a nyilam, mibe löjjem?

*Itt a nyilam! mibe löjjem?
Királyi szék áll előttem,
Belelövöm bársonyába,
Hogy csak úgy porzik kinyába'.
Éljen,
Éljen a köztársaság!*

*A korona nagyon drága,
Nem való az a királyra;
A királyra! ugyan minek
Szamáron a bársonynyereg?*

*Piros bársony köpönyege,
Ide vele, hamar ide,
Lesz belőle lótakaró,
Ugyis éppen arra való.
Éljen,
Éljen a köztársaság!*

*Aranypálca a markában,
Csavarjuk ki hamarjában;
Ásót, kapát a kezébe,
Ássa meg a sírját véle!
Éljen,
Éljen a köztársaság!*

*Ez egyszer csak annyit mondok:
Jó soká voltunk bolondok,
Legyen egy kis eszünk végre,
Másszunk a király képére.
Éljen,
Éljen a köztársaság!*

Egész világ a harcmezőn...

*Egész világ a harcmezőn,
Csak én nem vagyok ottan,
Ki harci vágyat annyiszor
Éreztem és daloltam!*

*S e vágy, e láng még most is ég,
Még most sem halt ki bennem,
Rohannék, és maradni kell,
És nem lehet elmennem.*

*A szégyen és a fájdalom
Kettős könnyűje áztat,
Szívemre szállt a fájdalom,
Nem, nem az: a gyalázat.*

*Oh gyermekem, oh gyermekem,
Még meg sem vagy születve,
S szívemre máris kint hozál
S gyalázatot nevemre!*

*Ha megleszesz, ha élni fogsz,
Úgy fogsz-e majdan élni,
Hogy nevünkről elvész e szenny,
Mely azt miattad éri?*

*De az soká lesz, addig én
Leszállhatok a sírba...
Fejfámra ne legyen nevem
Sötét betűkkel írva!*

Jöjön csak a tavasz! a fák
Zöldelni fognak akkor,
Az én híremnek fája is
Kizöldül tavaszkor!

Crabbe után: N. 560/11

Egész nőtök a házamra
Csak én nem vagyok ottan,
Néha mégis angyalok
Eretem elalátlan.

So vég, a társ meg most is még
Elég messze kell lenni bennem,
Néha még is maradni kell
E nem lehet elmenem.

A szegény is a földet
Kétségbe kénytelen ártani
Kétségbe esett a földet,
Nem, nem a galád.

Oh gyermekem, oh gyermekem,
Elég meg se vagyok születve,
Kétségbe esett is a földet
Galádát kérem!

Ha meg

A vers kéziratai (MTA)

2

Ha meglesz, ha élni fogsz,
 Ha fogsz-e majd anélkül,
 Ha, levélről olvas a szemed
 Akkor most mi lesz éri?

De ex sola terra, jöttél én
 Lászlóval, a szoba...
 Fejfáma, ne légy ennyire
 Jöttél beüllet tóra!

Jöttél csak a szomszéd a fát
 Működni fogsz a fát
 És én bűnös vagyok is
 Később a szomszéd!

Gy. 25/1953.

Az Egész világ a harcmecőn c. vers kéziratának második lapja (MTA)

Egész világ a harkukon.

Egész világ a harkukon,
 Ak in nem vágok ottan,
 Hi harkok vágyak szünet
 Évekem is találnak.

A vágy, a lény még nem is ég,
 Még most se hallt hi bennem,
 Rothamish, is mekedni kell,
 Es nem lehet elvinnem.

A csapok is a fapalán
 Keltő lönyje felat,
 Késmire elátt a fapalán,
 Késm, nem, a fapalán.

Ak ggermekem, ak ggermekem,
 Még meg se nagy oktatlan,
 S a mester még is kint harkal
 S ggermekem mekem!

Ha meglesse, ha elni fogja,
 Egy fogja-e megpár elni,
 Ha meglesse elni e kemény,
 Meg, meg mi a kán 'vii'?

De ak sála kán, addig is,
 Akálthakok a kán...
 Késmire ne kápm mekem
 Késm kán kán kán!

Gyém csala kán! a fát
 Késmire fogja elni
 Ak is kán kán a fát is
 Késmire kán kán.

(Debekem.)

E vers jól tükrözi azt a belső harcot, amely Petőfi napjait megkeserítette. Eljuthatott hozzá is a vele kapcsolatos országos csalódottság. Sokan – még egykori barátai is – azzal vádolták, hogy verseivel és forradalmi hevével belehajszolta a népet a háborúba, s míg az elvérzik, ő felesége szoknyáján ül. De hogy nemcsak ezt teszi, álljanak itt bizonyítékok:

Akasszátok föl a királyokat!

*Lamberg szívében kés, Latour nyakán
Kötél, s utánok több is jön talán,
Hatalmas kezdesz lenni végre, nép!
Ez mind igen jó, mind valóban szép,
De még ezzel nem tettetek sokat -
Akasszátok föl a királyokat!*

*Kaszálhatd a fűt világ végeig,
Holnap kinő az, ha ma lenyesik.
Tördelheted le a fa lombjait,
Idő jártával újra kivirít;
Tövestül kell kitépni azokat -
Akasszátok föl a királyokat!*

*Vagy nem tanúltad még meg, oh világ,
Gyűlölni méltóképpen a királyt?
Oh, hogyha szétönthetném köztetek
Azt a szilaj veszett gyűlöletet,
Mitől keblem, mint a tenger, dagad!
Akasszátok föl a királyokat!*

*Szívöknek minden porcikája rosz,
Már anyja méhéből gazságot hoz,
Vétek, gyalázat teljes élete,
Szemétől a levegő fekete,
S megromlik a föld, melyben elrohad -
Akasszátok föl a királyokat!*

*Ezerfelé bús harcmező a hon,
Arat rajt a halál irtóztatón,
Itt egy falu, amott egy város ég,
Százvezrek jajától zúg a lég;
S halál, rablás mind a király miatt -
Akasszátok föl a királyokat!*

*Hiába ömlik, hősök véretek,
Ha a koronát el nem töritek.
Fejét a szörny ismét fölemeli,
S akkor megint elől kell kezdeni.
Hiába lenne ennyi áldozat? -
Akasszátok föl a királyokat!*

*Mindenkinek barátság, kegyelem,
Csak a királyoknak nem, sohasem!
Lantom s kardom kezemből eldobom,
A hóhérságot majd én folytatom,
Ha kívülem rá ember nem akad -
Akasszátok föl a királyokat!*

(Művészetek föl a hivatalból!)

Levegőm szivem... kőszálans nyugalom.
Német, de nem ismét, több a jók határa,
Hatalmas kardok is lemezt meg, meg!
Csak mind az a jó, mind a világon meg,
De meg az a meg, mind a világon meg,
Művészetek föl a hivatalból!

Meg az a meg, mind a világon meg,
Német, de nem ismét, több a jók határa,
Hatalmas kardok is lemezt meg, meg!
Csak mind az a jó, mind a világon meg,
De meg az a meg, mind a világon meg,
Művészetek föl a hivatalból!

Levegőm szivem... kőszálans nyugalom.
Német, de nem ismét, több a jók határa,
Hatalmas kardok is lemezt meg, meg!
Csak mind az a jó, mind a világon meg,
De meg az a meg, mind a világon meg,
Művészetek föl a hivatalból!

Levegőm szivem... kőszálans nyugalom.
Német, de nem ismét, több a jók határa,
Hatalmas kardok is lemezt meg, meg!
Csak mind az a jó, mind a világon meg,
De meg az a meg, mind a világon meg,
Művészetek föl a hivatalból!

Levegőm szivem... kőszálans nyugalom.
Német, de nem ismét, több a jók határa,
Hatalmas kardok is lemezt meg, meg!
Csak mind az a jó, mind a világon meg,
De meg az a meg, mind a világon meg,
Művészetek föl a hivatalból!

Levegőm szivem... kőszálans nyugalom.
Német, de nem ismét, több a jók határa,
Hatalmas kardok is lemezt meg, meg!
Csak mind az a jó, mind a világon meg,
De meg az a meg, mind a világon meg,
Művészetek föl a hivatalból!

Levegőm szivem... kőszálans nyugalom.
Német, de nem ismét, több a jók határa,
Hatalmas kardok is lemezt meg, meg!
Csak mind az a jó, mind a világon meg,
De meg az a meg, mind a világon meg,
Művészetek föl a hivatalból!

(Művészetek)

A vers kézírata (OSZK)

Kont és társai

*Édes hazám, Magyarország,
Mi a bajod? bús az orcád,
Az orcád bús, a könnyed hull,
Alig vagy a fájdalomtól.*

*"Mi volna más bajom nékem,
Mint hogy a királyi széken
Ember helyett vadállat ül,
Uralkodik kegyetlenül.*

*Zsigmond király, te vadállat,
Ne nyomjad úgy a vállamat,
Alig bírja már a lábam,
El kell dőlnöm itt hosszában.*

*Azért tettelek királynak,
Világ első királyának,
Hogy így csúffá tégy engemet,
Kiszakítsd az életemet?*

*Én istenem, hova nézsek?
Mindenütt csak bús enyészet,
Minden tagom zsibbad és fáj,
Átkozott légy, Zsigmond király!*

*Lelkem-testem nagyon beteg,
Gyermekeim, segítsetek,
Hol vagytok ti, jó vitézek,
Merre jártok, merre késtek?"*

*Szegény haza, fiaidat
Hasztalanul hívogatod;
Az egyik rész gaz áruló,
A másik rész földönfutó.*

*Bakonyerdő sötétsége
Zsiványoknak volt a fészke,
De most benne űzött vadak
Laknak, igaz hazafiak.*

*Közöttök van – hogyan volna? –
Kont István is a vadonba',
Feje fölött sötét ágak,
Szíve fölött sötét bánat.*

*Gondolkodik jó sokáig,
Összehíja cimboráit,
Csendesen előrelépett,
És így kezdé a beszédet:*

*"Be összeolvadt a számunk!
Szegény jó Magyarországunk,
Csupán harminc ember maradt
Védeni szabadságodat.*

*Nincs mit tennünk, kicsiny a szám,
Isten veled, kedves hazám! ...
Barátim, csak egy van hátra,
Készüljünk el a halálra.*

*Föl Budára a királyhoz,
Tegyük kardunkat lábához,
Hadd vegye el életünket,
Csak ne bántsa gyermekinket."*

*Egynek sem volt kifogása,
Mind készen volt a halálra,
Fölnyergeltek, lóra kaptak,
Buda felé lovagoltak.*

*Mentek együtt egy csoportban,
Mentek némán, mentek lassan,
Némán, lassan és sötéten,
Mint a felhő megy az égen.*

*Budavárba följutának,
Király előtt megállának,
A legbölcsebb közöttük Kont,
Királynak ily beszédet mond:*

"Itt vagyunk, király, előtted,
Kiirthatd a pártütőket,
Vedd el a mi életünket,
Csak kíméld meg gyermekinket."

S leoldozták kardjaikat,
Kezők reszket, keblök dagad;
Kardjoktól kell elszakadni!
Mintha lelkek szakadna ki.

De csak mégis leoldozták,
Király előtt le is rakták,
Odarakták őket sorba,
Szegényeket, od' a porba,

A hazának képe volt ez,
Ottan hevert, mint a holttest,
A haza is, megalázva,
Rajta a gaz király lába.

Zsigmond király nagy kevélyen
Végigné a vitézségen,
Szemeit félig behúnyja,
És így kezdi cudar gúnyyal:

"Nos hát, nagy jó uraimék,
Elég már a tréfa, elég?
Meglapulunk valahára
Megkorbácsolt eb módjára.

Hát ezek a vad vitézek,
Akik a királyi széket
S koronámat fenyegették?
Kiktől szinte megijedék.

Hisz ezek jámbor koldúsok! ...
Szegény golyhók, mit busúltok?
Jól van; amért koldulátok,
Az életet megkapjátok."

A harminc vitéz föllobban
Irtóztató bősz haragban,
Láng a szívök, láng a szemök,
Fölfordúlt a világ velök.

Kont a bajúszán egyet ránt,
Megereszti vastag hangját,
S a beszéd végét se várva
Reádördül a királyra:

"Állj meg, aki istened van!
Többet nem szólsz bosszulatlan ...
Koldús vagy ám te! vagy volnál,
Ha más, ha zsvány nem volnál.

Gyermeink s nem magunk végett
Jöttünk ide kérni téged ...
Gyermek ide, gyermek oda!
Most a kocka el van dobva.

Zsvány voltál, vagy és maradsz,
És minden ivadékod az,
Vér rajtad a piros bársony,
Süssenek meg tüzes nyárson!

Gyilkoltass meg mindnyájunkat,
Ez tehozzád illő munka ...
De mit álltam szóba véled?
Haramjával nem beszélek."

Némán néz a király rája,
Hobot tűr dühében szája,
Int kezével, s a vitézek
Hóhétkézre kerülének.

És a hóhér sujtana már ...
"Megállj, mester," szól a király,
"Halljátok, aki letérdel,
S kegyelmet kér, életet nyer."

*Nincs a harminc között egy se,
Aki térdét meggörbítse,
Egy se mozdul, egy se térdel,
Állnak néma megvetéssel.*

*"Sujts!" ordít a veszett király,
"Sujts, bakó, sujts, míg egy fej áll!"
Sujt az, s hullanak a fejek,
Mint ősszel a falevelek.*

*Huszonkilenc fej hever már
Garmadában a vérpadnál,
Huszonkilenc ember vére
Száradt a piac kövére,*

*Most Kont István következik,
A végső, a harmincadik!
Ő volt akkor a hazába'
A szabadság végsugára.*

*Hogy föllépett a vérpadra,
Megreszketett az alatta;
Ott állt bokáig vérben,
Társai elfolyt vérében.*

*Összegörnyed Zsigmond király,
Az elítélt egyenest áll,
Olyan az ő tekintete,
Mint az isten ítélete.*

*Szólna Zsigmond: "Végezd, mester!"
De szólani nem tud, nem mer:
Körmét a mellébe vágta,
Fogaival ajkát rágtá.*

*Iszonyú csend ... Kont lehajlott,
A kiomlott vérbe markolt,
S a piros vért odavágja
Zsigmond fejér orcájára.*

*Ordítózás, dob pergése!
De hallik Kont mennydörgése:
"Zsigmond király, gyilkos király,
Vérünk, átkunk fejedre száll!"*

*A hóhérbárd villan, suhan,
Kont feje is a porba' van,
Úgy esett le a válláról,
Mint a nap az ég boltjáról.*

*Gaz király volt Zsigmond király,
De nem gazabb társainál;
Csak neveik különbözők,
Mind egyformák lélekben ők.*

*Meddig tart még, beteg világ,
Meddig tart még a nyavalyád?
Király-fene rágja tested,
Agyonrág, ha ki nem metszed!*

Kent's Gemini

Eds. Herren, ich habe nunmehr
1112 2. Lager? hat ein neues
zu bauen, & ein neues
1112 2. Lager? hat ein neues

about half a bushel full
Eaten by the birds.
Horned Lark suggests.

[illegible]

*And all that I am,
That's all I have,
That's all I want,
That's all I need.*

Ein offener, hohler Korb.
 Neben ihm steht ein Korb mit
 Nebenlagern, wie ein Korb.
 Neben ihm steht ein Korb mit

Lollu lollu nazzu lollu,
 Lollu lollu, lollu lollu!
 Nollu nollu li, ju nollu,
 Nollu nollu, nollu nollu?

Stony dunes fringed
 Phaceladendron divaricatum
 An egret with a black
 and white neck and feet.

Palmyra *arctica*
Leucophaea *arctica* *arctica*
Leucophaea *arctica* *arctica*
Leucophaea *arctica* *arctica*

Kinetik und -logie - welche?
 - Quant. Methoden in - mathematischer
 - Logik - statist. - physikal.
 - chem. - biolog. - psychol.

Goudvulvulge je veldag.
 Offachige veldvulvulge.
 Goudvulvulge veldvulvulge.
 Ei veldvulvulge veldvulvulge.

- Del Zentralkomitee - freimaurer:
Breslau ... Magyarenverein,
Carlshaus ...
Vedamsplatz ...

Since my last meeting, I have been
 often asked, to visit the
 Convention, and my own late
 indisposition at a distance.

*Fil Gudwin's handwriting:
Lying hand down below.
Hand raised at the end of
Each new line to the next*

Eggplant from walls, Sifajania.
 Chinese Radish, small, Luchilin.
 Fennel, yellow, from England.
 Potato, white, from America.

A vers kézírata (OSZK)

Hol van már az annyi vitát és megoszlást kiváltó *A királyokhoz* c. vers "szelídsége"? Ekkor már nyílt lapokkal játszik Petőfi. A szabadságharc sikertelensége elkészeríti, s hiszi, hogy papírra vetett gondolatai még megváltoztathatják a harcok kimenetelét.

Vesztett csaták, csufos futások!

Vesztett csaták, csufos futások!
Bármerre nézek, mást nem látok,
Miként a sár, amelybe
Követ hajítanak be,
Úgy feccsen szét a harcok mezejéről,
Oh nemzetem, képedre a gyalázat,
S a hit már-már sokak szívében gyérül,
Hogy mindörökre jármodat lerázod.
Ki ismer engem csüggedőnek?
Kislelkűséggel engemet ki vádol?
De aggodalmak néha rám is jőnek
Most a jövő rejtélyes távolából,
Jőnek, miként az éji denevérek
El-elvisítják itten magokat,
Hogy rá szívemben hidegséget érzek,

És lélekzéseem szinte elakad.
Hazám, hazám, magyar haza,
Elátkozott föld vagy hát?
Ki volt, ki így megátkoza?
Hogy rajtad a szabadság
Örökké csak földönfutó legyen,
Ki pillanatra hozzád menekül,
De amint jön, megint megyen,
Elűzik kérlelhetlenül!
Hányszor kelénk fel három század óta,
Lerázni hősleg a bilincseket!
S kardunk mindig behullt a vér folyóba,
Mely meghasított keblünkől eredt,
S ájulva amint a földön feküdtünk,
Kacagva tombolt a zsarnok fölöttünk.

Most talpon állunk újlag ...
Azért állottunk volna fel,
Hogy újra földhöz sujtsanak?
Nem, nem, most győzni vagy meghalni kell!
Csatára, nemzetem,
Halál vagy győzelem!
Föl, föl, te jobban nem szeretheted
A szép halálnál a csuf életet,
Te inkább sírba fekszel, mint mocsárba ...
De aki kész a hős-halálra,
Az diadalmaskodni fog.
Induljatok
Százezrével, miljomával
A szolgaság Egyiptomából
A szabadsági Kánaánba,
Mint Mózes népe hajdanába!
Nekik volt, van nekünk is istenünk,
Ő fog vezetni tűzoszlop képében,
S az ellenség kiomló vére léssen
A vörös tenger, melyen átmegyünk!

Közben Orlay Petrics Somától levelet kap Pestről, melyben Petőfi szüleinek anyagi gondjairól van szó, és egyúttal megírja, hogy parancsnoka, Hrabeczky Mihály őrnagy töröltetni kívánja Petőfit a tisztek sorából, mivel engedély nélkül ment szabadságra.⁶⁸ Petőfi másnap válaszlevelet ír.⁶⁹

*Petri Somának
barátilag*

*Zöld-kert-utca, Havas-ház,
3dik emelet, nro 18.*

Pesten

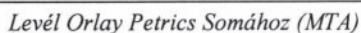
Debrecen, december 12. 1848.

Tennap kaptam leveledet, Samu pajtás, az a gyalázatos Vas Gereben iszonyú dühbe hozott. Ha már megadta a pénzt, ugy tépd el ezt a levelet, de ha még mindeddig nem fizetett, ugy keresd fel őt rögtön, s add át neki, tudom, fizetni fog, ha elolvassa. Megkaptatok-e már azt a levelemet, melyben húsz pengő forintot küldtem? ezóta régen ott kéne lennie. Ha még azon levelemre sem fizetne Vas Gereben s a húsz pengős levelet sem kaptatok volna meg, akkor eredj tüstént Vörösmartihoz, s kérj tőle a nevemben annyi pénzt kölcsön, amennyire szüksége van szüleimnek. Mondd el neki az egész dolgot. Ő bizonyosan adni fog. – Az igaz, hogy én, miután egyáltalában nem kaptam engedelmet, engedelem nélkül jöttem el a zászlóaljtól, de ezért nem volt szükség bevádoltatnom, mert magam azonnal tudtára adtam a honvédelmi bizottmánynak. Ha ezért engemet kitörölnek a kapitányok sorából, fogadom, hogy én meg őket kitörölöm moraliter az élők sorából. Körülményeim rémítő bonyolodottak, mindenáron föl kéne Pestre mennem, de az út most oly rossz, hogy oda-vissza kéne legelább tíz nap, s ennyi időre nem hagyhatom el feleségemet, ki napról napra közeledik a szüléshez. A honv. bizottmánytól még semmi feleletet nem kaptam; kérdezősködjél dolgom felől, s ha hallasz valamit, írd meg. Irj minél előbb és világosan, hogy végre mindenképen tisztában legyünk. Tiszteljük, csókoljuk édes szüleinket mind a kettem. Téged üdvözlöl feleségem, én öllelek,

*barátod
Petőfi Sándor*

⁶⁸ Orlay Petrics Soma levele Petőfihez, 1848. dec. 11-én.

⁶⁹ P. S. levele Orlay Petrics Somához 1848. dec. 12-én. In: P.S. prózai művei 651-652.

[illegible]

A szabadság-ügy még tovább bonyolódik a minisztérium és a Honvédelmi Bizottmány között, de a családi élet most több figyelmet követel.

December 15-én déli harangszóra, a nagyszerű pesti márciusi napra éppen kilenc hónap múlva megszületik Petőfi Zoltán. De nyilatkozzék erről a legilletékesebb:⁷⁰

Arany Jánosnak
barátilag

Nagyvárad

Szalontán

Kedves barátom,

Debrecen, decemb. 15. 1848.

csak két szót írok: apa vagyok, a többit olvasd a fehér papirosról: szintűgy leolvashatod, mintha ráírnám. Ma délben született fiam, kit holnap vagy holnapután fognak megkeresztelni. Keresztapja és keresztanyja bizonyos Arany János és Arany Jánosné lesz. A fiú neve Zoltán. Ölelünk benneteket!

szerető barátod
Petőfi Sándor

A levél kézírata (MTA)

⁷⁰ P. S. levele Arany Jánoshoz 1848. dec. 15-én. In: P.S. prózai művei 721.

A boldog sietséggel írt levél mellett még aznap este verssel köszönti az újszülöttet:

Fiam születésére

*Ide, ide fiamat kezembe,
Hadd szorítsam a szívemhez őt!
Mintha volnék újonnan teremtvé,
Hogy életemnek ifju lombja nőtt!*

*Üdvezellek, lelkem szép kis ága,
Üdvezellek, édes magzatom!
Sírásodnak bánatos zajába
Beleolvad örvendő dalom.*

*Kis parányom, milyen nagy örömmel
Állok itt és nézem képedet!
Kell-e még pap? örömkönnyeimmal
Keresztellek én meg tégedet.*

*Csillagász lett végre is belőlem,
Itten állok csillagom előtt,
Arcvonásit hosszasan szemlélem,
S találgatom a távol jövőt.*

*A reménynek nagy virágos fája,
Mit e csillag fénye fölmutat;
Csak ne szálljon kora dér reája,
Mely leszedné e virágokat.*

*Oh, halál, te nem lész oly kegyetlen,
Hogy magaddal rántsd idő előtt;
Nem enyém lesz ő – tartsd ezt eszedben -
A hazának nevelem fel őt.*

*Úgye, úgye, kisfiam, ha majdan
Én a sorbul kiöregedtem,
Iparkodni fogsz túltenni rajtam,
Vagy betöltöd legalább helyem?*

Vajha egykor ekkép szólalának,
 Nem-busulva sírom szélénél:
 Meghalt! de nincs kára a hazának,
 Nincs, mert lelke a fiában él.

Barátjainak.

Idő, ide járhat bármikor,
 Ha D. feleltem a felelőre id!
 Mintho' volnék időmre tavasztól,
 Hogy ottanok bűnös lennék id!

Vidovallat, laktam, míg his id.
 Vidovallat, ides magától!
 Szívesen bűnös lennék id.
 Bűnös lennék id.

Fűs parányom, melyen magy id.
 Alatt id is magy id.
 Fűs magy id? id.
 Fűs magy id.

Ötvenen laktam id.
 Alatt id laktam id.
 Ötvenen laktam id.
 Alatt id laktam id.

Id magy id magy id.
 Id magy id magy id.
 Id magy id magy id.
 Id magy id magy id.

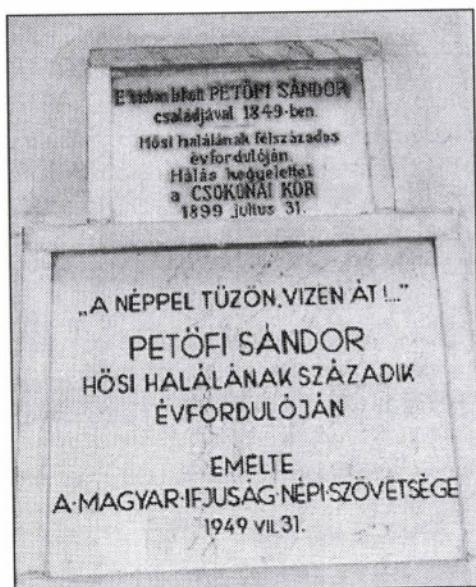
Id laktam id magy id.
 Id magy id magy id.
 Id magy id magy id.
 Id magy id magy id.

Id magy id magy id.
 Id magy id magy id.
 Id magy id magy id.
 Id magy id magy id.

Vajha egykor ekkép szólalának
 Nem-busulva sírom szélénél:
 Meghalt! de nincs kára a hazának,
 Nincs, mert lelke a fiában él.

(Debrecen.)

A vers kézírata (OSZK)

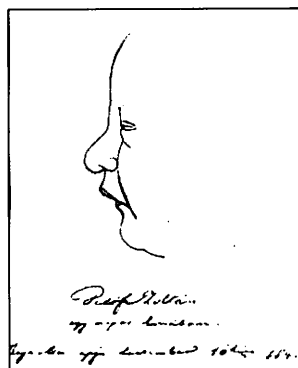
Emléktáblák a Batthyány u 16. sz. házon

A Batthyány utcai ház átépítés előtt

Az örömhírt még aznap tudatja szüleivel is, másnap pedig – az örömkönyvek mellett – azért a pap is megkereszteli a csecsemőt. Mivel a gyermek oly gyöngé volt, hogy apja – mint írja – először azt hitte, halva született, hiszen Júlia igen hosszasan vajúdott, már másnap Lázár Miklós káplán megkeresztelte a közeli Szent Anna plébánián. Bizonyára Júlia vallásos szülei kívánsága volt, hogy a gyerek katolikus legyen. Evangélikus lelkész ekkor nem is volt Debrecenben. Fél év múlva Petőfi így vall erről fia életrajzában:⁷¹

*Reám és feleségemre nézve maradt volna, mint született, becsületes pogány embernek; de ipam és napam kedvéért, kik igen buzgó keresztények, meg kellett kereszteltetnem. Gondoltam tehát, hogy leg-
alább a neve legyen pogány, s lett belőle Zoltán.*

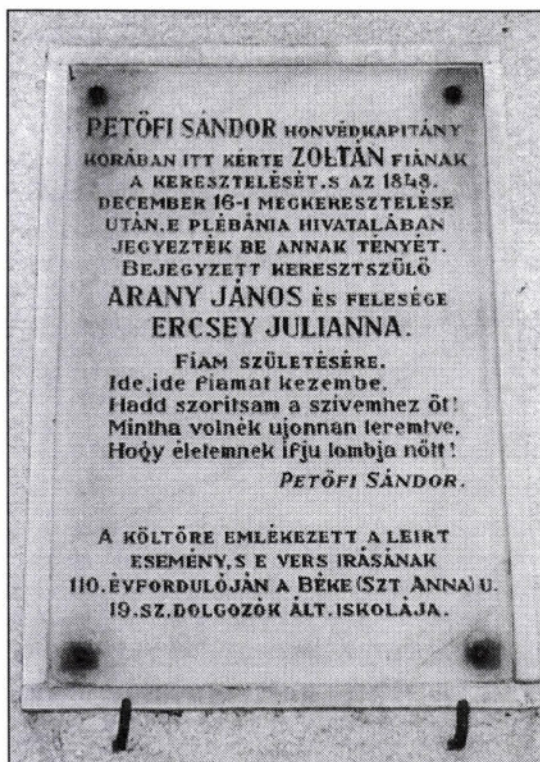
*Petőfi Zoltán
egynapos korában*

A keresztszülők, Arany János és felesége nem voltak jelen a keresztelés szertartásán, hiszen néhány napja mentek haza Debrecenből Szalontára. Petőfi apai büszkeséggel örökíti meg egynapos gyermeke arcvonásait ismert rajzával.

[illegible]

Keresztelési anyakönyvi bejegyzés

⁷¹ P. S.: Zoltán fiam életrajza héthónapos koráig. P.S. prózai művei 533-535.

Emléktábla a Szent Anna Plébánia falán (21. sz.)

A Zoltán *fiam életrajza* több apró részletet örökített meg, s az sem lényegtelen, miként látja – iróniává szelídülve – néhány hónap távlatából ezeket az eseménydús debreceni hónapokat:

Született Zoltán fiam december 15. 1848. déli tizenkét órakor Debrecenben, a Harmincad utcában, Ormós szabó házában, az utcára nyíló kapu melletti szobában.

Szeptemberben beállván katonának, feleségemet szüleimhez vittem Erdődre, de az ottani lakás később az oláh lázadás miatt nem lévén eléggé biztos, Debrecenbe szállítám őt, hol zászlóaljammal feküdtem. Így érte szegény fiamat, hogy Debrecenben született.

Debrecenben és ami több: pénteki napon.

Azaz jobban mondva: "pénteki napon és ami több, Debrecenben!" mert Debrecen még a pénteknél is veszedelmesebb, elannyira, hogy ha a magyar függetlenség balul üt ki, azt nem másnak köszönhetjük, hanem annak, hogy Debrecenben kiáltott ki. Micsoda gondolat is volt az, egy nemzet függetlenségét olyan városban proklamálni, hol a házak kapujára ez van írva: "Aki bejön az udvarra, tegye be az

ajtót, mert kimegy a disznó." Legalább annak a háznak a kapuján, ahol fiam született, ez állott.

December 14-én este Tacitusról beszélgettem feleségemmel, midőn hirtelen rosszul lett. Egész másnap délig a legirtózatosabb kínokat szenvedte, miknek visszagondolása most is megrázkodtatja lelkemet; már eszem ágában sem volt, hogy a szülést túl fogja élni szegényke, mert különben is oly kicsiny, vékony és gyöngye, vagy legalább ennek látszik, hogy a szellő is könnyen elbánhatnék vele. Fiam is oly gyöngye, oly hideg, oly kicsiny, mondhatnám oly alaktalan volt, hogy az első pillanatban halva születettnek véltem. Harmadnapos korában megbetegedett, s a betegség még inkább elcsigázta; de nemsokára fölgyógyult, s azután folyvást szemlátomást gyarapodott.

Itt következnek a már idézett sorok, majd így folytatja Petőfi:

Keresztapja Arany János, a világ egyik legnagyobb költője s legbecsületesebb embere; keresztanyja Arany Jánosné, amily egyszerű asszony, oly jó feleség és anya.

Én is, Juliska is végtelenül örültünk fiam születésén, de bizonyára legnagyobb öröme volt ezen az én boldogult jó szüleimnek.

Az életrajz lapjain Petőfi megörökíti fia és az utókor számára a nagyszülők örömét is:

Apám ezt írta Pestről december 20-án: "Szeretett gyermekeim, először is csak állandó egészséget kívánok az istentől szeretett Zoltánomnak és Juliskámnak és neked Sándorom. Megkaptam leveledet, lelki örömet éreztem, ugyszinte édesanyád is, hogy az isten békeségesen megszabadította kedves Juliskánkat a szülés mellett. Ezután is kívánunk friss egészséget az ártatlan Zoltánomnak, hogy nagyra nőjön. Ugyan 20-án örömemben hozattam egy icce bort, és poharat emeltem, hogy még nekem is lehet unokámról beszélni. Örömemben Gyurinak is vettem egy messzely bort, mint régi szolgádnak, fiam. Csókolunk, szeretett gyermekeim. Zoltánnak kardot kell szerezni, mert különös esztendőben született, hogy minden kisgyermek oldalán kardot kell látnunk. Eddig különös vágyásom volt a harcra, de most már tízannyi van, hogy kedves unokám ne jusson a pogányok kezébe. Csak az isten egészséget adjon, nem maradok itthon." Anyám ezt írta e sorok után: "Kedves szeretteim, bocsássatok meg, hogy az öreg annyi bohóságot írt. Nagy öröm lepte meg ötöt, hogy megmaradt életük mind Juliskának, mind Zoltánának. Kivánnék addig élni, míg az ajkaimhoz szoríthatnám és egy meleg csókkal illetném kedves unokámat."

Szegény anyámnak nem teljesedett e kívánsága; meghalt, mielőtt láthatta volna. Csaknem utolsó szava is az volt: "Hát én már nem láthatom az én kedves kis unokámat!"

Apám a tél folyamán egyszer Pestről Debrecenbe szökött, s ott látta Zoltánt, s határtalan gyönyöre telt benne. Onnan visszament ismét Pestre, s nemsokára bekövetkezett halálaig beszédének kedvenc és fő tárgya volt unokája, s halálos ágyán, mikor már beszélni nem tudott, karjait úgy mozgatta, mintha kisgyermeket ringatna, ezzel akarván tudtára adni anyámnak, hogy a kis unokáról gondolkodik. Oh fiam, ha felnősz, légy tisztelettel és szeretettel e két szent öreg emléke iránt, kik engemet oly végtelenül szerettek, s kik tégedet is, ha meg nem halnak vala, oly végtelenül szerettek volna, mint csak szerethet anyád és apád.

Petőfi sorai alapján meglevenedik a kis család debreceni élete, az újszülöt-tel való szeretetteljes foglalkozás és a vele kapcsolatos gondok:

Eleinte nagyon jó gyermek volt a fiam. Két összetett karos szalmaszék volt az ágya, s ott, ha elálmosodott, minden ringatás nélkül szépen elaludt; de később Vörösmartiné és Vahot Sándorné mindig ölbe vette és hurcolta, s ezáltal úgy megszokta a ringatást, hogy azóta néha példa nélküli vesződésekkel lehet csak elaltatni. Más bajunk is volt vele mindjárt születése után, az, hogy semmi szín alatt sem akart szopni néhány hétig. Mindig elfáradt az egész háznép, míg valahogy nagy nehezen a szájába tukmálhattuk az emlőt.

Egy hónapig anyja szoptatta, de miután én januáriusban Erdélybe mentem a hadsereghez, szegénynek a búsulás miatt megromlott és elfogyott a teje, s ekkor dajkakézre került fiam. Első dajkája egypár nap múlva elment a katonák után, második dajkája valami egy hónapig szoptatta, aztán megbetegedvén elment, a harmadik maig szoptatja.

Első bravúrja az volt fiamnak, hogy kéthetes korában fölült az ágyán. E testgyakorlat annyira megtetszett neki, hogy aztán folyvást praktizálta, Persze csak néha sikerült neki, s akkor is oly fáradtsággal, hogy elvörösült és elkékült bele.

Néhány nappal Zoltán születése után érkezhettek Petőfihez a december 16-i nagyszombati csata híre. Petőfi elbeszélő költeménybe kezdett *A nagyszombati csata* címmel, de ez töredék maradt:

A nagyszombati csata

*Föl, föl magyarok,
Harcolni vitézül!
Zeng a riadó szilajúl, komoran,
Szörnyű csata készül.*

*Szörnyű csata lesz ... jön előre az ellen,
Mint sáska-sereg!
Nem dőbben-e meg,
Bármilyen erős, nagy a szív a kebelben.*

*Ahány a magyar,
Tízannyi a morva, cseh, német,
Kik szent jogokat s szabad embereket
Gyilkolni jövének.*

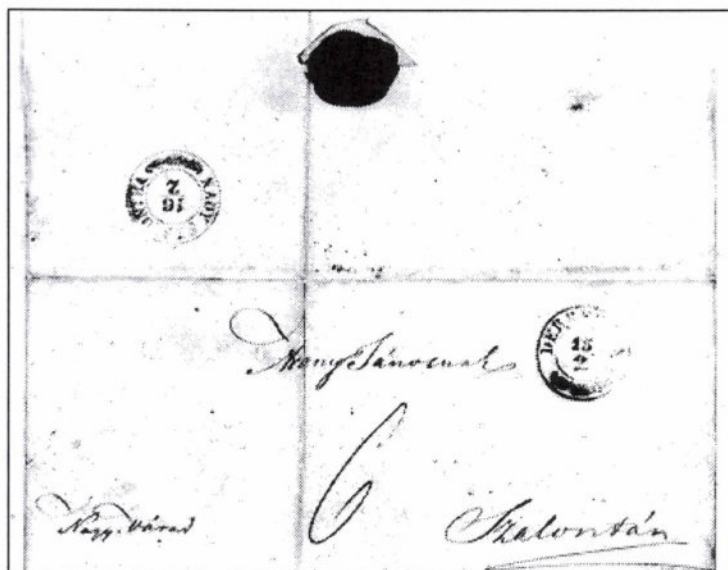
*"Vernek sziveink, de lelkesedéstül
S nem félelem által, az ellen akárhány!
Vezess soraikra, hazánk lobogója,
Szép földi szivárvány.*

*De mit pazaroljuk a szót? mi teszünk
Hallgatva ... előre ... az ellen elé!
Nézz ránk haza! itt lesz egy új Marathon
Vagy Thermopülé!"*

*S harcoltak erősen,
Vad lelkesedéssel,
Az elkeserült szív
Órjas erejével*
.....

[illegible]

Prof. Sander

A levél kézirata (MTA)

Tudunk arról is, hogy még december 20-a előtt Garay János levelére válaszol. Debrecenben Petőfi eléggé élénk társadalmi életet élhetett. Egy baráti társaságban kardot cserélt Rickl József kereskedővel, aki lovas nemzetőr főhadnagy rangot viselt. Petőfi tehát díszkardját szolgálati fegyverre cserélte és készülődött a harctérre. Miközben katonai terveit szövögette, s karácsony este levelet írt Kossuthnak, a Honvédelmi Bizottmány elnökének, még Pestre:⁷²

Kossuth Lajos
polgárnak

tisztelettel

Pesten

Tisztelt Polgártárs!

Debrecen, december 24. 1848.

Nem kérek bocsánatot alkalmatlankodásomért, mert nem a magam, hanem a haza érdekében írom e levelet. Mindenki látja s Ön legjobban, hogy egynek vagyunk legnagyobb híjában, a vezéreknek. Ha sejtésem nem csal – s az én sejtéseim nem szoktak csalni – bennem van annyi erő, hogy, ha pályám nyílik, egyike leszek azon vezéreknek, kiknek Magyarország szabadságát fogja köszönni. Azért kérem Önt, nevezzen vagy neveztesen ki engemet őrnagynak, hogy minél előbb saját számadásomra és felelősségemre játszhasam a hazamentés nagy tragoediájában. Nevezzenek ki azon táborhoz, melynek legnagyobb és legnehezebb tennivalói lesznek, mert az én erélyem és bátorságom ott éri tetőpontját, ahol mások kétségbeesnek. Legrosszabb esetben, ha a fátum könyvébe más volna írva, mint az én szívembe: szaporítani fogom azok számát, kik, ha életökkel nem hozhattak is hasznót a hazának, legalább halálukkal becsületére váltak. Ismétlem: e kérelmemre semminemű önérdék, egyedül a hazaszeretet ösztönzött. Ha ambícióból tenném ezt, milyen nyomorú ambíció volna az, hogy valaki őrnagyságot folytadjék, ki máshol, mint én a költészetben, már régen generális. És éppen ez, eddig kivivott nevem kezeskedik afelől, hogy könnyelműen, komolyabb megfontolás nélkül bizony nem akarhatok olyan helyet foglalni el, hol eddigi szép híremet tönkretetheti a balsors. Őszintén nyilatkoztam, mintha magammal beszéltem volna, meg lévén győződve, hogy, ha egyebet nem tesz is Ön, legalább nem fogja balramagyarázni soraimat. Ha jobbnak látja Ön kérésemet nem teljesíteni, szolgálni fogok a hazának mint kapitány, vagy ha ezt is elveszik tőlem, mint közkatona. Ha pedig kinevez Ön őrnagynak (de honvédekhez, nem pedig nemzetőrökhöz, arra kérem, hogy ez januarius 1-jén történjék, Én csak februarius 1-jén mehetek rendeltetésem helyére, de igen ohajtom, hogy kineveztetésem az év első napjára essék, minthogy az születésem napja. Én nagyot tartok az ily kicsinyiségek felől. Isten Önnel!

tisztelő polgártárs
Petőfi Sándor
kapitány a 28dik honvéd-zászlóaljnál.

⁷² P. S. prózai művei 756–757.

Kossuth Petőfit forrófejű ifjúnak tartotta, akit a politikai pályától érdemes távol tartani. Még április végén Tompa Mihály Arany Jánoshoz írott levelében említi:⁷³

/Kossuth/...állítólag nem akarja őket⁷⁴ komolyan venni és egy társaságban így nyilatkozott róluk, hogy: az ilyen szenvedélyes, pezsgő vérű, meggondolatlan fiatal legények után nem szabad indulnia egy komoly politikusnak sem.

Mégis, Kossuth közbenjárására a hadügyminisztérium február 1-ig szabadságot engedélyez Petőfinek. Ezzel elintéződik zavaros, régen húzódó, és már-már fegyelmi következményekkel járó szabadságolási ügye. Szilveszteri – és születésnap – versében, *Az év végén* címűben szorongásos balsejtelemmel néz a jövő év elé, s másnap, *Új esztendő napján, 1849* című versében szintén csak a szabadságharc eseményeire gondol.

Az év végén

*Indulsz, pályavégezett év,
Menj ... de várj, ne menj magad,
Sötét van a másvilágba',
Jó lesz egy kis égő lámpa:
Vidd magaddal dalomat.*

*Megpendítem, régi lantom,
Megpendítem húrjaid;
Már régóta vagy te nálam,
Sokat szóltál ... megpróbálom,
Tudnál-e még valamit?*

*Ha valaha szépen szóltál,
Most legyen szép éneked;
Légy méltó neved híréhez,
Tedd még ünnepibbéké ez
Ünnepélyes percekét.*

⁷³ Petőfi Adattár II. 87.

⁷⁴ Petőfit és Vasvárit, és talán a márciusi ifjakat.

És ki tudja? tán utolsó
Legutolsó lesz e dal;
Tán ha téged most leteszlek,
Többé majd föl sem vehetlek,
Hangod, életed kihal.

A hadistenhez szegődtem,
Annak népéhez megyek;
Eszteendőre hallgat a dal,
Vagy ha írok, véres karddal
Írok költeményeket.

Zengj tehát, zengj, édes lantom,
Zengd ki, ami benned van,
Szólj vadul, és szólj szelíden,
Ragyogóan és sötéten,
Szomorúan és vigan.

Légy vihar, mely haragában
Ősi tölgyeket szakít,
Légy szellő, mely mosolyogva
Csendes álomba ringatja
A mezők fűszálait.

Légy tükör, melyből reám néz
Egész, egész életem,
Melynek legszebb két virága
A mulandó ifjuság s a
Múlhatatlan szerelem.

Adj ki minden hangot, lantom,
Ami benned még maradt ...
A nap is, midőn lemégyen,
Pazarolva földön égen
Szétszór minden sugarat.

S szólj erősen, lantom, hogyha
Már utolsó e dalod;
Hirtelen ne haljon ő meg!
Zengjék vissza az időnek
Bércei, a századok.

At is megértem.

Intelek: gyönyörűen! és
ahogy a legszebb megértem
több mint a többi világon!
De lassan egy kicsit
Vidék megértem: csaknem!

Elgondolom: egy katonát
Elgondolom: katonát!
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

De inkább: egy katonát.
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

De inkább: egy katonát.
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

De inkább: egy katonát.
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

De inkább: egy katonát.
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

De inkább: egy katonát.
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

De inkább: egy katonát.
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

De inkább: egy katonát.
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

De inkább: egy katonát.
Nálam: egy kicsit a világon!
Több: katonát és megértem!
Tudom: egy katonát!

(Tudom)

A vers kézírata (OSZK)

Új esztendő napján

*Megérte ezt az évet is,
Megérte a magyar haza,
A vészes égen elborult,
De nem esett le csillaga.
Meg van vagdalva, vérzik a kezünk,
De még azért elbirjuk fegyverünk,
S amerre vág,
Ott hagyja fájó mély nyomát.*

*Ott hagyja fájó mély nyomát,
Haramja-csorda, képeden,
Hogy majd az ítéletnapon
E bélyeg vádolód legyen,
Vádlód az uristen színe előtt,
És gyűjtsa rettentő haragra őt
Teellened,
Ki ránk veszett fogad fened.*

*De mi az ítélet nekünk!
Ha lesz is az, sokára lesz,
És ami több és ami fő,
Az isten könyörületes,
Még majd kegyelmet adna nekik ő ...
Ne váraozzunk! e vérengező
Kutyák felett
Tartsunk magunk ítéletet.*

*Tartsunk oly véritéletet,
Hogy elborzadjon e világ,
Mindaddig szórjuk rájuk a
Szörnyű halálos nyavalyát,
Amig hirmondónak marad csak egy,
Ki majd otthon reszketve mondja meg,
Hogy jaj neki,
Ki a magyart nem tiszteli!*

*Nekünk az isten most kevés,
Mert ő nem eléggé kemény,
Hozzád imádkozom, pokol,
Az új esztendő ünnepén:
Öntsd szíveinkbe minden dühödet,
Hogy ne ismerjünk könyörületet,
Mig e gazok
Közül a földön egy mozog!*

Az 1848. év utolsó napján lát napvilágot a *Fiam születésére* c. verse az Életképekben. Január 2-án Petőfi belép a debreceni Pogári Casinóba. Ugyanezen a napon Arany János küldi újévi jókívánságait, melyekre Petőfi 7-én válaszolt:

Arany János
jegyzőnek
barátilag, polgártársilag, komailag
és mindenféleképen

Nagyvárad Szalontán
(Dunghill-street, nro 7777, 5. amal.)⁷⁵

Kedves Jánoskám,

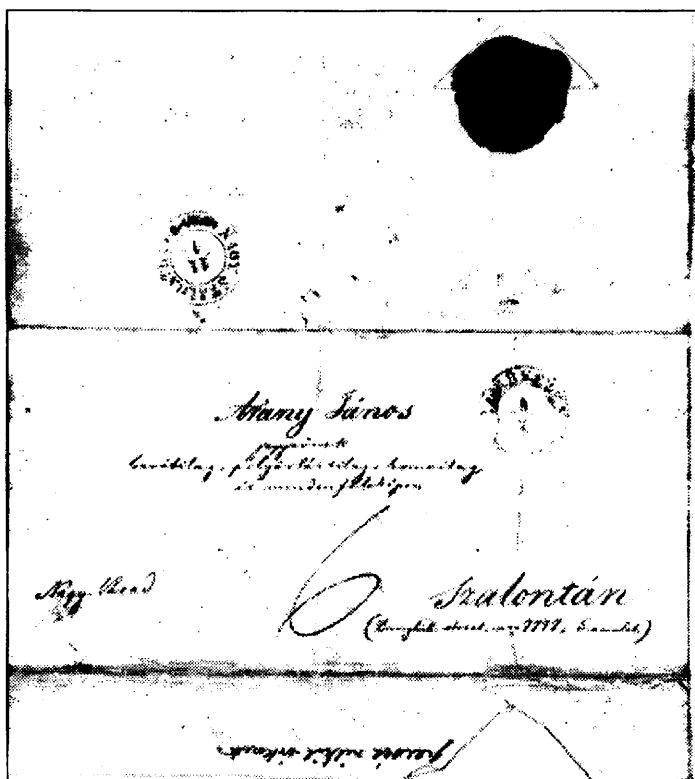
Dhebrece (a la Szalontha) januárius 7. 1849.

te nagy papirosra irtál nekem, én még nagyobbra írok, te keveset irtál, én még kevesebbet írok. Nem is reméltem, hogy valaha még írunk egymásnak, mert már bizonyosnak hittem, hogy Windischgratz elcsipett Pesten s besorozott cserepárnak. Hál' istennek, nem úgy történt. A haza elveszett ugyan, de te legalább megmaradtál. Bizony, ad vocem kapanyél, kedves barátom, kutttyául vagyunk... de ne busulj, én még élek, s kardomat nem huztam ki hüvelyéből, és ki fogom huzni, s ki tudja, kardommal együtt mit húzok ki a hüvelyből, milyen diadalmak fognak ragyogni e kard élén! De mielőtt hazámat menteném meg, meg kell mentenem családomat, és ezt a ti segítségtek nélkül talán nem tehetem. Azért figyelj. Nem kérlek, mert ha barátom vagy, kérelem nélkül is teljesíted, ami tőled telik, ha barátom nem vagy, kérelmemre sem fogsz tenni semmit, és én nemcsak hiszem, de tudom, hogy barátom vagy, tehát minden kérelem nélkül előadom szándékomat. Feleségemet, mihelyt egy kicsit föl-épül, gyermekével együtt hozzád szállítom jobb idők bekövetkeztéig, bizván őket a ti gondjaitokra. És ebben úgy hiszem semmi nehézség sincs, ez megtörténhetik, de a földolog az, ami következik. Nekem, meglehet, hogy távoznom kell, s nem tudom mikor? tán ha ma nem, holnap. Napam is haza fog menni, mert tennap úgy összevesztünk, hogy csaknem pofozásra került a dolog, sőt ennél is többre. Feleségem tehát egyedül maradhat itt gyermekével, s egyik oly tehetetlen, mint a másik, és nem lesz senkiök egész Debrecenben. Azért (ha engedik körülményeitek!) küldd vagy hozd ide komámasszonyt, hogy együtt legyen feleségemmel vagy két hétig, mikor aztán Szalontára mehetnek mind a ketten sőt hárman, vagyis harmadfelen. Ha nem jöttök, nem fogok zúgolódni, mert tudni fogom, hogy teljes lehetetlen jönetök; ismerlek benneteket. Sőt még azt is hozzá teszem: ha jöhettek, de csak igen nagy áldozattal, úgy ne jöjjetek, mert nem tudom, leszek-e valaha képes nektek igen nagy áldozatot meghálálni? legfőllebb annyit ígérhetek, hogy a költségeket levonom abból a pénzből, mellyel én tartozom nektek. Többet nem szólok erről. A huszonöt pengőt eltaga-

⁷⁵ Tréfás angolsággal: Szemétdomb utca, 5. emelet.

dom, hogy nem kaptam meg; megkaptam ugyan, de én eltagadom; hírét sem hallottam annak a levelednek, melyben az a pénz volt. Zoltán fiam csókolja keresztanyját, kedves keresztapjának pedig nagyokat prüsszent ... alulról. Én meg azt üzenem neki, hogy minél előbb írja meg a verset rája, ha még oly podagrában vagy letargiában van is. Isten veletek mindnyájatokkal! tisztelünk csókolunk illendőképen, s elvárunk benneteket akár személyesen, akár levélben, amint lehet. Én pedig vagyok

kedves komád
Petőfi Sándor

A levél címzése (MTA)

Antonia Brown

Proposition

[illegible]

Mint tudjuk, január első napjaiban a kormány Debrecenbe menekült. Windischgrätz csapatai január 5-én megszállták a fővárost. Petőfi azonnal tollat ragad:

Buda várán újra német zászló!

*Buda várán újra német zászló!
Hova legyen lelkem haragjától?
Arcunk piros, de nem zsarnok-vértül,
Hanem saját szívünk szégyenétül.*

*Egy kezünkön rajt van a lánc ismét;
Várjuk-e, hogy amaszt is lekössék?
Hogy megint a régi nóta járja,
En kinunkra, világ csúfságára?*

*Kár azoknak a szabadság kardját
Kézbe venni, kik csak azért tartják,
Hogy a zsarnok a porig alázza,
S száradjon rá vér helyett gyalázat.*

*Tedd le azt a fegyvert, magyar nemzet,
Téged isten nem arra teremtett,
El onnan a csataterrről, lódulj,
Messziről nézz csak rám a kuckóból!*

*Ha urad jön, térdepelj le szépen,
S csókold meg a korbácsot kezében,
S várd el békén, míg reád halált szól,
És kirúg a nemzetek sorából!*

*Oh hazám, oh nemzetem, magyar nép,
Nem döbbsz meg, nem riaszt föl e kép?
E rettentő gondolatra fel kell
Állandod, habár a sírban fekszel:*

*Azt hiszem, hogy ami most levágott,
Balsorsod volt és nem gyávaságod,
S ha a balsors csüggedést nem hoz rád,
Elszegődik a szerencse hozzád.*

*Új erővel és új bátorsággal
Álljunk szembe ama haramjakkal;
Szent az ügyünk, velünk van az isten,
Vagy velük sincs, ha mivelünk nincsen.*

*Dobogjatok szíveink kevélyen,
Diadalmunk előérzetében!
Pirulj, arcunk, pirulj zsarnok-vértül,
És ne saját szívünk szégyenétül!*

Petőfi megdöbbenve tapasztalta, hogy ilyen súlyos politikai helyzetben a képviselőknek még van kedve kártyázni és szórakozni. Felháborodásának hangot is ad a *Históriai jegyzetek* címmel e napokban megkezdett munkájában, amelyben naplószerűen kívánta megörökíteni a forradalom és a szabadságharc fontos eseményeit. A feljegyzések személyes vonatkozásaiból és kevert kronológiájából arra következtethetünk, hogy Petőfi ezeket a jegyzeteket valami más művébe akarta bedolgozni. Mivel ez a munka is az 1848-49-es debreceni hónapok termése, álljon itt a teljes szöveg.⁷⁶

⁷⁶ P. S. prózai művei 528-530.

Históriai jegyzetek

1848. Március 15-kén egész nap esett az eső ... az ég a megszületett szabadságot keresztezte. Szekrényesi városkapitány azt kérdezte Landerertől, kell-e katonaság? Landerer azt felelte, nem. Délután a városház termében Nyári és Klauzál táblabíráskodtak, a rend, a rend! volt minden második szavok. Az a hír terjedt, hogy katonaság jön, senki sem ijedt meg, azt kiabálják, fegyvert! A helytartótanács előtt Klauzál szónokolt; a forradalom küldte, s oly alázatosan és reszketve hebegett, mint tanítója előtt az iskolás fiú; ha lenn az udvaron és utcán 20000 ember nem kurjongat, kidobták volna, azt gondolván, hogy talán kéregető armer Reisender.⁷⁷ Táncsicsot a színházba vitték, onnan jött a városházához, s köszönetet rebegett. A helytartótanácsához küldött válaszmány állandóan megmarad, másnap 16-kán Irányi ezt forradalmi válaszmánynak találja mondani. Nyári hevesen, csaknem dühösen protestál minden forradalmi szó ellen, tagadja, hogy ez forradalom. 16-kán a város kivilágítva. Rendkívüli néptömeg; példátlan rend és öröm.

1849. A koronát a vasuton el akarták lopni. Szolnok helyett Vácra indult a vonal,⁷⁸ hol Simunicot⁷⁹ lenni hallották. Palota táján vette észre egy utazó, hogy Vácra mennek, s úgy fordították vissza a von(al)t. Éjjél volt, a vonal ablakai a hidegtől be voltak fagyva. – A debreceni utban fölfordult az a szekér, mely a koronát hozta. – A követek Pesttől Debrecenig mindig kártyáztak, s itt, akikkel legelőször találkoztam, arról értekeztek fülem hallatára, hogy a ferblit sántával, vagy sánta nélkül jobb-e játszani? azon pillanatban, midőn a Pest melletti eldöntő csata hírét vártuk, midőn a nemzet az élet-halál-perceket élte! ilyen elaljasodást alig mutat a világtörténet.

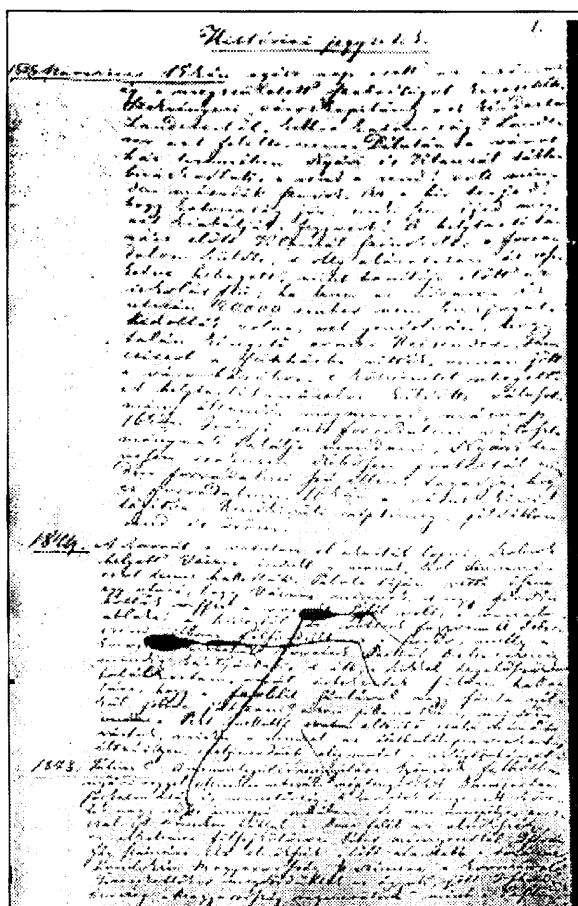
1848. Július 5. A nemzetgyűlés megnyitása, Gyönyörű felhőtlen nyári reggel. Minden utcán néptenger. A Duna-parton sorkatonaság és nemzetőrség. A karzatok tömve. A követek nagy része ünnepi ruhában, de nem ünnepélyes arccal. A teremben háttal a Duna felől az elnökszék, ez alkalomra fölfejkötözve bíbor mennyezettel István fhg számára. Az elnökszék előtt alantabb a tribün, homlokán Magyarország címere a koronával. Tizenkettőkor megdördültek az ágyuk, jött István herceg, "Magyarország regenerátora", mint a Pesti Hirlap állította. Mikor a miniszterek lépegettek a terembe, az éljenezni kezdőket lepisszegették, csak Kosut beléptével harsant meg az éljen. Szemere Bertalan öltözete legcifrább, Deáké legegyszerűbb. Mikor István jött a hidon, a nemzetőrök a "Gott erhalté"-t⁸⁰ muzsikálták.

⁷⁷ vándor koldus

⁷⁸ vonat

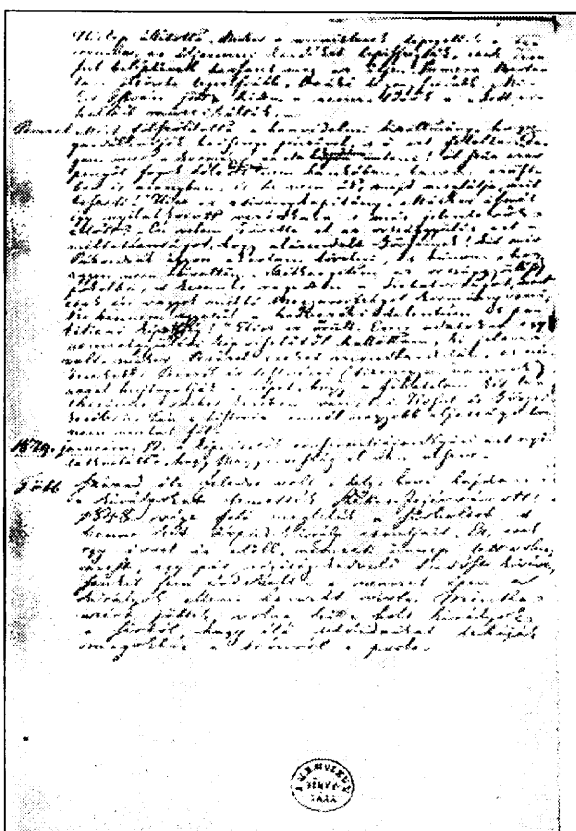
⁷⁹ császári altábornagy

⁸⁰ osztrák császári himnusz

A Históriai jegyzetek kézirata (OSZK)

Perczel Mór felszólította a honvédelmi bizottságot, hogy gazdálkodjék a hadsereg pénzével, s ő ezt felelte: "Engem mer a kormány gazdálkodásra inteni! ötszázezer pengőt fogok tőle kérni s nem bankóban, hanem ezüstben meg aranyban, és ha nem ad, majd meglátja, mit teszek!" Hisz ez zsványkapitány. Máskor ismét így nyilatkozott vezérkara s más jelenlevők előtt: "Énvelem követte el az országgyűlés azt a méltatlanságot, hogy alárendelt Görgeinek! kit már Pákozdnál agyon akartam lővetni, s bánom, hogy agyon nem lővettem. Szétkergetem az országgyűlést pokolba, s kezembe ragadom a diktátorságot, mert csak én vagyok méltó Magyarországot kormányozni; énbenem egyesül a hadvezéri talentum s politikai képzettség!" Hisz ez örült. Ezen adatokat egy nemzetgyűlési képviselőtől hallottam, ki jelen volt, mikor Perczel ezeket mondta. Aztán, ez még derekabb: Perczel és testvérei (tizenegyen vannak) azzal bujtogatják a népet, hogy a főhatalom két lutheránus kezében van, ti. Kossut és Görgei kezében. Tán a história ennél nagyobb aljasságot nem mutat föl.

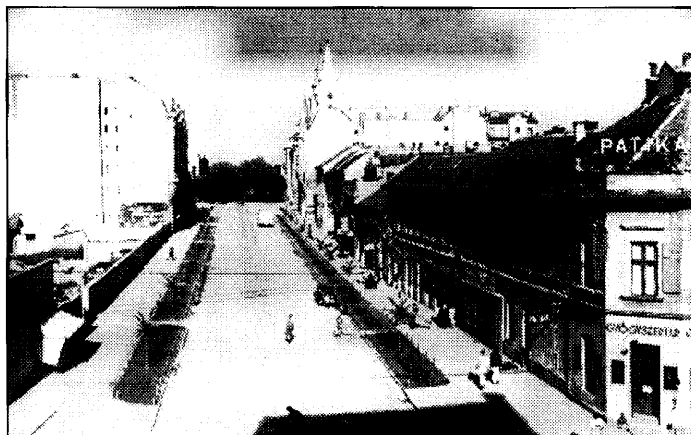
A Históriai jegyzetek kézirata (OSZK)

1849. januárius 12. a képviselők konferenciája. Nyári azt nyilatkoztatta, hogy Magyarország el van veszve.

Több század óta feledve volt a hely, hová hajdan a királyokat temették Székesfehérvárott. 1848 vége felé meglelék a sírboltot s benne két Árpád-király csontjait. Ez, csak egy évvel is előbb, nemzeti ünnep lett volna, most, egypár régiségkedvelő tudóst kivéve, senkit sem érdekelt ... a nemzet épen a királyok elleni harcát vívta. Mintha azért jöttek volna ki e holt királyok a sírból, hogy élő utódaikat lehíják magukhoz a trónról a porba.

Különösen közel jött Petőfihez a politika, hiszen ekkor a kormány már Debrecenben van, s ő mindennap várta, hogy kijelölik katonai szolgálati helyét. Január elejétől a szabadságharc eseményeivel és a politikai élet alakulásával fog-

lalkozik. Nem így apósa, Szendrey Ignác, aki január első napjaiban két házat vásárol Debrecenben. Erre a lépésre valószínűleg az a súlyos családi konfliktus készítette, amely január 6-án történt anyós és vej között, s amelyről Petőfi említést tett Aranyinak írott levelében, de az is lehet, hogy a veszekedés éppen emiatt robbant ki. Az egyik házat az akkori Varga utcán, (ma Szent Anna u. 7.) a fiataloknak vásárolta, a másikat a Péterfián (ma Kálvin tér 3.) maguknak. A fiataloknak, leginkább az unoka jövőjére gondolva, egy tanyát is vásárolt a székesi részen.

Szent Anna u. Szendrey Ignác a Szent Anna utca elején házat vásárol a fiataloknak

Szendrey Ignác

A családi perpatvarok zajában keletkezett az *Európa csendes, újra csendes...*
c. verse.

Európa csendes, újra csendes...

*Európa csendes, újra csendes,
Elzúgtak forradalmai...
Szégyen reá! lecsendesült és
Szabadságát nem vívta ki.*

*Magára hagyták, egymagára
A gyáva népek a magyart;
Lánc csörög minden kézen, csupán a
Magyar kezében cseng a kard.*

*De hát kétségbe kell-e esnünk,
Hát búsuljunk-e emiatt?
Ellenkezőleg, oh hon, inkább
Ez légyen, ami lelket ad.*

*Emelje ez föl lelkeinket,
Hogy mi vagyunk a lámpafény,
Mely amidőn a többi alszik,
Ég a sötétség éjjelén.*

*Ha a mi fényünk nem lobogna
A véghetetlen éjen át,
Azt gondolhatnák fönn az égben,
Hogy elenyészett a világ.*

*Tekints reánk, tekints, szabadság,
Ismerd meg mostan népedet:
Midőn más könnyet sem mer adni,
Mi vérrel áldozunk neked.*

*Vagy kell-e még több, hogy áldásod
Ne érdemetlen szálljon ránk?
E hűtlen korban mi utolsó,
Egyetlen híveid valánk!*

Január 10-én az Alföldi Hírlap, amely egy héttel korábban közölte a *Csata-dal* c. versét és a képviselőházhoz annak idején írott levelét, most cikket jelentet meg Petőfitől arról, mi a teendő a főváros elvesztése után.⁸¹

Megtörtént. Budapest az ellenség kezében van. Sokat veszítettünk, de koránsem mindent, s e bal esetnek bal következése csak úgy lesz, ha most elcsüggedünk. Ez lenne ránk nézve a legkárosabb, és ami több, legszégyenítőbb. Ekkor csakugyan megérdemlenők, hogy mindent veszítsünk.

Ami engem illet, én e csapástól nemhogy kétségbe esném, sőt örülök rajta, mert tudom, hogy kára mulékony, haszna végtelen lesz. Megrázott bennünket az ellenség, megrostált; a szemét és konkoly kihull, a java mag benn marad. Most minden félbarátunk és titkos ellenségünk átmegegy a győzedelmesekhez, s hogy eddig is mi nem vagyunk a győzők, onnan van, mert ezek közöttünk voltak. Míg azt nem tudjuk, ki mind ellenségünk, hogy diadalmaskodhatnánk?

⁸¹ P. S. prózai művei 603-605.

E szempontból nézzétek ezen eseményt, hazámfiak, s ahelyett, hogy tán káromolnátok, áldjátok az igazságos istent, ki ránk e jótékony csapást mérte. Igazságos az isten, rettenetesen igazságos! Ő elválasztja előbb a gonoszokat tőlünk, s azután vívatja ki velünk a szent ügy győzedelmét, hogy abban egyedül a jók vegyenek részt, s közénk ne vegyüljenek amaz elvetemedett gazok a büntetés helyett jutalmat nyerni a szabadságtól, melyet alattomban gyűlöltek.

Mert győzni fogunk, honfitársaim, ez oly bizonyos, mint hogy kétszer kettő négy. És ezt nem az ábrándos csalékony remény mondja nekem, hanem a csalahatatlan világtörténet. Aki a múltba néz, a jövőbe lát, épen úgy, mint látni a víz mélyében a magas eget. A történet azt bizonyítja, hogy minden eszme csak akkor győz, ha világszerűvé lesz, de akkor okvetetlenül győz, akkor könnyebb magát a világot megsemmisíteni, mint azon eszmét kiirtani. Így volt hajdan a keresztyénséggel, így van most a szabadsággal.

Eddig csak egyes emberek vagy egyes nemzetek állottak föl a szabadság mellett, s lenyomták őket; a múlt évben egész Európa egyszerre kiáltotta el ama nagy szent szót, mely az emberiségnek új megváltója, s Európát nem fogják lenyomhatni.

Sőt inkább máris lenyomták, fogjátok mondani, ime minden országban uralkodik ismét a zsarnokság s el van ölve a forradalom.

Csalatkoztok, atyámfiak. Azért, hogy a láng lelohad, még nem alszik ki a tűz; azért, hogy a napot felhő borítja el, még nem hamvad ki a nap ... egy szélroham, s el van fujva a felhő, föllobban a láng. A múlt évben egyhuzomban nagyot szaladtak a nemzetek, s most megállottak, de csak azért, hogy lélekzetet vegyenek s még nagyobb szaladhassanak.

Vigyázzatok rá, egypár hónap múlva vagy talán előbb talpon lesz ismét minden élő a művelt világban, s egethasító robajjal fogják ostromolni a poklot, mely nem a föld alatt van, hanem itt a földön uralkodik a zsarnokok képében, s uralkodik annál kegyetlenebbül, minél közelebb van halála. Hisz a légy is akkor csíp legmérgeesebben, ha vesztét érzi.

Azért félre az aggodalommal, mert az alaptalan, és félre a csüggedéssel, mert az férfiatlan. Bízunk az istenben és még inkább a magunk erejében, s harcoljunk fáradatlanul. Jó szerencsében a gyáva is nekibátorodik; az a férfi, az a vitéz, aki ha vesz is, úgy tartja fejét, mintha ő volna a győző. S nekünk két okunk van vitézeknek lennünk: hogy életünket és szabadságunkat megtartsuk, és hogy ne pirúljanak miatunk a másvilágon őseink, kik hajdan naggyá és tiszteltté keresztelték szívök vérével a magyar nevet!

Csak a tavaszig ne hagyjuk magunkat, akkor segítségünkre lesz Európa, ámbár én jobban szeretném, ha nem lenne, hogy azt mondhassuk: a magunk emberségéből vívtuk ki a szabadságot!

Föl tehát, nemzetem, minden erejével karodnak és lelkednek, melyet eddig nagyobb veszedelmek sem bírtak megtörni. A tíz parancsolatból csak egyet tarts meg, annak az egy parancsolatnak is csak egy szavát, azt hogy "ölj!", mert ha nem te ölsz, téged ölnek. Válassz. Mutassuk meg, hogy az ellenséget csak azért hagytuk bejönni hazánkba, hogy innen többé ki ne menjen; itt vesszenek el egy lábíg, ha mégannyian volnának is. Mutassuk meg, hogy igaz a magyar példabeszéd: aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Petőfi publicisztikájának ezt a kiemelkedő művét az Alföldi Hírlap a Buda várára újra német zászló c. versével együtt jelentette meg. A vers külön röplapon is terjedt. A vers és az újság cikk hatásában egymást erősítette. Talán a legfőbb indítéka az volt e cikk megírásával, hogy ne hagyja a reményt kihunyni. Jól tükrözi ez a mű a költő lelki készenlétét. Csak családja sorsának elrendeződését várja, hogy aztán indulhasson a csatába. Január 12-én meg is írja Arany a választ: várják Júliát és a kis Zoltánt Szalontára.

*Mindazonáltal nem tanácsolnám, hogy szállástokat Debrecenben felmondjátok, vagy poton áron kiadjátok. Meglehet barátom, hogy tavasz előtt még innen is futnunk kell.*⁸²

Mint látjuk, Arany nem olyan optimista, mint Petőfi. De még mielőtt ez a levél Debrecenbe érkezett volna, Petőfi hivatalos lépéseket tett annak érdekében, hogy – bár februárig kért szabadságot – azonnal bevonulhasson, mégpedig Bem tábornok seregébe. Mivel a hideg idő miatt úgysem lehetett volna egy csecsemővel Szalontára utazni, ezért Júliáék Vörösmartyék debreceni otthonába költöztek át.

Petőfinek – főként a kormány Debrecenbe költözése után – sok ismerőse, barátja volt Debrecenben. Tartotta a kapcsolatot a Telegdi-testvérekkel, Könyves Tóth Mihállyal és más, korábbi ismerősével. De a kormánnyal ide áttelepült újságok szerkesztői között régi barátjaival is naponta találkozhatott. Így került Debrecenbe Vörösmarty Mihály is, de itt volt Vajda János, majd Jókai Mór is. Vachott Sándor, aki népszerű költő, Petőfi pesti jóbarátja, ekkor Kossuth titkára volt. De találkozni lehetett itt Bajza Józseffel, Sárossy Gyulával, Vahot Imrével, hiszen Debrecen ekkor nemcsak politikai fővárosa volt Magyarországnak, hanem az irodalmi élet is itt koncentrálódott. Talán a magánéleti és irodalmi csatornák jobban is működtek, mint a hivatalosak, a politikaiak. A magyar irodalom mindig is vállalt politikai szerepet, de itt és most elválaszthatatlan volt a kettő.

⁸² Arany J. levele P. S.-hoz 1849. jan. 12.

VII.

A szabadságharc forгатagában

Január 12-én, amikor Aranyék még csak a választ fogalmazzák, hogy befogadják Júliát és az újszülöttet, Petőfi a szabadságharc eseményeinek láttán úgy dönt tehát, hogy szabadságát megszakítja, és azonnal jelentkezik szolgálatra. Ezért felkereste Vetter Antal⁸³ hadügyminiszter-helyettest a Piac utcán, a mai MÁV igazgatóság palotája helyén álló ún. Beck-házban. Arra kérte, hogy helyezze őt minél előbb Bem József tábornok seregéhez. Talán szabálytalan katonai öltözete miatt azonban a miniszterhelyettes szigorúan megróttá, jóformán meg sem hallgatta, Petőfi pedig dühös ingerültséggel szitkozódva hagyta ott Vettert, aki az esetet jelentette Kossuthnak. De Petőfi is Kossuthoz fordult, utalt az incidensre, és kérte Bem tábornokhoz való áthelyezését.

Kossuth Lajos

polgártársnak tisztelettel

helyben

Tisztelt Polgártárs!

Debrecen, januárius 13. 1849.

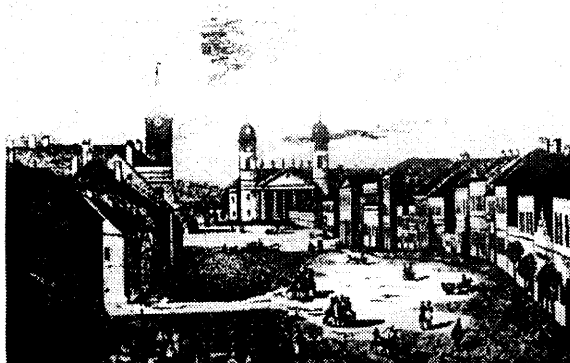
Bocsásson meg Ön, hogy másodszor is alkalmatlankodom; másodszor és utoljára. Mindenekelőtt arra kérem Önt, legyen szíves levelemet egészen végig átolvasni, mert az igen fontos nemcsak rám, hanem talán a hazára nézve is. Iparkodom, hogy minél rövidebb legyek. Kérelmem inkább Vetter tábornok elé tartozik tán, mint Ön elé, de azzal az emberrel egyszer beszéltem és többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakonyi kanászok a legcivilizálatlanabb emberek a világon. A história bizonyysága szerint némely emberek arra vannak kárhoztatva, hogy minél többet tesznek a hazáért, annál több lealáztatást és méltatlanságot szenvedjenek, s én ezek közé tartozom. Ugy hiszem, van jogom némi öntudattal tekinteni vissza pályámra, mert (nem praetensiót, haneményt mondok) a ma-

⁸³ Vetter Antal az első osztrák tiszt volt, aki felajánlotta kardját a magyar kormánynak. Kiváló stratégia, erélyes szervező volt, aki hűségesen és bátran szolgálta a magyar szabadságharc ügyét, ezért később emigrációba kényszerült. Katonai szigora azonban nem ismert kivételt. (Bővebben: Dienes András: Az utolsó év. Bp., 1962. 65. p.)

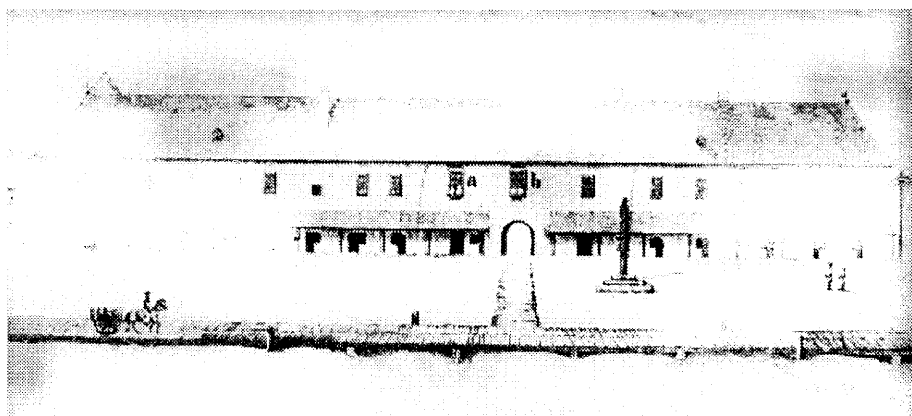
gyar köznép között az én dalaim voltak a szabadság első leckéje, megjelenésem előtt hírét sem hallotta ennek az eszmének, amelyért most harcol; és ezért nem volt egyéb jutalmam, mint a folytonos megalázások, de soha még csúfabbul senki nem bánt velem, mint Vetter. Windischgraetz különben viselte volna magát irányomban. Azért Önhöz fordulok; ha meghallgat Ön, jó, ha meg nem hallgat, úgy az isten sem kívánhatja tőlem, hogy még tovább járjak házról házra avégett könyörögni, hogy legyen szabad karom és fejem erejével a hazának szolgálni. Nem előléptetést kérek többé, nem is fogadom el mindaddig, míg hadi tetteim azt követelni nem fogják; csak arra kérem Önt, tetessen át a 28dik zászlóaljtól Bem táborához; ha dicsőséggel nem harcolhatok, gyalázatot sem akarok nevemre hozni, s mostanában, véleményem szerint, gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember. Ha ez sem teljesíthető, ha például ott nincs üres kapitányi hely vagy más efféle, akkor még egyet: a demokraták a legszegényebb emberek Magyarországon, s én valamennyi között a legszegényebb vagyok, mert a legrendületlenebb demokraták egyike voltam első föllépésem óta; még arra sincs pénzem, hogy a hazának tegyek ebbeli áldozatot; azért adjon nekem a nemzet nevében a kormány egy kicsiny összeget, csak annyit, amennyit legalább megérnek költeményeim, melyek szerénytelenség nélkül mondhatom, nem legutolsó kincse a hazának. E kis összeget is nem díjul vagy ajándékba, hanem csak kölcsön kérem, hogy vele Bemhez menjek, s mellette mint magányember tanulhasam a katonáskodást, s ha megtanultam, le fogom róni tetteimmel e kölcsönt, mert nekem meggyőződése, hogy egyike leszek a haza megmentőinek. Meglehet, hogy e hit örültség bennem, de ha az, úgy olyan szent örültség, melyért legalább is kíméltet érdemlek minden igaz hazafitól. Legjobban szeretném, ha szóval végezne Ön velem, s rendelne órát megjelenésemre; különben amint Ön akarja. Isten Önnel!

tisztelő polgártársa
Petőfi Sándor

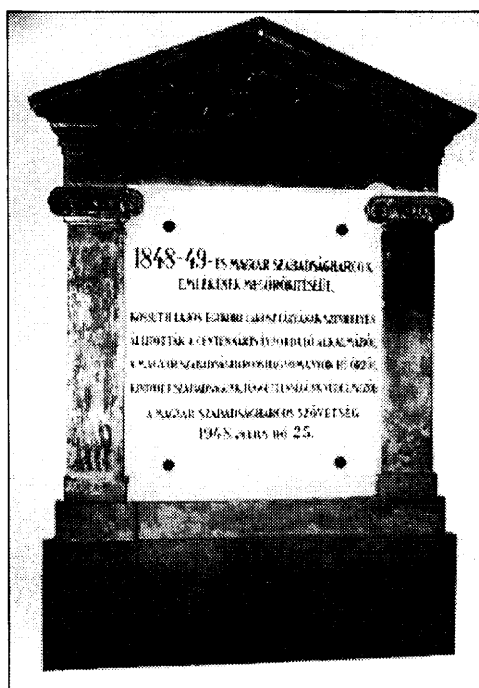
Január 16-án a városháza épületében fogadta Petőfit Kossuth, aki mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke döntött Petőfi dolgában.

A kormány Debrecenben

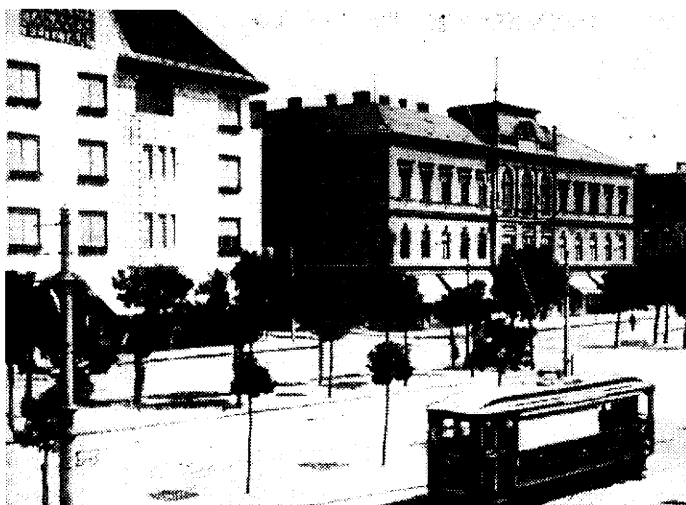

Kossuth a városháza épületében fogadta Petőfit

Emléktábla a Városházán

Kossuth hozzájárult Petőfi áthelyezéséhez Bem tábornok seregébe. A hadügyminisztérium azonban nem áthelyezést, hanem ideiglenes odavezénylést rendelt el.⁸⁴ Aznap, január 16-án a kormány éppen futárt indított Erdélybe, s Petőfinek kapóra jött ez az ingyenes utazási lehetőség, s miután feleségét és kisfiát Vörösmartyék gondjaira bízta, elutazott Erdélybe. Júlia tehát Vörösmartyéknál a Csapó utcán (a mai 16. sz. épület helyén álló házban) várta, hogy Aranyék érte jöjjenek, s elvigyék Nagyszalontára. Persze tél dereka az akkori közlekedési viszonyok között nem éppen a legmegfelelőbb időszak volt egy kisbaba szállítására.

A Beck-ház helyén épült palota

Még Debrecenben volt Petőfi, amikor az Alföldi Hírlap január 14-i számában megjelent az *Új esztendő napján* c. verse. 16-án a futárral, Székely Márton honvéd századossal Erdélybe távozott. Másnap, 17-én Kossuth hivatalosan is értesítette a Hadügyminisztériumot Petőfi áthelyezéséről.⁸⁵

A honvédelmi bizottmány jónak látta Petőfi Sándor honvéd századost azon zászlóaljtól, hol eddig szolgált, Bem tábornok ur hadseregéhez áttenni.

⁸⁴ A Hadügyminisztérium 1849. január 19-én a debreceni térparancsnokságnak küldött leveléből derül ez ki, amelyben jelentést kértek arról, elindult-e Petőfi új szolgálati helyére. In: Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. Bp. 1967. 2. k. 554.

⁸⁵ Kossuth Lajos levele a Hadügyminisztériumhoz. In: Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. 2. k. 553.

Nem sokáig maradhatott Bem közelében. *Alkalmasint nekem van az egész táborban legkevesebb dolgom* – írja a Közlöny számára február 3-án küldött kitűnő tudósításában, Vízaknáról.⁸⁶ A tapasztalt tábornok hamar észrevette, hogy a költőnek nem a harctéren van a helye, főleg akkor, amikor a családi körülményei is mást kívánnának. Ezért február 8-án futárként Debrecenbe küldi Petőfit, aki 14-én már Debrecenből írja Aranynak a családi boldogságról szóló, ismert levelét.

Arany Jánosnak

Nagyvárad

Szalontán

Kedves öcsém, illetőleg bátyám!

Debrecen, febr. 14. 1849.

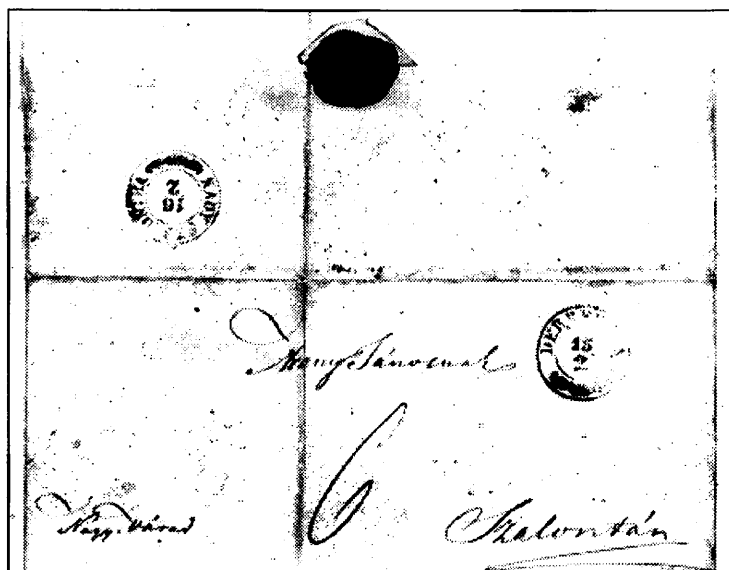
élsz-e még? én még élek, pedig ott jártam, ahol a halál kézzel-lábbal dolgozott, s dőlt belé az ember, mint a bőgőbe a huszas. Bem táborába tettem át magamat, s Bem adjutansává tett, s csak az tudja, mi a csata, aki Bem oldalánál van, mint én voltam öt véres ütközetben. Hadi tetteimről szerényen hallgatok, csak annyit jegyzek meg, hogy hozzám méltólag viseltem magamat; ez úgy hiszem elég. Jelenleg mint futár vagyok Debrecenben s egypár nap múlva ismét lódulok vissza. Feleségemet s fiamat, mikor Erdélybe mentem, hozzátok akartam vinni, csak az utolsó napon határoztuk el, hogy itt maradnak Debrecenben és ez volt mindnyájunk szerencséje, mert Szalontáig mind a ketten elfagytak volna. Itt laknak Vörösmartyéknál, mind a kettő egészséges: feleségemtől ne vegyétek rossz néven, hogy nem tudósított benneteket, szegény semmit sem tudott csinálni bújában. Képzeltetitek napjait, melyeket itt töltött, míg én a csatatéren voltam. S hogy én nem írtam nektek Erdélyből, azon sem fogtok fölakadni, ha megmondom, hogy feleségemnek is csak egyetlenegy levelet írhattam az események rendkívüli összetolulása miatt. Hogy szeretlek benneteket, bizonyítja e levelem, bármily rövid lesz... nem gyerekség csak néhány percet is kiszakítani időmből, midőn az oly rövid s a boldogság szárnyain oly gyorsan röpül. Tudod, mindig édes volt előttem a családi élet, de soha oly édes, mint most, midőn elmúlt csaták után és új csaták előtt ölelhetem feleségemet, fiamat. Isten veletek! ölelünk csókolunk benneteket! Írtál-e már a keresztfiadnak vagy egy verset? Írj... isten hozzád!

*igaz barátod
Petőfi Sándor*

⁸⁶ P. S. prózai művei 542.

1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

Prof. Salomon

A levél kézírata (MTA)

Ennek a hazalátogatásnak termése a *Négy nap dörgött az ágyu...* c. vers, amely a Márczius Tizenötödike február 19-i számában jelent meg, s ugyan-azokból az élményekből táplálkozik, amelyekről haditudósításaiban is számot ad:

Négy nap dörgött az ágyu...

*Négy nap dörgött az ágyu
Vizakna s Déva közt,
Ott minden talpalatnyi
Földet vér öntözött.*

*Fehér volt a világ, szép
Fehér hó este be,
Ugy omlott a piros vér
A fehér hóra le.*

*Négy hosszú nap csatáztunk
Rettentő vad csatát,
Minőt a messze látó
Nap csak nagynéha lát.*

*Mindent megtettünk, amit
Kivánt a becsület...
Tízannyi volt az ellen,
Győznünk nem lehetett.*

*Szerencse és az isten
Tőlünk elpártola,
Egy pártfogó maradt csak
Velünk: ez Bem vala.*

*Oh Bem, vitéz vezérem,
Dicső tábornokom!
Lelked nagyságát könnyes
Szemekkel bámulom.*

*Nincs szóm elbeszélni
Nagy hősiségedet,
Csak néma áhitattal
Szemléllek tégedet,*

*S ha volna ember, kit mint
Istent imádanék,
Meghajlanék előtted
Térdem, meghajlanék.*

*S nekem jutott a vészes
Dicsőség, hogy veled
Járjam be, oh vezérem,
A csatatéreket.*

*Temelleted lovaglék
A harc veszélyiben,
Ahol az élet pusztul
És a halál terem.*

*Sokan elhagytanak, te
Rendíthetetlen agg,
De ügye téged, ügye
Én el nem hagytalak?*

*S lépésid mind halálig
Követni is fogom,
Oh Bem, vitéz vezérem,
Dicső tábornokom!*

Itt, Debrecenben írja meg a Közlöny számára a az alábbi haditudósítást, amelyben visszautal vizaknai jelentésére:

Debrecen, febr. 15. 1849.

A magyar hadtörténet nem legszerencsésebb, de legdicsőbb napjai után írom e sorokat. Az erdélyi táborból érkezem; a kiállott óriási fáradalmak után jólesnék egy kicsit melegednem és pihennem családi tűzhelyemnél, de kiszakítok drága perceimből néhányat, hogy tudassam a hazával, ha csak röviden is, az erdélyi utolsó eseményeket, melyek a gyávákat talán el fogják csüggeszteni (ami különben semmi veszteség), de a bátrakat még inkább lelkesíteni fogják, mert a valódi férfira nézve nem lehet lelkesítőbb példa, mint a balsorsban is meg nem tört, sőt meg nem hajlott emberek működése. – Bem februárius 1-én, mint már előbb megírtam, seregével Vizaknára vonult át, s ott 4-keig csendesen voltunk. Febr. 4-én kijött elénk az ellenség Szebenből, hol erdélyi minden, de minden erejét összepontosította, Vizakna előtt megtámadott bennünket; a szó betű szerinti értelmében 10-szer, mondd tízszer nagyobb ereje volt, mint nekünk. Négy óráig tartó ütközet után, mely egyike volt a legvéresebbeknek, miket e korban vívtak a magyar seregek, kénytelenek voltunk hátrálni. Kölcsönös ágyúzás közt értünk Szerdahelyre, az első állomásra; az ellenség csaknem odáig követett. Szerdahelyt megpihenvén, éjjel után indultunk Szászsebes felé, hova virradatkor értünk, s hol a gyulafehérvári garnizon, mely értesítve volt visszavonulásunkról, ágyúszóval fogadott. Egy órai ágyúzás és csatártűzelés után rohammal vettük be Szászsebest, melyet a fehérváriak eszeveszett futással hagytak el; zsákmányunkul egypár töltényes szekér jutott, mi nekünk igen jólesett. Dél tájban utólértek bennünket a szebeniek, csatárainkat egypár órai harc után beszorították a városba, s ágyúztak ránk késő estig, de sikertelenül. Másnap reggel az éjen át ismét tetemesen szaporodott ellenség csaknem egészen körülvevett; egyszer jelentik Bem tábornoknak, hogy parlamentert jött: Bem azt felelte, hogy küldjék őt vissza. A parlamentert lengyel, mondja a jelenő. "Annyival inkább, felelt Bem, olyan lengyellel nem beszélek, ki most ausztriai szolgálatban van." Mindamellet éléje vezették a parlamentert, de a tábornok röviden csak azt mondta neki: "Nem alkszom", s ezzel kikísértette őt. Ezalatt mi is vonultunk ki a városból Szászváros felé. Félóránnyira haladtunk, midőn az ellenség észrevette kitakarodásunkat, s ekkor egész erejével utánunk rugaszkodott, s így jöttünk szakadatlan ágyúzás között, mely azonban semmi veszteségünkbe nem került, valami egy óránnyira. Szászvárostól, hol egy falut fölgyújtottunk, miáltal ketté lett vágva az út köztünk s a császáriak között. Este volt, mikor odaértünk. Azt gondoltuk, egész békével húzódhatunk be Szászvárosba, de csakhamar megdördültek előttünk az ágyúk; a szász és oláh népfelkelés fogadott bennünket. Szászvárost is rohammal kellett bevennünk. Virradat előtt jött a jelentés, hogy a szebeniek utólértek. Visszamentünk eléjük, s mintegy két óráig harcoltunk velök, nem a diadalért, mely lehetetlen volt, hanem a becsületért, melyet annyi bajnak utána is épességben hoztunk meg aznap délben Dévára, hol a Magyarországból érkezett segédseregekkel egyesültünk. Ez volt 7-én; 8-án én elhagytam (de csak rövid időre) a tábornok, s azóta mi történt? nem tudhatom, csak annyit tudok a tábornoktól, hogy ő másnap azonnal indult visszafelé, s hiszem, hogy seregünk most ismét, ha Szebenben nincs is, bizonyosan Szeben alatt van, és nemsokára benn lesz. Azon se-

*reg, mely négy napi szinte szakadatlan csatavízből úgy viselte magát, azon sereg, melyet Bem vezérel, lehetetlen, hogy ne győzzön!*⁸⁷ Szeretném Bemet egész nagyságában felmutatni a nemzet, a világ előtt, de ahhoz több és nyugodt idő kellene, hogy lelkem minden erejét összeszedhessem – most csak e puszta vázlatban leírt tények szóljanak mellette. Bármily derék hősi volt e sereg, az, hogy egy csomóban és ép-ségben maradt e viharos napok után, egyedül tábornokának érdeme.

Petőfi Sándor

Barabás rajza Bem tábornokról

Amint elkészült a fenti sorokkal, azonnal átvitte a Közlöny szerkesztőjének, Gyurmán Adolfnak. A szerkesztőség a Csapó utca elején (a mai 6. számú ház helyén) volt, tehát közel Vörösmartyék lakásához. A szerkesztőségből a szintén közeli Bika (Nádor) fogadóba ment, ahol találkozott egy régi pesti ismerősével, Gyurkovics Máté Mátyással, akit éppen ekkor neveztek ki honvéd századosnak. Vele együtt ment át a szemközti Hadügyminisztériumba, hogy átadja Mészáros Lázár miniszternek Bem tábornok jelentését. Ám, hogy ez a debreceni látogatása se maradjon felhőtlen, a Hadügyminisztériumban ismét kellemetlensége támad. Mészáros Lázár – mint korábban Vetter – jóformán szóba sem állt vele,

⁸⁷ Bem március 11-én sikeres hadicsellel vonult be Nagyszebenbe, s ezzel majdnem egész Erdélyt hosszabb időre felszabadította.

Mészáros Lázár

*Mészáros Lázár
Hadügyminiszter Úrnak
tisztelettel*

hívatalos

helyben

Tisztelt Hadügyminiszter Úr!

Megfontoltam a dolgot, mellyért tennap magához hívatott Ön, s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámat levetettem, miután azt nyakravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, s miután a nyakravaló-nemhordás végett több leckéztetést vagy pláne kényszerítést nincs kedvem tűrni. Én tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem; ha Önöknek másképp tetszik, ám legyen meg az Önök akaratja. Egyébiránt: Önök letéphették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot... teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet egyszerű polgári öltözetben mint közkatona; csak arra bátorkodom Önöket figyelmeztetni, ne iparkodjanak a honvédegységeiből kirázni az olyan tiszteket, kik minden erejükkel arra törekcszenek, hogy e ruhának elveszített becsületét visszaszerezzék, mert ilyen emberek ugyanis nem nagy számmal vannak. Különben tisztelettel maradok

Hadügyminiszter Úrnak

*polgártársa
Petőfi Sándor*

Debrecenben, febr. 17. 1849

hanem kifogásolta szabálytalan öltözetét, s így megisméltódott a korábbi eset. Ezt az esetet nevezi azóta a Petőfi-irodalom "nyakravaló-afférnak". Mészáros Lázár ugyanis a merev tiszti gallért és a nyakkendő hiányolta. Petőfi viszont heves indulattal érezte Mészárossal, hogy miniszterségét is az ő forradalmi tetteinek köszönheti. Mészáros Lázár bizonyára ismerte is a nehezen fegyelmezhető költőt. Másnap visszarendelte magához Petőfit, és szigorúan számonkérte előző napi viselkedését. A jó humorú, kedélyes miniszter most vak fegyelmet követelő katonaként viselkedett. Talán a vitában Petőfi lemondása vagy felmentése is szóba került.

Petőfi nehezen tűrte az efféle megaláztatást, és másnap levélben lemondott tiszti rangjáról, s feszülő öntudattal jól beolvasott a formaságokra túlzottan is sok figyelmet fordító tisztikarnak:

Mészáros Lázár dühében még aznap odaadta a levelet a Közlöny szerkesztőinek, s az meg is jelent másnap, febr. 18-án, az alábbi miniszteri utóirattal:

Hogy minő levéllel tiszteltetett meg a' hadügyminisztérium, azt ezennel minden commentar nélkül a' nyilvánosságnak átadja.

Nem tudjuk, az olvasók hogy vélekedtek az esetről, hiszen előző nap még Petőfi lelkes haditudósítását olvashatták a hivatalos lapban. Petőfi nem maradt adós a miniszter indiszkréciójáért, hanem megírta a *Nyakravaló* c. epigrammáját, amely február 20-án a Március Tizenötödike c. lapban meg is jelent.

Nyakravaló

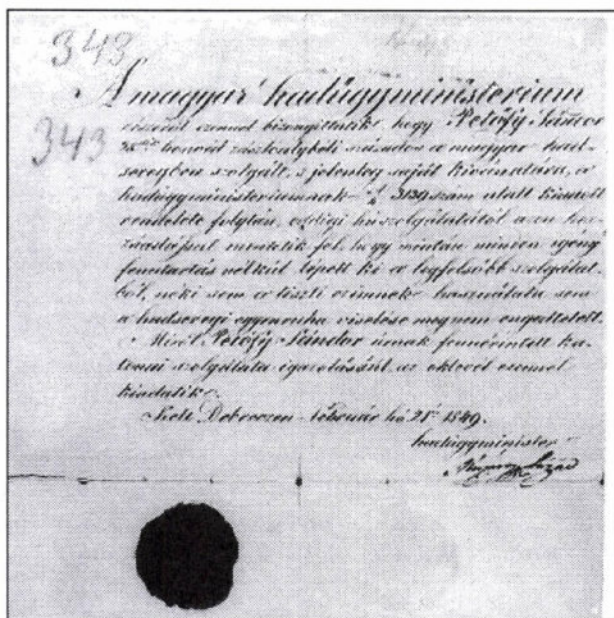
*Nyakravaló nélkül akarod megvédeni hazádat?
Oh te számár te, minő ostoba képzelet ez!
Honszeretet, bátorság s más, mind kófic: az a fő
A katonában, hogy nyakravalója legyen.
Mészáros Lázár, akitől én ezt tanulám, s ő
Tudja, hogy a legfő hősből a nyakravaló,
Mert hisz az ő hada, mely oly hősleg megfutamúlt volt,
Egytől-egyig mind, mind nyakravalóba' vala.
Nyakravalótlanok, takarodjatok a csatatérre!...
Éljen Mészáros s éljen a nyakravaló!*

A levele nyilvánosságra hozatalát e gúnyverssel megbosszuló Petőfi újabb lavinát indított el. Megkezdődtek az állásfoglalások a sajtóban, ki Mészáros Lázárt védte, ki pedig Petőfit. Csernátony Lajos, az újság egyik szerkesztője, aki Kossuth titkára volt, s Petőfi is jó barátjának tartotta, mindkét felet hibáztatta, de Petőfit egy kicsit jobban.

A vers megjelenését követő napon, tehát február 21-én Mészáros Lázár hivatalosan elfogadta Petőfi lemondását, s mind az egyenruha, mind pedig a tiszti fokozat használatától eltiltotta:

...miután minden igény fenntartás nélkül lépett ki a legfelsőbb szolgálatából, néki sem a tiszti címnek használata, sem a hadseregi egyenruha viselése meg nem engedtetett.⁸⁸

⁸⁸ Mészáros Lázár utasítása. In: Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. 2. k. 616.

Petőfi felmentése a katonai szolgálat alól (MIM)

Az ügy másik vesztese Kossuth titkára, a szerkesztő Csernátany Lajos lett, aki ugyan a másnapi lapszámban kijelentette, hogy az előző napi vers beleegyezése nélkül jelent meg, s mind a verset, mint Petőfi levelének modorát "illetlennek" tartja, de a tényen ez már mit sem változtatott. Ráadásul a másik szerkesztő, Pálffy Albert pedig szerkesztőtársa véleményétől határolódott el, és a február 22-i lapszámban bejelentette, hogy Csernátany megválk a laptól.

Mészáros Lázár ingerültsége még február végén is érezhető, amikor a 67. honvéd zászlóalj tisztikara nyomtatványban kívánta visszautasítani Petőfi levelének a tisztekre vonatkozó megjegyzését. A tervezetet Tasnádról megküldték a miniszternek, aki nem ajánlotta, de nem is tiltotta meg a nyomtatást. Válaszában ezt írja a tasnádi tiszteknek Petőfiről:

Versei által az irodalom köreiben tett érdemeire, sőt nevére is szennyt árazott: kinek legnagyobb büntetője maga a közvélemény.⁸⁹

⁸⁹ Mészáros Lázár levele a 67. zászlóalj parancsnokságának, 1849. febr. 29. In: Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. 2. k. 613.

*Arany Jánosnak
barátilag*

Szalontán

Debrecen, febr. 22. 1849.

barátod
Petőfi Sándor

Arany Sincronak

hasz. 20. 10. 1907

Kalonthár

Kágy V. 10. 1907

146

[illegible]

NB. A jöfule b...fárból annyi korratok.
ha jöfule a mennyit az affarvareinhattok.

A levél kézirata (MTA)

Valószínűleg a futárként Debrecenben töltött 8-9 nap valamelyikén jegyezhetette le azokat a cím nélküli sorokat, amelyeket a szakirodalom Útijegyzet-töredék címen tart számon.

1849. január közepén indultam Debrecenből Bem tábornokhoz, kinek seregébe tettettem át magam a honvédbizottmány által. Hideg téli reggel mentem át a Királyhágón. Bús elandalodással néztem a tájat, mely nyáron oly gyönyörűen szép, de most szépségeit csak képzelni, találgatni kellett, mint a megvénült asszony eltűnt ifjúságának bájait. Feketetón túl kezdődtek az oláh dűlások nyomdokai, melyek Kolozsvár felé egészen föl Besztercéig tartanak. Kirablott, folyujtott, félig s néhol egészen lerombolt házak. Csucsá és Sebes közt csatatér, hol a múlt év vége felé Riczkó vezér alatt a mieink megverték a császáriakat, kik közül Saint-Quentin őrnagy is elesett, s épen ezáltal lett részünkről a csata megnyerve. Utitársam megmutatta a helyet, hol Saint-Quentin lelőtte egy közemberünk. Kolozsvárról Torda, Balázsfalva felé akartam táborunkba menni, mely Szelindeken feküdt, de az oláhok miatt ez az út nem lévén biztos, sőt igen veszélyes lévén, föl kellett kanyarodnom Dézs, Beszterce felé, onnan le Szászrégen, Marosvásárhely és Meggyesnek. Éjjel értem Szászrégenbe, melyet a múlt évben a székelyek kiraboltak és folyujtottak. Rettenetes látvány; úgy álltak az ajtó és ablaktalan nagy házak, mint valami óriás koponyák, kísértetesen bámulva üres szemgödreikkel. Szászrégenen túl egypár órányira Petele, kis szász város, melyet szinte a székelyek dúltak föl, de annyira, hogy csak imitt-amott látszik egy-egy darabka fal. Marosvásárhelyt találkoztam a szebeni csatában megsebesülteinket hozó szekerekkel. Egypár utitársam e látványra jónak találta ott helyben maradni, míg táborunkról "bizonyos hírek nem jönnek", ami hegedűszóban annyi volt, hogy míg "Szebent be nem veszik", pedig katonák voltak. Én továbbmentem, s Gálfalván hálтам, hol néhány nappal előbb azon szerencsés csatánk volt, melyben az ellenséget példátlanul megfuttattuk. E csatában történt, hogy midőn atakot fújtak, egy huszár sohajtva mondta: "isten segíts!" mire egy másik huszár azt felelte: "ne segítsen biz az isten se nekünk, se az ellenségnek, csak nézze, hogy mit csinálunk".

Sajnos ez a napló itt megszakad. Petőfi február 23-án indult vissza Erdélybe. Civil ruhában utazott, három hivatalos futár mellett amolyan félhivatalos kormányfutárként. 60 000 pengőt vittek Kolozsvárra az ottani kormánybiztosságnak, főként Bem hadmozdulatainak költségeire. A pénzt előző nap Petőfi Sándor vette fel hivatalosan, és február 26-án adta át a kolozsvári állampénztárnak. Kolozsvárról ő tovább ment Bemhez Nagyszebenbe, de március 16-án már ismét Debrecenben van. Bem tábornok ugyanis március 7-én szabadságra küldte. Kolozsváron néhány napot töltött, Csányi László és Berde Mózes kormánybiztosokkal találkozott. Berde Mózes, Háromszék kormánybiztosa levelet küldött a kormánynak, s ezt Petőfi hozta el Debrecenbe.

A Bika (Nádor) fogadóban szállt meg, s felkereste Vörösmartyt, s nála talán találkozott Sárossy Gyulával és másokkal, de Berde Mózesnek ezt írja: *Úgyzólván senkivel sem beszéltem az egész Debrecenben.* A rábízott levelet is Vörösmartynak adta át, őt kérte meg a levél továbbítására. Bár este érkezett, és

reggel már indult is Szalontára, azt azért bizonyára észrevette, hogy pesti forradalom első évfordulójára Debrecenben a kormány hivatalos lapja, a Közlöny Petőfi: *Bizony mondom, hogy győz most a magyar* c. versével emlékeztetett.

Másnap, március 17-én kora reggel Nagyszalontára ment, hogy családját meglátogassa. A Szalontán töltött napokban, március 21-én Pesten meghalt Petőfi apja tifuszban, erről azonban Petőfi csak jóval később szerez tudomást.

Márciusban és áprilisban szép számmal jelentek meg versei, tudósításai a Debrecenben szerkesztett országos lapokban.

Petőfi tiszti rangjáról való lemondása, ill. megfosztása után meglepetésnek számít az, hogy május 3-án Bem előléptette Petőfit őrnaggyá. Ez Temesvár mellett, a freifordi táborban történt. A kinevezéshez a kormány jóváhagyását kérte, s ezt tartalmazó levelét Petőfivel küldte Kossuthoz más hivatalos küldeményekkel együtt. Azt hitte Bem, hogy mire a futár odaér, a kormány már Pesten lesz. Arra kérte Kossuthot, hogy tartsa maga mellett a költőt, mert egészsége sem engedi meg a harctéri szolgálatot,⁹⁰ de többet használna a hadseregnek is a központból, mint csapattisztként.

Petőfi, útban Debrecen felé, ismét meglátogatta családját Szalontán. Itt tudta meg, hogy a kormány még Debrecenben van, s úgy gondolta, hogy Debrecenbe hozza Júliát is pár napra, a gyerek és a dajka addig Aranyéknál marad. Május 6-án érkeztek Debrecenbe, s csak itt értesültek Petőfi apjának haláláról. Másnap indulni is akartak Pestre, s ezt gyorsan tudatta levélben Aranyékkal.

Arany Jánosnak

Nagyvárad

Szalontán

Kedves barátom,

Debrecen, május 6. 1849.

nekünk innen egyenest Pestre kell mennünk, holnap korán reggel megyünk. Sok okunk van rá, legfő az, hogy szegény jó apám meghalt s édesanyámról semmit sem tudok. Rendbe kell hozni földült családi ügyeimet. Szedjétek össze holminkat, s tartsátok készen, mire visszajövünk vagy valakit küldünk. Nem szükség, hogy kérjelek benneteket, hogy legyetek szülei kis fiacskámnak, mig ismét szülei kezébe kerül. Körülményesebben majd szóval értekezzünk, ha Pestre jöttök. Verd a vasat keményen, de hirtelen, nehogy elkéssél. Tőlem igen kevés telik ügyedben, de amennyi telik, azt megteszem, elhiheted. Isten veletek!

*barátod
Petőfi*

⁹⁰ Petőfi gyakran belázasodott.

Debrecen, május 6. 1844.

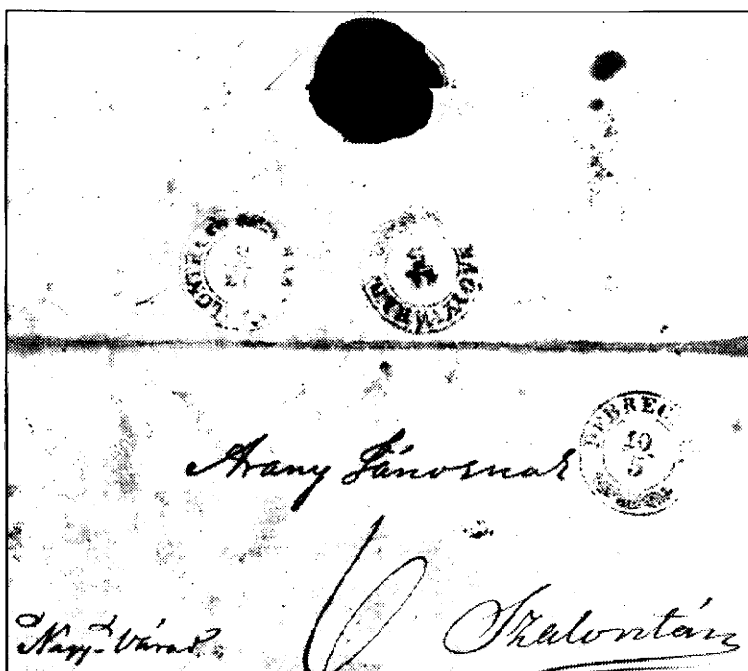
Kedves barátom, nekünk innen egy-
 neft Petre kell mennünk, hol-
 nap korán reggel meggyünk. Tör-
 stünk van rá, legfőképp az, hogy
 megérjük. Jó apánk megvárja a
 dolgot. Reméljük semmi sem
 akad. Reméljük kell hinni. Jól-
 dult családunk üggyeimet. Med-
 jétek öfke holmiakat, a bar-
 kátok kérték, mire visszajö-
 vünk vagy valakit küldünk.
 Nem tudjuk, hogy kénytelen
 bennünket, hogy megfektet-
 stülis hisz fiaitainkat, mi-
 jmit műlki kerébe kerül.
 Körülmenyessék majd jó-
 val érkeztünk, ha Petre
 jöttök. Várd a vasat keményen,
 de hirtelen, nehogy elcsúsz-
 Tölten igen kevés belik ügye-
 ben, de a mennyi belik, csak
 meglessem, elhívtet. Jellem
 velletek!

barátod
 Peröfi.

773. Peröfi: az egész Debrecenbe, onnan Péterre mentek; a gyet-
 nek is egykét meg halottan ment.
 "Ked a vasat".... kivételre a minifariumnál, melyet
 kérték (fogalmat) meg is kapom. Dicső az!

Petőfi Debrecenben írott művei időrendben

<i>Keletkezési idő</i>	<i>Cím</i>	<i>Oldalszám</i>
1842. október 15-20. között	Hortobágyi kocsmárosné	11
1843. október elején	Levél Orlay Petrics Somához	14
1843. november 28.	Levél Nagy Ignáchoz	17
1843. november 28.	Levél Bajza Józsefhez	14
1843. december első fele	Élő halott	22
1843. december első fele	Temetésre szól az ének...	22
1843. december közepe	Matildhoz	23
1843. december közepe	A virágnak megtiltani nem lehet...	24
1843. december második fele	Nem megyek én innen sehova...	25
1843. december második fele	Síkos a hó, szalad a szán...	25
1843. december vége	Megúnt rabság	26
1844. január	Honfidal	27
1844. január	Elmondanám...	28
1844. január	Dal	27
1844. január-február	Füty	29
1844. január-február	Végző ***hoz	29
1844. január-február	A nemes	36
1844. január-február	Halvány katona	36
1844. január-február	Szomjas ember tűnődése	37
1844. január-február	Ivás közben	37
1844. január-február	Boldogtalan voltam...	40
1844. január-február	Nem ver meg engem az isten...	40
1844. január-február	Hírös város az aafödon Kecskemét...	40
1844. január-február	Tél végén	41
1844. január-február	Így ni... (Töredék)	35
1846. november 15.	Kovács Jánosné emlékkönyvébe	52
1846. november 15.	E. R. kisasszony emlékkönyvébe	52
1846. november 15.	K. J. kisasszony emlékkönyvébe	53
1847. május 14.	Úti levelek Kerényi Frigyeshez	57
1848. október 31.	Levél Arany Jánoshoz	68
1848. október-november	Tiszteljétek a közkatonákat!	68
1848. október-november	1848	72
1848. október-november	Hideg idő, hűs őszi éj...	74
1848. október-november	Milyen lárma, milyen vígadalom!	75
1848. október-november	Itt alszik a költő	76
1848. október-november	Hogy volna kedvem...	76

A levél feladása után ment Kossuthoz, aki nagyon szűkszavúan a hadügy-miniszterhez utasította. A hideg fogadtatás okáról Petőfi semmit sem tudott. Csak Klapka Györggyel, az ideiglenes miniszterrel való beszélgetése során kezdte megérteni, hogy a kormányban az a tévhit él, hogy ő írta és önkényesen tette közzé azt a Vécsey Károly tábornok ellen igen terhelő véleményt, amelyet még áprilisban Bem megbízásából fordított magyarra az április 23-i lugosi haditudósítás keretében. Klapka Petőfi becsületszávára sem hiszi el, hogy mindez Bem parancsára történt. Május 17-én Pestről részletesen megírja Klapkával folytatott debreceni beszélgetését Bem tábornoknak, francia nyelven, amelynek magyar fordítását – minthogy debreceni eseményről van szó – majdnem teljes egészében idézzük:

Megérkezve Debrecenbe, jelentkeztem Kossuth úrnál az Ön leveleivel. A fogadtatás nagyon hideg volt, talán több is mint hideg. Meg voltam lepetve ezen, mert nem tudtam megérteni e különös bánásmódot irántam, aki hozzá voltam szokva, hogy Kossuth mindig igen nyájasan fogadott. Megkérdeztem tőle, miképp lesz szíves rendelkezni jövőm tekintetében. Ő ezt a lakonikus választ adta: a dolog nem rá tartozik, forduljak a hadügyminiszterhez.

Én ezzel eltávoztam, és mielőtt még a miniszternél jelentkeztem volna ügyemben, vettem parancsát, hogy jelenjek meg előtte; amit meg is tettem. Az ideiglenes hadügyminiszter, Klapka tábornok még hidegebb volt ... mit beszélek, hideg? goromba, pökhendi, felháborító! Ítélje meg, kérem, Ön, Tábornokom. Bátorkodom beszélgetésünk egy részét ideírni, szóról szóra.

- Ki tette közzé Bem tábornok Vécsei tábornok ügyét érintő levelét a Honvéd c. lapban?

- Én.

- S hogy merészelte azt megtenni?

- Mert parancsom volt rá.

- Ki adta a parancsot?

- Bem tábornok.

- Nem igaz!

- De igaz, miniszter úr, én nem szoktam hazudni sem önnek, sem senki emberfiának.

- Viszont mindenki azt mondja, hogy ön azt a levelet saját jószántából közölte, Bem tábornok parancsa nélkül.

- Tehetek én arról, mit fecsegnek az utcán?

- Debrecenben marad ön, míg e tárgyban Bem tábornok válasza megérkezik.

- Szívesen maradnék, de fontos dolgaim vannak Pesten, s holnap el kell utaznom. Azt hiszem, elég, ha becsületszavamat adom.

- Nem elég! stb. stb.

Így bántak velem, Tábornokom, s nem ez volt az egyetlen s nem is a legkisebb sértés a hadügyminiszter részéről. Hasonló modorban beszélt velem több mint egy óra hosszat, és nem is lett volna erőm nyugodtan maradni, ha nem Önért türtem volna mindezt, jótevőmért, hazám megmentőjéért!

Ily jelenet után az az egyetlen, mit tehettem, az volt, hogy újra lemondjak, mint-hogy nem akartam s nem is tudtam volna egy oly hadsereg tagja lenni, melynek minisztere nem hisz egy tiszt becsületszavában. A miniszter elfogadta lemondásomat. Szolnokról már mint civil s nem mint katona, írtam neki egy levelet, ami méltó volt az ő viselkedéséhez:⁹¹ mindazonáltal itt (Pesten) elrendelte letartóztatásomat, elég

⁹¹ Részletek Petőfi Szolnokról, május 8-án kelt, Klapka Györgynek címzett leveléből: (...) Uram! Ezek olyan dolgok, amelyekért békés időben személyes elégtételre hívtam volna s tán lelőttem volna önt, mint a verebet, mert én meglehetősen lövök; most azonban, miután nem magunkkal, hanem az ellenséggel kell küzdenünk, választottam a második utat, melyre hazafiságom ösztönzött, némán, szerényen otthagytam azon hadsereget, melynek minisztere nem hisz saját tiszteinek becsületszavában, holott pedig az elfogott schwarzgelb tisztek becsületszava is érvényes. (...) Ha én most hallgatok, a lemondásomról csak a kőszá ferde hírek által értesített közönség reám – az igazat nem tudva – kigvót-békát fog hányni; hogy tehát ez ne történhessék, nekem meg kell írni a magam igazolása végett, egész találkozásomat s beszélgetésemet önnel, s ha megírom, igen élesen fogom megírni, mert az én tollam oly éles, mint akármelyik kard a hadseregben (...) Egy esztendeje múlt, mióta a nemzet teherhordó nap számosa vagyok, mióta mindennapi kenyeremet, boldogságomat, családomat és mindenemet feláldoztam a hazának, s egy esztendő óta áldozataim jutalma folytonosan csak a légébe kiáltóbb méltatlanság (...) Szólnom kell, szólni fogok, megbántott lelkem minden keserűségével s lángjával, s ha kortársaim nem hallgatnak meg, fölállok a história tribünjére s onnan kiáltom le vádaimat az igazságos utókor fülébe! – Akarja ön ezt? Ha igen, úgy jól van, ha nem akarja, van egy mód reá, hogy e szomorú dolgok nyilvánosságra ne kerüljenek: iktassa ön a "Közlöny"-be őrnaggyá kinevezésemet. (...)

arcátlan volt ahhoz, hogy letagadja lemondásom elfogadását, azt állította, hogy ennélfogva még az ő jurisdikciója alá tartozom, s ha nem lennék Petőfi, levelemért huszonnégy óra alatt felakasztatna! stb. stb.

Ily jutalmakat kapok hazámtól hét évi szakadatlan fáradozásaimért! s kik adják? nyomorult sehonnaiak, akik még semmik voltak, amikor én már valami voltam, s akik megint semmik lesznek, amikor én még mindig valami leszek.

Nem tudom, a jövőben mihez fogok fogni, mert lelkem teljesen fel van zaklatva, fel van dűlve, egyfelől ezen égbekiáltó méltatlanságok által, másfelől hőn szeretett atyám és forrón szeretett anyám hirtelen halála által (...) Csak egy hete, hogy atyám haláláról értesültem és a mai napon anyám is megszűnt élni. (...)

Sohasem fogom Önt elfelejteni, ahogy Önt is kérem, ne feledkezzék meg szegény hazámról, melynek Ön legfőbb s talán egyetlen támasza. Isten Önnel, Tábornokom, isten Önnel, atyám!

*Önnek háládatos fia
Petőfi Sándor*

A levélből úgy tűnik ki, hogy Petőfi csak a vita hevében, szóban mondott le rangjáról, valójában azonban írásban is beadta lemondását:

Tisztelt Hadügyminiszter Úr!

Őrnagyi rangomról megromlott egészségem következtében ezennel hivatalosan lemondok.

Debrecen, május 6. 1849.

Petőfi Sándor

Klapka azért nem vehette komolyan e sorokat, mert nem tartotta Petőfit őrnagynak, mivel nem ismerte még pontosan a minisztériumi kinevezési ügyrendet. Komoly szabadságharcos hadi sikerek után még csak három napja látta el új funkcióját a 29 éves miniszter. A súlyos konfliktus tehát még május 6-án történt. Másnap Debrecenben megírja az *Egy goromba tábornokhoz c.* versét, s tervének megfelelően elutazott Júliával Pestre.

Egy goromba tábornokhoz

*Tábornok úr, én nem tartom magam
Nagy embernek, de akkorácska csak
Vagyok, hogy oly parányok, aminő ön,
Levett kalappal szóljanak velem.
S ön engemet goromabaságival
Elhalmozott, hogy két orcám pirúlt.
Igen, pirúltam, de nem magamért,
Pirúltam a magyar sereg miatt,
Hogy annak egy ily tábornokja van.
Tábornok úr, van ellenség elég,
Gorombáskodjék azzal, ott szabad,
De bánjék szépen a jó honfiakkal,
Különben azt hiszik, hogy őket el
Szándékszik ön kergetni a seregből,
És ez kemény vád lenne majd, kemény vád.
S gorombaságit épen rajtam úzi!
Nem fél-e ön, hogy tollamnak hegyére
Tüzöm fel önt? ez a toll, istenemre
Hegyesb a törnél s lelkiismeretnél,
S akit megszúrok véle, fáj neki
Még akkor is, ha a sír férgei
Cirógatják ott lenn a föld alatt.
Kiírnám önt itt név szerint, de amit
Saját kardjával tenni képtelen,
Tollammal tenni én nem akarom,
Nem fogom önt megörökíteni.
Csak azt ajánlom, hogyha még leszen
Szerencsétlenségünk egymáshoz, akkor
Beszéljen vélem emberségesen,
Mert én ugyan nem tartom magamat
Nagy embernek, de akkorácska csak
Vagyok, hogy oly parányok, aminő ön,
Levett kalappal szóljanak velem.*

Ez a vers az utolsó Petőfi Debrecenben írt művei hosszú sorában. Klapka május 10-én kapta meg Petőfi Szolnokról írott, vulkanikus erejű levelét, s felháborodottan följelentette a költőt a Pesten tartózkodó tényleges hadügyminisz-

ternek, Görgey Artúrnak. Görgey Petőfit elfogatja, kihallgatja, majd szabadon engedi.

Ennyi debreceni kudarc, személyes sértettség után nem csodálkozhatunk azon, hogy júliusban, amikor Mezőberényben hét hónapos fia életrajzát írja, ironikusan fogalmaz:

... ha a magyar függetlenség balul üt ki, azt nem másnak köszönhetjük, hanem annak, hogy Debrecenben kiáltatott ki.

A Klapka-konfliktus után Petőfi már csak műveivel lesz jelen Debrecenben. Június 18-án pl. ötezer példányt küld Telegdi Lajos könyvkereskedőnek *A honvéd* c. versének pesti röplap-kiadásából, amelynek huszonötezer példányát a kormány is megvette a hadsereg számára.

Termékeny pesti hetek után Petőfi Mezőberényen át Segesvár felé vette az útját. Visszafelé jönni már senki nem látta...

Utószó

Petőfi debreceni kapcsolatait áttekintve bepillanthattunk az 1842 és 1849 közötti évek mozgalmasságába. Nem öncélú kíváncsiszkodás ez. Az irodalomtörténet szikár tényei mögött megismertük a napi gondokkal küszködő embert is. A művek élettel telítődtek. Az életmű háttérét képező események felidézése az alkotó életének és a művének egymásra vetítése által elveníti meg a költő találkozásait a hely szellemével. Nem a hős, nem is a szoborrá merevített klasszikus költő, hanem egy nagyra hivatott fiatal ember áll előttünk.

Mentheti-e Debrecent az a körülmény, hogy Petőfinek a nyomorból, megaláztatásból, sikertelenségből máshol is bőven jutott? Szép napokból meg éppoly kevés, mint itt. 19 éves ifjúként lép elénk, s alig 26 esztendő, amikor eltűnik szemünk elől. Ki gondolhatta, hogy amikor 1844-ben rongyosan, tarisznájában egy kötetnyi verssel hagyja el Debrecent, a világirodalom egyik csillaga tűnt fel? Az ifjúság minden radikalizmusát, lendületét, érzékenységét felismerhetjük életének debreceni jeleneteiben, szerelmi kalandjaiban éppen úgy, mint hivatali konfliktusaiban.

Nemcsak Debrecenben, hanem sehol és senki nem sejthette, hogy ezek az évek és művek nem a készülődés termékei, hanem maga az életmű. Láthattuk, milyen sokat adtak ehhez az életműhöz a debreceni élmények. Ennyivel lett gazdagabb a magyar irodalom. Szégyenkezésre csak akkor van okunk, ha erről a gazdagságról megfeledkezünk.

<i>Keletkezési idő</i>	<i>Cím</i>	<i>Oldalszám</i>
1848 október-november	Téged keresnek szemeim... (Töredék)	78
1848. november 3.	Levél Orlay Petrics Somának	79
1848. november 13.	Levél Csengery Antalnak	85
1848. november 15.	Levél Arany Jánosnak	84
1848 november	Szeretlek, kedvesem	82
1848. december 1.	Levél Arany Jánosnak	86
1848 december	A csámpás legény	92
1848 december	Itt a nyíl, mibe löjjem?	94
1848. december 8.	Csatadal	90
1848. december 8.	Levél a képviselőháznak	92
1848 december	Egész világ a harcmezőn	94
1848 december	Akasszátok föl a királyokat!	98
1848 december	Kont és társai	100
1848. december 12.	Levél Orlay Petrics Somának	106
1848. december 15.	Fiam születésére	109
1848. december 15.	Levél Arany Jánosnak	108
1848 december	Vesztett csaták, csufos futások	104
1848 december	A nagyszombati csata	116
1848. december 24.	Levél Kossuth Lajosnak	118
1848 december vége	Az év végén	119
1848-49 fordulója	Históriai jegyzetek	127
1849. január 1.	Új esztendő napján	122
1849. január 6-7.	Buda várán újra német zászló!	126
1849. január 7.	Levél Arany Jánosnak	123
1849. január 9.	Hírlapi cikk	131
1849. január 13.	Levél Kossuth Lajosnak	134
1849 január	Európa csendes, újra csendes...	131
1849. február 10-15.	Négy nap dörgött az ágyu...	140
1849. február 14.	Levél Arany Jánosnak	138
1849. február 15.	Haditudósítás	141
1849. február 17.	Levél Mészáros Lázárnak	143
1849. február 18-20.	Nyakravaló	144
1849. február 22.	Levél Arany Jánosnak	146
1849. február 14-23. között	Útjegyzet-töredék	148
1849. május 6.	Levél Arany Jánosnak	149
1849. május 6.	Levél Klapka György hadügyminiszternek	153
1849. május 7.	Egy goromba tábornokhoz	154

A Debrecenben írott versek betűrendje

<i>Cím</i>	<i>Oldalszám</i>
A csámpás legény	92
Akasszátok fel a királyokat!	98
A nagyszombati csata	116
A nemes	36
A virágnak megtiltani nem lehet	24
Az év végén	119
Boldogtalan voltam...	40
Buda várán újra német zászló!	126
Csatadal	90
Dal	28
Egy goromba tábornokhoz	154
Elmondanám...	28
Élő halott	22
E. R. kisasszony emlékkönyvébe	52
Európa csendes, újra csendes...	131
1848	72
Fiam születésére	109
Füty	29
Halvány katona	36
Hideg idő, hűs őszi éj	74
Hírös város az aafödön Kecskemét...	40
Hogy volna kedvem...	76
Honfidal	27
Hortobágyi kocsmárosné...	11
Így ni...	35
Itt alszik a költő	76
Itt a nyílám, mibe löjjem?	94
Ivás közben	37
K.J. kisasszony emlékkönyvébe	53
Kont és társai	100
Kovács Jánosné emlékkönyvébe	52
Matildhoz	23
Megúnt rabság	26
Milyen lárma, milyen vígadalom!	75
Négy nap dörgött az ágyu...	140
Nem megyek én innen sehova...	25
Nem ver meg engem az isten...	40

<i>Cím</i>	<i>Oldalszám</i>
Nyakravaló	144
Síkos a hó, szalad a szán	25
Szeretlek, kedvesem!	82
Szomjas ember tűnődése	37
Téged keresnek szemeim...	78
Tél végén	41
Temetésre szól az ének...	22
Tiszteljétek a közkatonákat!	68
Új esztendő napján	122
Végző ***hoz	29
Vesztett csaták, csufos futások!	104

Tartalom

<i>Előszó</i>	5
Előszőr Debrecenben	7
A debreceni tél	14
Szelíd és viharos kalandok 1846 őszén	47
Átutazóban Júliához	57
Kiképzőtisztként	66
Katonai gondok – családi örömök	86
A szabadságharc forгатagában	134
 <i>Utószó</i>	 156
Petőfi debreceni műveinek jegyzéke időrendben	158
A Debrecenben írott versek betűrendben	160

<i>Cím</i>	<i>Oldalszám</i>
Nyakravaló	144
Sikos a hó, szalad a szán	25
Szeretlek, kedvesem!	82
Szomjas ember tünődése	37
Téged keresnek szemeim...	78
Tél végén	41
Temetésre szól az ének...	22
Tiszteljétek a közkatonákat!	68
Új esztendő napján	122
Végszó ***hoz	29
Vesztett csaták, csufos futások!	104

Tartalom

<i>Előszó</i>	5
Először Debrecenben	7
A debreceni tél	14
Szelíd és viharos kalandok 1846 őszén	47
Átutazóban Júliához	57
Kiképzőtisztként	66
Katonai gondok – családi örömök	86
A szabadságharc forгатagában	134
 <i>Utószó</i>	 156
Petőfi debreceni műveinek jegyzéke időrendben	158
A Debrecenben írott versek betűrendben	160

